

วิวัฒนาการ ชนชั้นกรรมากรไทย สองร้อยปี

สมเกียรติ วันทะนะ

คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

คำนำ

“กรรมากร” ในที่นี้หมายถึงผู้ที่ทำงานอยู่ในระบบการผลิตหรือวิธีการผลิตแบบทุนนิยม ไม่ว่าจะการผลิตนั้นจะเป็นภาคอุตสาหกรรมตามโรงงาน หรือเกษตรกรรมตามไร่นาก็ตาม การเติบโตของกรรมากรการผลิตดังกล่าวนี้ เป็นพื้นฐานอันขาดไม่ได้สำหรับการเติบโตของวิธีการผลิตแบบทุนนิยม พวกเขาเป็นผู้สร้างมูลค่า ซึ่งเป็นมูลค่าส่วนเกินขึ้น ในกระบวนการผลิตโดยตรง

อย่างไรก็ตาม วิธีการผลิตแบบทุนนิยมมีโครงสร้างที่ซับซ้อนมากกว่าเรื่องของการผลิตเพียงอย่างเดียว สินค้าและบริการที่ผลิตขึ้นจะต้องมีการจำหน่ายหรือแลกเปลี่ยนออกไป เพื่อว่ามูลค่าส่วนเกินที่สร้างขึ้นจากกรรมากรการผลิตจึงจะสามารถกลับมาสู่นายทุนผู้คุมกระบวนการผลิตได้ ในแง่ของกำไร (มาจากมูลค่าส่วนเกิน) และกำไรนี้นายทุนนำมาใช้ในการสะสมทุน เพื่อทำการผลิตซ้ำขึ้นใหม่ในขอบเขตที่ใหญ่โตกว่าเดิม (expanded reproduction) การผลิตแบบขยายนี้เองที่ทำให้วิธีการผลิตแบบทุนนิยมเติบโต ดังนั้นจะเห็น

ได้ว่านอกจากวิธีการผลิตแบบทุนนิยมจะต้องการกรรมากรที่ผลิตมูลค่า (productive labour) แล้ว ยังต้องการกรรมากรที่ไม่ผลิตมูลค่า (unproductive labour) เช่น กรรมากรธุรกิจการค้า และการเงิน เป็นต้น เพื่อต่อวงจรของทุนให้ครบรอบตามวงจรของการเก็บดอกผล (realization process), การสะสมทุน และการผลิตซ้ำแบบขยายต่อไป

กรรมากรทั้งสองประเภทที่กล่าวมานี้ มีลักษณะทั่วไปภายใต้ระบบทุนนิยมเหมือนกันคือ ประการแรก พวกเขาเป็นแรงงานอิสระ (free labour) และประการที่สองพวกเขาเป็นแรงงานรับจ้าง (wage labour)

การที่เป็นแรงงานอิสระ หมายความว่าอิสระในแง่ของการไร้ขายพลังแรงงาน (labour-power) ในตลาดแรงงานของระบบทุนนิยมด้วยเหตุนี้จึงถือว่าแรงงานเป็นอิสระเพียงแคในระดับของการซื้อขายแลกเปลี่ยนกับทุนเท่านั้น (level of circulation) หรืออีกนัยหนึ่งกรรมากรสามารถขายพลังแรงงานของเขาได้อย่างอิสระ แต่ในกระบวนการผลิต (process of production) กรรมากรหาเป็นอิสระไม่ เพราะสัญญาว่าจ้างแรงงานเป็นสิ่งที่ทำให้กรรมากรต้องยอมรับกฎเกณฑ์การบงการของชนชั้นนายทุนตั้งแต่เริ่มต้น

การเป็นแรงงานรับจ้าง หมายความว่าพวกเขาซึ่งพอยู่ได้ ด้วยค่าจ้างเป็นหลัก เพราะการที่เขาเป็นผู้ไร้ปัจจัยการผลิต (ถูกพรากจากปัจจัยการผลิต ; เป็นอิสระจากปัจจัยการผลิต) เขาจึงถูก การบังคับทางเศรษฐกิจ (economic compulsion) เหวี่ยงให้ต้อง ขายพลังแรงงานแก่นายทุนเพื่อแลกเอาค่าจ้างมาเป็นเครื่องยังชีพ

ด้วยเหตุนี้การเกิดขึ้นของกรรมกรหรือแรงงานรับจ้างอิสระ ในสังคมหนึ่ง ๆ ย่อมต้องมีการเปลี่ยนแปลงในเงื่อนไขความสัมพันธ์ ทางสังคมบางประการรองรับอยู่ เช่น

- ต้องมีพัฒนาการของพลังการผลิตที่ก้าวหน้าขึ้น จนส่งผล สะเทือนต่อระบบการผลิตที่ดำรงอยู่ในขณะนั้น ให้ต้องเร่งรัดเปลี่ยนแปลงไป

- ต้องมีการเสื่อมสลายของระบบแรงงานเกณฑ์ หรือมีขณะนั้น ก็ต้องมีกรนำแรงงานนอกระบบแรงงานเกณฑ์เข้ามาใช้จนส่งผล ให้ระบบแรงงานเกณฑ์คลี่คลายไปสู่การเสื่อมสลาย

- ต้องมีกระบวนการที่แรงงานถูกพรากออกจากปัจจัยการผลิต จนเกิดแรงงานที่ไร้ปัจจัยการผลิต

- ต้องมีการสถาปนาระบบความสัมพันธ์ทางการผลิตที่วาง อยู่บนพื้นฐานของการบังคับทางเศรษฐกิจ หรืออีกนัยหนึ่งระบบ สัญญาว่าจ้างแรงงาน

ว ล ว

“ชนชั้น” เป็นคำที่มีความหมายได้สองนัย คือ ประการแรกมี ความหมายเป็นคำนาม และประการที่สองมีความหมายเป็นคำคุณศัพท์

ชนชั้น ในความหมายที่เป็นคำนาม หมายถึงผลรวมของ บรรดาบุคคล (totality of persons) ที่มีฐานะในกระบวนการผลิต เป็นแบบเดียวกัน เช่นชนชั้นนายทุนก็หมายถึงบรรดาบุคคลที่เป็น เจ้าของปัจจัยการผลิต, ทำการว่าจ้างแรงงานกรรมกร, บงการกระบวนการผลิต, ขูดรีดมูลค่าส่วนเกินหรือแรงงานส่วนเกินจากกรรมกร, สะสมทุนและบงการการผลิตซ้ำ เป็นต้น ส่วนชนชั้นกรรมกร ก็ หมายถึงบรรดาบุคคลที่ไร้ปัจจัยการผลิต, ทำการรับจ้างด้วยการขาย พลังแรงงาน, ถูกบงการในกระบวนการผลิต ซึ่งพวกเขาสามารถ ทำการต่อต้านขัดขืนได้ และอาจจะสำเร็จหรือล้มเหลวก็ได้, และ ถูกขูดรีดมูลค่าส่วนเกินในกรณีที่เขาเป็นกรรมกรที่ผลิตมูลค่า หรือถูก ขูดรีดแรงงานส่วนเกิน (unpaid labour) ในกรณีที่เขาเป็นกรรมกร ที่ไม่ผลิตมูลค่า เป็นต้น.

ชนชั้นในความหมายที่เป็นคำคุณศัพท์ หมายถึงคำขยาย ลักษณะของผลรวมของบรรดาบุคคลที่กล่าวมาข้างต้นนั้น ความหมาย ในทางคุณศัพท์ที่สำคัญก็คือ การเติบโตทางปริมาณหรือลักษณะ ทางภาวะวิสัยของชนชั้นนั้น ๆ มีมากน้อยขนาดไหน และการเติบโต ทางคุณภาพหรือลักษณะทางอัตวิสัยของชนชั้นนั้น ๆ มีความเข้ม แข็งหรืออ่อนแอขนาดไหน เป็นต้น.

อนึ่ง ความหมายของคำว่า “ชนชั้น” และคำว่า “กรรมกร”

ดังที่กล่าวมาข้างบนนี้ เราไม่สามารถใช้ในความหมายที่เป็นนามธรรม สากลได้ แต่จะต้องระบุให้ชัดตามเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์หนึ่ง ๆ ของสังคมหนึ่ง ๆ เสมอไป เช่น จะกล่าวถึงชนชั้นกรรมกรไทยใน ช่วงสองร้อยปีที่ผ่านมาก็คงต้องพิจารณาถึงลักษณะวิวัฒนาการของ ชนชั้นนี้ภายใต้วิวัฒนาการของระบบทุนนิยมของสังคมไทยในยุค เดียวกันนี้ด้วย จึงจะเป็นที่เข้าใจได้ จะพิจารณาถึงวิวัฒนาการของ ชนชั้นกรรมกรไทยโดด ๆ โดยไม่กล่าวถึงวิวัฒนาการของระบบ ทุนนิยมในสังคมไทยและวิวัฒนาการของสังคมไทยโดยส่วนรวมไม่ได้ คือ

1. วิวัฒนาการสังคมไทยในรอบสองร้อยปี
2. วิวัฒนาการกรรมกรไทยในรอบสองร้อยปี

วิวัฒนาการสังคมไทยในรอบสองร้อยปี

การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยในช่วงสองร้อยปีที่ผ่านมานี้ พอจะจำแนกพิจารณาในเชิงวิถึนิยมประวัติศาสตร์ระดับมหภาค ได้เป็นสี่ช่วงคือ ช่วงแรก ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่หนึ่งจนถึงสนธิสัญญา เบอริง ช่วงที่สอง ตั้งแต่สนธิสัญญาเบอริงจนถึงการปฏิวัติพ.ศ.2475 ช่วงที่สาม ตั้งแต่พ.ศ.2475จนถึงพ.ศ.2503 และช่วงที่สี่เป็นช่วง ของสังคมไทยภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม พ.ศ. 2504-2524

เมื่อกล่าวถึงสังคมไทยแต่ละช่วง ก็จะพิจารณาประเด็นสำคัญ สองประการควบคู่กันไป คือ ประเด็นแรกพิจารณาถึงฐานะของ สังคมไทยในการแบ่งงานระดับโลก กับอีกประเด็นหนึ่งคือ พิจารณา การเปลี่ยนแปลงในวิถีการผลิตที่ดำรงฐานะหลักในการครอบงำ สังคมไทยในแต่ละช่วง ส่วนประเด็นเรื่องการแบ่งงานในสังคมไทย ซึ่งเป็นดัชนีสำคัญในการชี้ลักษณะของสังคมในแง่โครงสร้างทาง ชนชั้นนั้น จะนำไปกล่าวในหัวข้อที่ว่าด้วยวิวัฒนาการกรรมกรไทย ในรอบสองร้อยปี

สังคมไทย รัชกาลที่หนึ่งถึงสนธิสัญญาเบอริง

ในยุคนี้สังคมไทยยังไม่ได้เข้าไปอยู่ในวงจรของระบบทุนนิยม โลก คำกล่าวที่ว่าระบบสังคมไทยมีพัฒนาการอย่างเอกเทศและ เป็นไปอย่างเชื่องช้ามันจะต้องไม่ตีความให้เคร่งครัดตามตัวอักษรนัก เพราะในความเป็นเอกเทศและเชื่องช้านี้ การค้าระหว่างประเทศ ของระบบศักดินาไทยซึ่งเติบโตขึ้นอย่างมากในยุคกรุงฯ ๖ ตอนต้น นี้ มีความแตกต่างอย่างสำคัญจากสมัยอยุธยา กล่าวคือในขณะที่ การค้าของอยุธยานั้นหนักที่การส่งออกของป่าและการส่งผ่านสินค้า แต่ครั้งถึงยุคกรุงฯ ๖ ตอนต้น สินค้าที่ต้องผ่านการผลิตเริ่มเข้ามา แทนที่ เช่น น้ำตาลและน้ำมันมะพร้าว ในสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นต้น (นิธิ, 2525 ข, 3)

ความเปลี่ยนแปลงในเรื่องการค้าระหว่างประเทศดังกล่าวนี้ เป็นดัชนีชี้ให้เห็นความเปลี่ยนแปลงในวิถีการผลิตหลักของสังคม

ไทยในช่วงนี้ด้วย กล่าวคือ แม้วិธีการผลิตหลักของสังคมไทยยังคงเป็นแบบศักดินา คือความสัมพันธ์ทางการผลิตหลักยังคงเป็นการขูดรีดค่าเช่าที่ดินแบบศักดินา(feudalground-rent)ก็ตาม แต่การเก็บค่าเช่าที่ดิน ในรูปการเกณฑ์แรงงาน (labour rent) เริ่มคลายความสำคัญลง อำนาจรัฐของชนชั้นศักดินาพยายามเรียกเก็บค่าเช่าที่ดินในรูปส่วยของ (rent in kind) มากขึ้น (พรเพ็ญ,2525,3,9) ความต้องการส่วยของนี้มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับการขยายตัวของการค้าระหว่างประเทศของไทยในช่วงรัชกาลที่ 1-2 อำนาจรัฐศักดินาอาศัยการผูกขาดสินค้าที่ได้มาจากส่วยเหล่านี้ส่งเป็นสินค้าออก

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 3 รัฐบาลหันมาเก็บอากรแทนการผูกขาดสินค้า, มีการขยายตัวของเศรษฐกิจแบบเงินตรา,สามารถเก็บค่าเช่าเป็นตัวเงิน และสามารถส่งเสริมให้คนเสียเงิน (money rent) แทนการถูกเกณฑ์แรงงาน

การเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการเก็บค่าเช่าที่ดินศักดินาจากการเกณฑ์แรงงาน เป็นส่วยของ และเป็นส่วยเงินมากขึ้นเป็นลำดับนี้แสดงให้เห็นว่าพัฒนาการของระบบศักดินาไทยได้คลี่คลายมาถึงขั้นสุดท้ายของมันแล้วในยุคกรุงธนบุรี ตอนต้นนี้ (แม้จะเพียงในบริเวณโดยรอบศูนย์อำนาจของกรุงเทพฯ เท่านั้นก็ตาม) ดังที่มีผู้กล่าวว่า เมื่อรัชกาลที่ 4 ขึ้นครองราชย์ ระบบแรงงานเกณฑ์แทบจะหมดความสำคัญลงไปแล้ว. (ทรงชัย,2524,33)

นอกจากความเปลี่ยนแปลงในรูปแบบการเก็บค่าเช่าที่ดิน อันเป็นความสัมพันธ์ทางการผลิตหลักของระบบศักดินาดังกล่าวมาแล้ว ยังมีมีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอีกชุดหนึ่งที่อาจถือได้ว่าเป็นรากฐานแก่การเติบโตของวิธีการผลิตแบบทุนนิยมที่จะเติบโตตามมาในภายหลัง พอจะยกเป็นตัวอย่างไว้เพื่อการค้นคว้าต่อได้เช่น การเติบโตของเมืองในฐานะที่เป็นศูนย์กลางทางการค้า (ชาภูวิทย์, 2524,16, ศิลปวัฒนธรรม,2523,36) และการเติบโตของกรรมสิทธิ์ และวัฒนธรรมกรรมสิทธิ์ (นิธิ,2524,13;นิธิ,2525-ก.,201) เป็นต้น

ความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย สมัยรัชกาลที่ 1 ถึงสนธิสัญญาเบาริ่งนี้ เป็นรากฐานที่ก้าวหน้าทางประวัติศาสตร์พอที่จะทำให้การเปลี่ยนแปลงที่จะตามมาไม่ศึกโครมรุนแรงถึงขั้นเกิดความระส่ำระสายหรือการปฏิวัติทางสังคม ตรงกันข้าม กลับเป็นเพียงการปฏิรูปปรับตัวครั้งใหญ่ของระบบศักดินาไทย ดังจะได้กล่าวในหัวข้อถัดไป

สังคมไทย ตั้งแต่สนธิสัญญาเบาริ่งจนถึงการปฏิวัติ

2475

ความสำคัญของสนธิสัญญาเบาริ่ง คือการที่เศรษฐกิจไทยถูกรวมเข้าอยู่ในกระบวนการขยายตัวของทุนระดับโลก โดยยอมรับหลักการแบ่งงานกันทำระหว่างประเทศแบบอาณานิคม ทำหน้าที่

ผลิตสินค้าเฉพาะอย่างในด้านสินค้าขั้นปฐมและวัตถุดิบเพื่อส่งออก เป็นการแลกเปลี่ยนกับสินค้าสำเร็จรูปซึ่งนำเข้ามาสำหรับการบริโภคภายในประเทศ การผลิตแบบเลี้ยงตัวเองค่อย ๆ ล้มละลายลงเมื่อการผลิตเฉพาะอย่างขยายตัวมากขึ้น (สุธี,2525,11)

ภายใต้อิทธิพลบีบบังคับของทุนระดับโลกดังกล่าว วิธีการผลิตหลักของสังคมไทยก็ต้องเร่งรัดเปลี่ยนแปลงไปอีกระดับหนึ่ง การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญควรแก่การหยิบยกมากล่าวโดยสังเขปในที่นี้มี 3 ประการคือ

ประการแรก ความสัมพันธ์ทางการผลิตหลักยังคงเป็นการขูดรีดค่าเช่าที่ดินแบบศักดินา แต่รูปแบบที่เป็นพื้นฐานก็คือเงินค่าราชการหรือเงินรัฐอุปการ (money rent) มีใช้การเกณฑ์แรงงาน (labour rent) หรือการเกณฑ์ส่วยของ (rent in kind) อีกต่อไป

ประการที่สอง การขูดรีดค่าเช่าที่ดินดังกล่าวมีลักษณะรวมศูนย์มาอยู่ที่รัฐ ซึ่งพัฒนาขึ้นมาเป็นรัฐสมบูรณาญาสิทธิ (absolutist state) (สมเกียรติ,2525). ซึ่งต่างกับยุคก่อนหน้าที่ค่าเช่าที่ดินกระจายไปตกอยู่กับเจ้าขุนมูลนายจำนวนมาก ตามแบบฉบับของรัฐศักดินาในสมัยอาณานิคม

ประการที่สาม แม้ภาคเกษตรกรรมของไทยยังไม่มีการเปลี่ยนการผลิตเป็นแบบทุนนิยมก็ตาม เกษตรกรรมของไทยก็ขึ้นต่อและถูกรอบงำด้วยวิธีการผลิตแบบทุนนิยมของโลกโดยตรง การครอบงำนี้ดำเนินไปได้ด้วยความร่วมมือของนายทุนพาณิชย์จีน ซึ่งมีบทบาทเป็นนายหน้าของจักรวรรดินิยม สภาพของชาวนาที่เคยเป็นไพร่และบางส่วนเป็นทาสมาก่อน ก็วิวัฒนาการเข้าสู่สภาพที่ชาวนากลายเป็นเจ้าของที่ดินขนาดเล็ก (peasant proprietorship of land parcels) ในยุคนี้ (ทรงชัย,41) เพราะเริ่มมีการใช้ระบบกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินเอกชนตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 สิทธิเหนือที่ดินแบบดั้งเดิมของชาวนาซึ่งเคยเป็นสิทธิในการครอบครองทำประโยชน์ (possession) ก็เริ่มมีกรรมสิทธิ์ทางกฎหมายรับรอง ซึ่งนี้ย่อมหมายความว่าต่อไปนี้จะมีการจะหลุดจากที่ดินก็หลุดกันได้ที่กรรมสิทธิ์อันนี้เอง

สังคมไทย พ.ศ. 2475—2503

แม้ฐานะของสังคมไทยในการแบ่งงานระดับโลกจะยังคงเป็นแบบอาณานิคมในช่วงนี้ แต่ก็มีความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญบางประการเกิดขึ้น กล่าวคือช่วงระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 เป็นช่วงแห่งเศรษฐกิจตกต่ำและมีภาวะการสูญเสียทางสงครามเกิดขึ้นในระยะไม่ห่างกันมากนัก ยังผลให้กลุ่มทุนนิยมศูนย์กลางอ่อนกำลังลง กลุ่มทุนนิยมรอบนอกจึงเริ่มมีการพัฒนาอุตสาหกรรมท้องถิ่นขึ้นมาได้บ้างในบางประเภท เช่น ประเทศไทยสามารถผลิตสินค้าประเภทสิ่งทอ กระสอบป่าน ยาสูบ กระดาษ เครื่องหนัง เป็นต้น อำนาจของทุนนิยมศูนย์กลางที่มีอิทธิพลเหนือระบบเศรษฐกิจไทย

มาโดยตลอดตั้งแต่สนธิสัญญาเบาริงคืออังกฤษนั้นก็เริ่มถูกเบียดบังออกไปด้วยการขยายตัวของญี่ปุ่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง และหลังสงครามโลกครั้งที่สองอเมริกาก็ก้าวเข้ามามีบทบาทเหนือระบบเศรษฐกิจการเมืองไทยแทนญี่ปุ่นตามลำดับ แต่กระนั้นความสัมพันธ์พื้นฐานที่ระบบเศรษฐกิจไทยมีต่อระบบทุนนิยมโลกก็มิได้มีการเปลี่ยนแปลงทางคุณภาพไปมากนัก ไทยยังคงเป็นผู้ผลิตสินค้าขั้นปฐมโดยมีข้าวเป็นสินค้าหลัก ส่วนในด้านการทำป่าไม้ การขุดแร่ ดินบุก และการทำสวนยางนั้น ส่วนใหญ่ก็เป็นการผลิตเพื่อสนองความต้องการของกลุ่มประเทศทุนนิยมศูนย์กลาง ไม่ได้มีผลในการขยายตลาดภายในประเทศ หรือสร้างพื้นฐานอุตสาหกรรมภายในประเทศ มูลค่าส่วนเกินจากกิจการเหล่านี้จึงตกเป็นของทุนนิยมศูนย์กลางเป็นหลัก (สุธี, 16)

คำถามสำคัญที่ยังต้องการการค้นคว้าอย่างจริงจังก็คือ การปฏิวัติพ.ศ.2475 สร้างผลสะท้อนต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยแค่ไหน อย่างไร? แม้การรับรู้ในปัจจุบันยังตอบปัญหานี้ได้ไม่กระจ่าง แต่ก็พอมีประเด็นบางประการซึ่งสามารถนำมาประกอบกันขึ้นเพื่อให้ภาพสังคมไทยช่วงนี้ไวส์กั้นหนึ่งก่อน ดังนี้คือ

ประการแรก มีผู้เสนอว่า ช่วงพ.ศ.2475—2490 เป็นช่วงที่พลังการขยายตัวของระบบทุนนิยมเข้าครอบครองหรือครอบงำอำนาจทางการเมือง ส่วนช่วงหลังพ.ศ. 2490 เป็นต้นมาวิธีการผลิตทุนนิยมสามารถสถาปนาตนเองขึ้นมาเป็นวิธีการผลิตหลักของสังคมในความหมายที่แท้จริง คือครอบงำทั้งทางเศรษฐกิจและทางการเมือง (ทรงชัย, 44, 47)

เราพึงระลึกเอาไว้เสมอว่า การแบ่งยุคทางธรณีวิทยานั้นจะถือเครื่องวัดความแม่นยำมาเป็นปีเป็นเดือนไม่ได้ฉันใด การแบ่งยุคทางประวัติศาสตร์ของสังคมก็ถือตายตัวเป็นปีเป็นเดือนนี้ไม่ได้ฉันนั้น (Marx, 1977a, 351) ดังนั้นการแบ่งยุคทางประวัติศาสตร์ของสังคมเป็นพ.ศ.นั้น พ.ศ.นี้ จึงมิได้หมายความว่าเราจะตัดภาพแต่ละช่วงให้แตกต่างกันอย่างป็นขาว-ดำได้ เพราะเราย่อมระลึกถึงความเปลี่ยนแปลงที่ไหลรินคาบเกี่ยวอยู่ระหว่างแต่ละยุคอยู่ด้วยเสมอ ในแง่นี้จึงตีความได้ว่า การปฏิวัติพ.ศ.2475 เป็นการปฏิวัติกระฎุมพีที่กลุ่มอำนาจ (power bloc) ซึ่งนักการปฏิวัติยังมีเอกภาพทางการเมืองพอสมควรในกลุ่มของตนที่จะแบกรับภาระกิจการประวัติศาสตร์เร่งรัดให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างของสังคมเอกภาพดังกล่าวคลี่คลายมาได้จนถึงราวพ.ศ.2490 หลังจากนั้นการช่วงชิงการนำในกลุ่มอำนาจปรากฏเป็นความแตกแยกที่ชัดเจน

ระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตยกระฎุมพีที่พยายามหยั่งรากลงในสังคมไทยตั้งแต่พ.ศ.2475 ค่อย ๆ ถูกแปรสภาพเป็นระบอบเผด็จการของรัฐบาลชาตินิยมใหม่ (เปตราส, 2523, 139—163) นับแต่หลังพ.ศ. 2490 เป็นต้นมา ซึ่งเป็นระบอบที่อาศัยอำนาจเผด็จการยกเอาธรรมเนียมเก่า ๆ บางอย่างมาบิดผันใช้ในสถานการณ์ใหม่ ๆ

เพื่อสร้างเงื่อนไขให้กับการเติบโตขยายตัวของระบบทุนนิยมของประเทศโลกที่สาม มิใช่จะเรียกทุนนิยมแบบนี้ว่า ทุนนิยมพึ่งพา, ทุนนิยมรบบนอก, ทุนนิยมโดยรัฐ, ทุนนิยมล่าหลัง, ทุนนิยมด้อยพัฒนา, หรือทุนนิยมขุนนางก็ตาม

ประการที่สอง บทบาทการขยายตัวของทุนพาณิชย์ซึ่งเป็นการชี้ให้เห็นถึงสภาพที่วิธีการผลิตแบบทุนนิยมทั้งจากภายนอกและภายในประเทศเข้าครอบงำและกัดเซาะเศรษฐกิจของคนส่วนใหญ่ที่เป็นเกษตรกรผู้ผลิตย่อย เพราะบทบาทของทุนพาณิชย์คือการดึงเอารูปแบบการผลิตต่าง ๆ ที่เก่าแก่กว่าและด้อยพัฒนาว่าวิธีการผลิตแบบทุนนิยม เข้ามาอยู่ภายใต้ปริมณฑลของการแลกเปลี่ยนสินค้า (Jara, 1979, 244) ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกษตรกรมีพันธะหนี้สินง่ายขึ้น ชีวิตทางเศรษฐกิจต้องรัดตัวและเร่งตัวขึ้น และในที่สุดปัจจัยการผลิตก็หลุดมือได้ง่ายขึ้นเป็นลำดับ

มูลค่าของพาณิชย์กรรม (การค้าส่ง การค้าปลีก) ของไทยในช่วงนี้ยังคงมีฐานะเหนือมูลค่าของหัตถอุตสาหกรรมในผลิตภัณฑ์ของประชาชนชาติขั้นต้นโดยตลอด กล่าวคือในปี 2499 พาณิชยกรรมมีมูลค่า 5,200 ล้านบาท ขณะที่หัตถอุตสาหกรรมมีมูลค่า 3,400 ล้านบาท และในปี 2499 พาณิชยกรรมมีมูลค่า 8,000 ล้านบาท ขณะที่หัตถอุตสาหกรรมมีมูลค่า 5,300 ล้านบาท (โครงการพัฒนาของรัฐ ฯ, 2503, 327) นั้นแสดงให้เห็นว่าการผลิตแบบทุนนิยมยังไม่เข้มแข็งดีนัก แต่เกษตรกรอันเป็นผู้ผลิตย่อยอันเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศนั้นถูกนำเข้าสู่วงจรของระบบทุนนิยมโลกโดยผ่านการค้าขายแลกเปลี่ยนที่ขยายตัวอย่างรวดเร็วนี้เอง

สังคมไทย พ.ศ. 2504 ถึงพ.ศ. 2524

ยี่สิบปีที่ผ่านมา เป็นยุคแห่งการ "พัฒนา" อย่างมีแผนของสังคมไทย มองในแง่การแบ่งงานกันทำระหว่างประเทศสังคมไทยถูกชักนำเข้าสู่วงจรทุนนิยมโลกซึ่งมีการจัดระเบียบการแบ่งงานระหว่างประเทศแบบใหม่ (สุธี, 17) ซึ่งไทยเริ่มยุคการพัฒนาด้วยการเปิดให้นายทุนต่างชาติเข้ามาทำการลงทุนโดยตรง มีการส่งเสริมการลงทุนอย่างเป็นล่ำลั่น, องค์การระหว่างประเทศของโลกทุนนิยมเข้ามามีบทบาทในการเสนอให้รัฐบาลไทยปรับปรุงโครงสร้างและนโยบายเศรษฐกิจเพื่อตอบสนองต่อการขยายตัวของทุนนิยมศูนย์กลาง, และบริษัทข้ามชาติเข้ามามีบทบาทต่อเศรษฐกิจไทยมากขึ้นตามลำดับ

ผลก็คือเศรษฐกิจไทยมีลักษณะพึ่งพา (dependent) ต่อทุนนิยมศูนย์กลางอย่างหนาแน่น ในหลายด้าน เช่น

การพึ่งพิงการนำเข้าของสินค้าประเภททุนที่จะนำมาใช้ทำการผลิตภายในประเทศภายใต้ นโยบายการผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้าช่วง พ.ศ.2504-2518 และพึ่งพิงทั้งการนำเข้าของสินค้าประเภททุน และพึ่งพิงการส่งออกของสินค้าสำเร็จรูปที่ใช้เทคโนโลยีระดับกลาง ในช่วงพ.ศ. 2518-2524

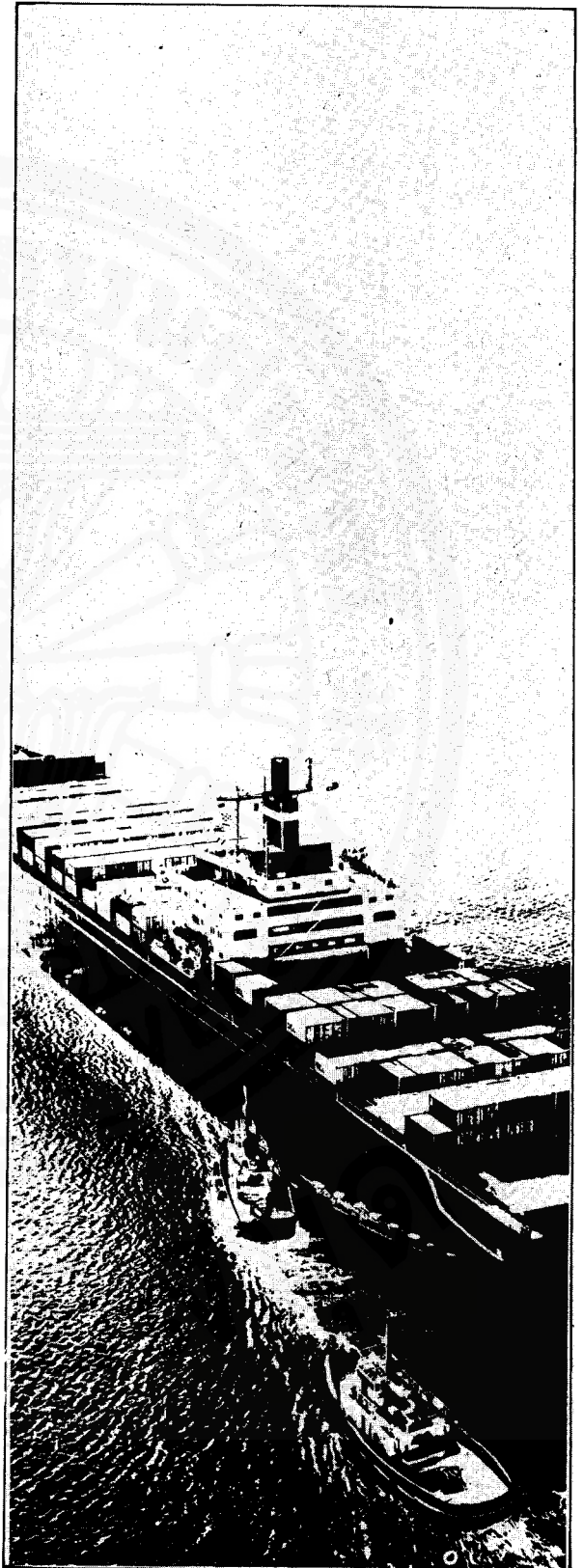
การพึ่งพาการเงินระหว่างประเทศ โดยเฉพาะการกู้เงินจากต่างประเทศของธนาคารพาณิชย์ ซึ่งเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วจากที่มีมูลค่าประมาณร้อยละ 13.71 ของเงินสำรองระหว่างประเทศสุทธิในปี 2510 มาเป็นสูงกว่า 50 เปอร์เซ็นต์ในปี 2520 และสูงกว่า 100 เปอร์เซ็นต์ในปี 2522 ตามลำดับ (รังสรรค์, 2523, 101-2)

ขนาดของการเปิดประเทศ ซึ่งวัดจากอัตราส่วนของมูลค่าของการค้าระหว่างประเทศต่อมูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ ก็ได้เพิ่มขึ้นจากร้อยละ 34.9 ในปี 2481 เป็นร้อยละ 43.2 ในปี 2521 และที่สำคัญก็คือประมาณร้อยละ 60 ของทั้งสินค้าออกและสินค้าเข้าเป็นการซื้อขายกับประเทศทุนนิยมที่พัฒนาแล้ว อันนี้ย่อมแสดงฐานะของการที่เศรษฐกิจไทยไปผูกติดกับทุนนิยมศูนย์กลางอย่างหนาแน่น

ลักษณะอีกประการหนึ่งของการพึ่งพา คือการผูกขาดหรือการครอบงำจากบริษัทต่างประเทศ หรือบริษัทที่ร่วมมือกับต่างประเทศทั้งในแง่ของการค้าและเทคโนโลยี (ณรงค์, 2525, 62-82)

ในด้านการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างเศรษฐกิจ จะเห็นว่าพลังของสาขาเกษตรกรรมในเศรษฐกิจแห่งชาติอ่อนตัวลงอย่างรวดเร็ว กล่าวคือในพ.ศ. 2503 สาขาเศรษฐกิจที่มีมูลค่าสูงสุดในผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ 4 สาขาแยกตามลำดับคือเกษตรกรรม 40.51 เปอร์เซ็นต์, การค้า 15.84 เปอร์เซ็นต์, อุตสาหกรรม 11.05 เปอร์เซ็นต์, และการบริการ 9.50 เปอร์เซ็นต์ ครั้นถึงปี 2521 ตัวเลขชุดดังกล่าวเปลี่ยนเป็นเกษตรกรรม 27.09 เปอร์เซ็นต์, อุตสาหกรรม 21.31 เปอร์เซ็นต์, การค้า 16.17 เปอร์เซ็นต์ และการบริการ 9.96 เปอร์เซ็นต์ การที่อุตสาหกรรมขยายตัวมีความสำคัญแข่งหน้าการค้าขึ้นมาได้ในช่วงนี้ ย่อมเป็นดัชนีชี้ให้เห็นความเติบโตเข้มแข็งของระบบทุนนิยมได้เป็นอย่างดี เพราะในสังคมที่วิถีการผลิตทุนนิยมยังตั้งมั่นไม่ได้เข้มแข็งนั้น การค้าจะบงการอุตสาหกรรม แต่เมื่อวิถีการผลิตทุนนิยมตั้งมั่นได้แล้วอุตสาหกรรมจะบงการการค้า (Marx, 1977 b, 333)

จากตัวเลขข้างบน จะพบว่าอัตราส่วนร้อยละของการค้าและบริการในผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศค่อนข้างคงที่คืออยู่ประมาณ 16 เปอร์เซ็นต์และ 10 เปอร์เซ็นต์ตามลำดับ ดังนั้นสาขาเศรษฐกิจที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างสำคัญ ก็คือการผลิตของสาขาเกษตรกรรม และการเพิ่มบทบาทของสาขาอุตสาหกรรม ยิ่งกว่านี้ตามการประมาณการของคณะกรรมการวางแผนเศรษฐกิจและสังคม สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในอีกห้าปีข้างหน้าโครงสร้างเศรษฐกิจไทยจะยังเปลี่ยนไปอีกมากกล่าวคือ ภายในปี 2530 จะเป็นครั้งแรกที่สาขาอุตสาหกรรมจะมีขนาดและสัดส่วน ในผลิตภัณฑ์มวลรวมของประเทศใหญ่กว่าสาขาเกษตรกรรม และสาขาเกษตรกรรมเอง ก็จะมีการขยายตัวในอัตราที่ต่ำลงอย่างน่าเป็นห่วงคือ เหลือประมาณร้อยละ

3.3 ต่อปีเท่านั้น (“แนวโน้มเศรษฐกิจ ๖”, 1-2)

ภายใต้ภาพการคลี่คลายกว้าง ๆ ดังที่กล่าวมา จึงมีผู้สรุปว่า ลักษณะสังคมไทยปัจจุบันอยู่ในระบอบทุนนิยมด้อยพัฒนาและพึ่งพา (ทรงชัย, 47) ในแง่ของการพึ่งพานั้นเราได้กล่าวรายละเอียดมาแล้ว ต่อไปนี้ขอขยายความเพิ่มเติมให้ชัดเจนขึ้นว่า ที่ว่าเป็น “ทุนนิยมด้อยพัฒนา” นั้นเป็นเช่นใด

ประการที่หนึ่ง การเติบโตของระบอบทุนนิยมด้อยพัฒนานั้นมีแนวทางที่แตกต่างกับระบอบทุนนิยมของประเทศที่พัฒนาแล้ว ดังที่เกิดขึ้นก่อนในยุโรปตะวันตก ในกรณีของยุโรปตะวันตก ทุนนิยมที่เติบโตขึ้นเป็นการเติบโตทางลึก กล่าวคือทุนนิยมในการเกษตรกับอุตสาหกรรมเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วกว้างขวางพร้อม ๆ กัน ลักษณะเด่นของมันจึงเป็นการพาราคนาออกจากปัจจัยการผลิตและส่งให้คนเหล่านี้เข้าเป็นชนชั้นกรรมกรทัวในโรงงานและในไร่ร่นาอย่างเป็นทางการ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือมีการแตกสลาย (dissolution) ของวิถีการผลิตเก่าอยู่ทั่วถึง แต่ในกรณีของทุนนิยมด้อยพัฒนา ด้วยเหตุที่ทำการพัฒนาอุตสาหกรรมขึ้นมาในระยะหลัง ทั้งยังตกอยู่ใต้อิทธิพลของทุนนิยมโลก การขยายตัวของทุนนิยมแบบด้อยพัฒนาจึงเป็นการขยายตัวด้านกว้าง กล่าวคือโตตามอาณาเขตที่ทุนนิยมโลกแผ่ครอบไปตามกลไกของทุนพาณิชย์ ภายใต้สภาวะการณ์เช่นนี้ ไม่เพียงแต่ไม่เกิดการแตกสลาย ของวิถีการผลิตเก่า, อยางทั่วถึง วิถีการผลิตเก่า ยังถูกปรับโครงสร้างใหม่ (restructuring) ให้สอดคล้องกับเงื่อนไขที่ถูกครอบงำอยู่ แนวโน้มหลักที่ปรากฏออกมาจึงกลายเป็นกระบวนการทวิลักษณะ (dual process) ทางเศรษฐกิจ นั่นคือในด้านหนึ่งมีภาคเศรษฐกิจที่ทันสมัยเกิดขึ้นจากการประสานกันระหว่างทุนนิยมโลกและทุนนิยมภายในประเทศร่วมกันครอบงำ ขูดรีดเกษตรกรผู้ผลิตย่อยอันไพศาลที่คลายตัวมาจากพันธนาการของระบบศักดินา แต่ในอีกด้านหนึ่งการครอบงำดังกล่าวก็ไม่ใช่เป็นการทำลายให้อีกฝ่ายหนึ่งต้องแตกสลายกลายเป็นกรรมกรเข้าอยู่ในการผลิตทุนนิยมโดยตรง แต่ปล่อยให้มีการปรับโครงสร้างไปตามกลไกตลาดที่ครอบงำอยู่ สาขาเศรษฐกิจดังกล่าวจึงยังคงสภาพของความล้าหลังไว้อย่างชัดเจน

การถูกตรวจราคาผลผลิต, การถูกขูดรีดดอกเบี้ยสูง, การถูกขูดรีดค่าเช่าสูง, การใช้เทคนิคและเครื่องมือการผลิตที่ล้าหลัง และการมีผลิตภาพต่ำ ฯลฯ จึงเป็นปรากฏการณ์ที่เห็นอยู่ดาษดื่นควบคู่กับการเติบโตของบริษัทขนาดใหญ่ ทั้งระดับชาติและข้ามชาติ, ความแตกต่างระหว่างเมืองกับชนบท, ความแตกต่างระหว่างภูมิภาค, ความแตกต่างระหว่างย่านที่เจริญกับย่านสลัมตามตัวเมือง ฯลฯ หรือกล่าวโดยสรุป เกิดปรากฏการณ์ที่นักเศรษฐศาสตร์เรียกกันทั่วไปว่าเกิดความไม่สมดุลย์ในโครงสร้างเศรษฐกิจสังคมของประเทศ (ดูรายละเอียดในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ห้า 1-18)

ประการที่สอง การเติบโตของระบอบทุนนิยมด้อยพัฒนานั้น รัฐมีบทบาทในการกำหนดทิศทางเศรษฐกิจมากกว่าบทบาทของรัฐในการเติบโตของระบอบทุนนิยมที่พัฒนาแล้ว ทั้งนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกันบางประการคือ ความเข้มแข็งของชนชั้นนายทุน, ลักษณะของรัฐสมบูรณาญาสิทธิ, ลักษณะของการปฏิวัติกรรมวิธี, และการสะสมทุนเริ่มแรก (primitive accumulation) เป็นต้น

ในกรณีของไทย ความเข้มแข็งของชนชั้นนายทุนซึ่งเป็นคนจีนเสียส่วนมาก มีน้อย และมักถูกกลืนเข้าไปเป็นกลไกอำนาจรัฐในรูปของเจ้าเมืองบ้าง เจ้าภาษีนายอากรบ้าง เป็นต้น ดังนั้นรัฐสมบูรณาญาสิทธิที่เกิดขึ้นในช่วงรัชกาลที่ 5 ถึงที่ 7 จึงมีสาเหตุใหญ่มาจากการปรับตัวเพราะถูกคุกคามจากจักรวรรดินิยมตะวันตกมากกว่าเป็นการสร้างพันธมิตรระหว่างชนชั้นนายทุนภายในประเทศกับเจ้าศักดินาเพื่อช่วงชิงอำนาจจากบรรดามูลนายดังเช่นกับที่เกิดขึ้นในยุโรปตะวันตก ยิ่งกว่านี้การปฏิวัติกรรมวิธีของไทยเป็นกระบวนการที่มีลักษณะประนีประนอมสูง และการสะสมทุนเริ่มแรกก็รวมศูนย์อยู่ที่การขูดรีดชาวนาเป็นสำคัญ ไม่มีโอกาสไปปล้นสะดมอาณานิคมดังเช่นกรณีของยุโรปตะวันตก เพราะฉะนั้นรูปแบบของรัฐจึงพยายามดำรงความเป็นเผด็จการเพื่อค้ำจุนการสะสมทุนเริ่มแรกในแบบดังกล่าวเอาไว้ให้นานที่สุดเท่าที่จะทำได้

สภาพวิวัฒนาการสังคมไทยที่กล่าวมาทั้งหมดนี้เป็นเบ้าหลอมหล่อเลี้ยงให้ชนชั้นกรรมกรไทยมีวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่มีลักษณะเฉพาะของตัวเอง ดังจะกล่าวในข้อถัดไป

วิวัฒนาการกรรมกรไทยในรอบสองร้อยปี

เพื่อที่จะได้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างวิวัฒนาการชนชั้นกรรมกรกับวิวัฒนาการสังคมไทยได้ชัดเจน ในส่วนนี้จึงขอกล่าวถึงวิวัฒนาการกรรมกรออกเป็น 4 ช่วง เช่นเดียวกับที่เคยแบ่งช่วงวิวัฒนาการสังคมไทยมาแล้วข้างต้น โดยจะกล่าวกว้าง ๆ เพื่อให้ได้ภาพลักษณะเด่นของแต่ละช่วงเท่านั้น เพราะรายละเอียดในแง่ของประวัติศาสตร์กรรมกรไทย ยังต้องมีการค้นคว้าวิจัยกันอีก

กรรมกรช่วงรัชกาลที่ 1 ถึงสนธิสัญญาเบาริง

ในช่วงกรุงเก่าตอนต้นนี้ เราได้เห็นการคลี่คลายของความสัมพันธ์ทางการผลิตที่มีคุณภาพสูงขึ้น ๆ คือจากการเก็บค่าเช่าที่ดินแบบศักดินาในรูปของแรงงานเกณฑ์ (LABOUR RENT) มาเป็นส่วยของ (RENT IN KIND) และส่วยเงิน (MONET RENT) ตามลำดับ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นว่า พันธนาการระหว่างชนชั้นศักดินากับไพร่ (และข้าทาส) มีความยึดหยุ่นเป็นอิสระต่อกันมากขึ้น พลังความเคลื่อนไหวของสังคมมีลักษณะที่กระชั้นขึ้น จากการแพร่ขยายตัวของเศรษฐกิจเงินตรา เป็นต้น ใน

แง่นี้แรงงานไพร่ซึ่งเป็นชาวนา ไม่ได้เข้าสู่กระบวนการที่ปรากฏจาก บัญชีการผลิต แล้วแปรเป็นกรรมกรรับจ้าง (DISSOLUTION CONVERSION PROCESS) ดังที่เกิดขึ้นในยุโรปตะวันตก แต่ กลับวิวัฒน์เข้าสู่การเป็นเจ้าของที่ดินขนาดเล็ก ในแง่นี้บรรพบุรุษ ของชนชั้นกรรมกรไทยจึงมิได้เกิดจากการแตกสลายของวิถีการผลิต ศักดินาไทย แต่มาจากที่อื่นกล่าวคือมาจากแรงงานจีนอพยพ ซึ่ง อพยพเข้ามาเป็นละมาก ๆ ตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ 2 จีนอพยพเหล่านี้ นอกเหนือจากประกอบธุรกิจทางการค้าทั้งภายในและการค้า สำเภากล่าวบางส่วนก็ยังถูกดูดเข้าเป็นกลไกของอำนาจรัฐในรูปของ เจ้าภาษีและเจ้าเมือง, บางส่วนก็เป็นนายทุนและกรรมกร ในกิจการ หลายชนิดเช่น ไร่อ้อย สวนยาง เหมือนแร่ โรงสี โรงเลื่อย โรงงาน น้ำตาล หรือใช้แรงงานเป็นกสิททั่วไป

การที่จีนอพยพเข้ามาเป็นบรรพบุรุษของชนชั้นกรรมกรใน สังคมไทยได้ก็เพราะนโยบายของรัฐเอื้ออำนวย ด้วยเหตุที่รัฐได้ ประโยชน์หลายชั้น ดังตัวอย่างที่ว่า

ค่าจ้างสำหรับกรรมกรไร้ฝีมือในกรุงเทพฯ ฯ เมื่อปีพ.ศ.2365 ตกราว 1¹/₂สตางค์ต่อวัน (ธนศ,2517,8) ถ้าคิดค่าจ้างให้ปีละ 360 วัน ก็จ่ายค่าจ้างกรรมกรจีนไร้ฝีมือเพียงปีละ 4 บาท 50 สตางค์เท่านั้น เงินจำนวนนี้รัฐบาลสนับสนุนให้ไพร่ไทยเสียเงินแทนการเกณฑ์ แรงงานก็จะได้จากไพร่คนละ 18 บาทต่อปี เงินที่ได้จากไพร่ไทย 1 คน สามารถจ้างกรรมกรจีนไร้ฝีมือให้ทำงานทั้งปีได้ถึง 4 คน และได้งานถึง 48 เดือน แต่ถ้าจะเกณฑ์แรงงานจากไพร่ไทยก็ได้งาน เพียง 3 เดือนเท่านั้น ด้วยเหตุนี้คิดในแง่ของงานที่จะได้แล้ว การ สนับสนุนให้ไพร่ไทยเสียเงินแล้วเอาเงินไปจ้างกรรมกรจีน แทน จะทำให้รัฐบาลได้ประโยชน์มากขึ้นถึง 16 เท่า

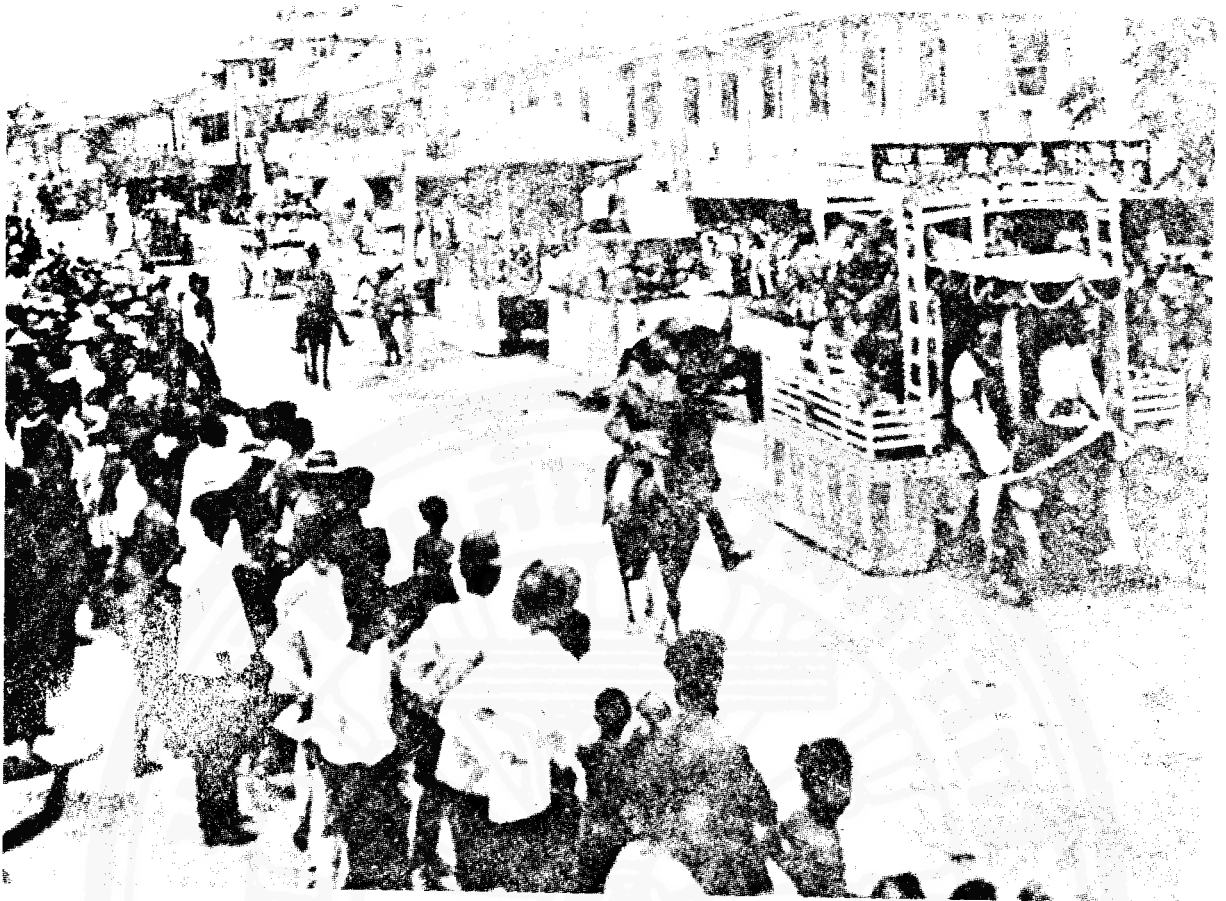
แต่อันที่จริง การกระทำดังกล่าวรัฐบาลได้ประโยชน์มากกว่า นี้เอง เช่น การที่เก็บเงินแทนการเกณฑ์แรงงานไพร่นั้น ทำให้ไพร่ มีเวลาไปเดินรันท้ามาหากินได้เป็นอิสระขึ้น รัฐนอกจากได้เงินค่า เกณฑ์แรงงานแล้ว ยังได้ภาษีอากรจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ ขยายตัวขึ้นด้วย ในทำนองเดียวกันการเปิดรับต่อการเข้ามาของจีน อพยพ นอกจากรัฐจะได้ประโยชน์ในแง่แรงงานแล้ว ยังได้ประโยชน์ จากการเก็บภาษีรายหัวที่เรียกว่า เงินค่าผูกปีประมาณ 4 บาทต่อ 3 ปีต่อคนอีกด้วย (ศรศักร,2524,84) และนอกจากนี้ยังมีภาษีทางอ้อม อันเกิดจากการใช้จ่ายของคนจีนเช่น อาการฝิ่น, สุรา, การพนัน ฯลฯ อีกเป็นจำนวนเงินมหาศาล (ดู สุภาภรณ์,2523)

ด้วยเหตุนี้ จึงไม่น่าประหลาดใจ ดังที่มีผู้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า “น่าประหลาดที่ชนชั้นปกครองซึ่งกุมแรงงานจำนวนมากไว้ในมือทั้ง ยังมีกิจการค้าขายระหว่างประเทศอยู่มากกลับไม่ใช่ข้อได้เปรียบของ ตนในการผลิตสินค้าเพื่อส่งออกบ้าง รัฐบาลในสมัยรัชกาลที่ 3 เคย เสียลงทุนในการทำไร่อ้อยและผลิตน้ำตาลเองบ้าง แต่ก็ปรากฏว่า

ต้องใช้แรงงานจ้างชาวจีนในไร่และโรงงานน้ำตาลทั้งสิ้น จนทำให้ ค่าเสียหายสูงมากถึงขาดทุน อีกทั้งข้าราชการที่ดูแลรับผิดชอบยัง ทุจริตจนต้องเลิกกิจการไปในระยะไม่เกิน 2 ปี (ดูจดหมายเหตุ ร. 3 หมายเลข 3-9 จศ.1201) อันที่จริงราชการไทยหรือไพร่ก็มีความ สามารถในการปลูกอ้อยอยู่แล้ว เพราะได้มีส่วนร่วมในการผลิตบ่อน โรงงานน้ำตาลมาก่อน การไม่ใช้แรงงานเกณฑ์ในไร่อ้อยหลวงจึง มิได้เกิดขึ้นเพราะขาดแรงงานที่มีความสามารถ (นิติ,2525-ข,4-5) ผู้เขียนมีความเห็นว่าเหตุผลส่วนหนึ่งที่รัฐบาลใช้แรงงานจ้างชาวจีน นั้นเป็นเพราะการได้ประโยชน์มากกว่าโดยเปรียบเทียบดังที่กล่าว มาแล้วเป็นสำคัญ ส่วนความล้มเหลวนั้นอดคิดไม่ได้เป็นเพราะผู้ ดูแลทำการทุจริต เพราะความล้มเหลวที่คล้ายคลึงกันยังมาเกิดกับ รัฐวิสาหกิจหลาย ๆ แห่งในยุคหลังอีกด้วย อันนี้จะไม่แปลก คิดไป แล้วก็ไม่เห็นจะแปลก เหตุผลคงคล้าย ๆ กัน

เมื่อลักษณะเด่นของกรรมกรยุคแรกของสังคมไทยเป็น แรงงานรับจ้างชาวจีน ทำที่ของรัฐต่อกรรมกร จึงมิได้เป็นเท่าที่ใน การแก้ปัญหาแรงงาน แต่เป็นเท่าที่ของการแก้ปัญหาคนจีนอันได้แก่ ปัญหาการอพยพ ปัญหาการควบคุมกิจกรรมของสมาคมลับต่าง ๆ ของคนจีนเป็นต้น ทำที่ของรัฐต่อปัญหากรรมกรในลักษณะนี้ดำรง อยู่สืบทอดมาจนถึงหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ด้วย

กรรมกรช่วงสนธิสัญญาเบาริ่งถึงการปฏิวัติ พ.ศ. 2475

การเข้ามาของทุนนิยมโลกหลัง พ.ศ. 2398 เป็นการเปิดเงื่อนไขให้เกิดกรรมกรในโรงงานอุตสาหกรรมสมัยใหม่ เช่น เมื่อปี พ.ศ. 2401 มีการเปิดโรงสีข้าวที่ใช้เครื่องจักร ซึ่งชาวบ้านเรียกโรงสีไฟ ของบริษัท American Steam Rice Mill ซึ่งเป็นของนายทุนอเมริกันขึ้น จึงมีผู้กล่าวว่า ชนชั้นกรรมกรสมัยใหม่นั้นเกิดขึ้นในสังคมไทยก่อนหน้าชนชั้นนายทุนไทยสมัยใหม่เสียอีก (สมศักดิ์, 2523, 98) นับจากนั้นมาก็มีการตั้งโรงสีไฟขึ้นในกรุงเทพฯ อีกเป็นจำนวนมาก คือจาก 10 โรงในพ.ศ. 2422 เป็น 83 โรงในพ.ศ. 2467 จนกล่าวได้ว่ากิจการโรงสีไฟเป็นกิจการที่ขึ้นหน้าขึ้นตาที่สุดในขณะนั้น

การเติบโตของชนชั้นกรรมกรย่อมควบคู่ตามมากับการเติบโตของวิสาหกิจที่กล่าว ผลการค้นคว้าปรากฏว่ากรรมกรโรงสีส่วนใหญ่เป็นชาวจีนที่อพยพเข้ามา โรงสีขนาดใหญ่ ๆ จะมีกรรมกรหรือกุลิราว ๆ 200 คน แต่ถ้าเป็นโรงสีขนาดเล็กก็ตกราว 100 คน (สุภาภรณ์, 109-110)

นอกเหนือจากกิจการโรงสีแล้ว ยังมีกิจการการผลิตแบบสมัยใหม่เกิดขึ้นติดตามาอีกหลายแห่ง เช่น พ.ศ. 2415 ก่อตั้งกรรมกรโรงพิมพ์, พ.ศ. 2427 ก่อตั้งกรรมกรเหมืองแร่, พ.ศ. 2430 ก่อตั้งกรรมกรไฟฟ้าและกระดาษ, พ.ศ. 2431 ก่อตั้งกรรมกรป่าไม้, พ.ศ. 2433 ก่อตั้งกรรมกรรถไฟ, พ.ศ. 2456 ก่อตั้งกรรมกรโรงงานปูนซีเมนต์, พ.ศ. 2462 ก่อตั้งกรรมกรโรงงานยาสูบ, พ.ศ. 2469 ก่อตั้งกรรมกรโรงงานไม้ขีดไฟ, และพ.ศ. 2472 ก่อตั้งกรรมกรโรงกลั่นสุรา เป็นต้น

ถึงแม้จะเห็นพ้องกันได้ว่ากรรมกรส่วนใหญ่ในสังคมไทยช่วงนี้เป็นคนจีนก็ตาม แต่การประมาณจำนวนกรรมกรให้แน่ชัดกลับเป็นเรื่องที่กระทำได้ยาก เหตุผลประการหนึ่งมีอยู่ว่า กรรมกรจีนมีการอพยพกลับเมืองจีนในอัตราสูง เช่นมีการประเมินว่าในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 ชาวจีนอพยพ 4 ใน 5 คนจะเดินทางกลับไปหลังจากสะสมเงินทองได้จำนวนหนึ่ง และในครั้งแรกของศตวรรษที่ 20 อัตราส่วนของการอพยพกลับก็ยังคงสูงถึงครึ่งต่อครึ่ง (Mabry, 1979, 36)

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ข้อมูลจะมีความคลาดเคลื่อนกันอยู่บ้าง แต่จำนวนกรรมกรในกิจการอุตสาหกรรมในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของการปฏิวัติ 2475 ก็ตกอยู่ราว ๆ 2 เปอร์เซ็นต์ของกำลังแรงงาน (labour force) ของประเทศ กล่าวคือข้อมูลแหล่งหนึ่งระบุว่าในพ.ศ. 2472 มีกรรมกรในกิจการอุตสาหกรรมรวม 165,000 คน หรือ 2.2 เปอร์เซ็นต์ของแรงงานในประเทศทั้งหมด (กรรณิการ์, 2518, 49.50; สมศักดิ์, 2523, 100) ส่วนข้อมูลอีกแหล่งหนึ่งระบุว่าการสำรวจในปี 2480-81 ระบุว่ามีการกรในกิจการอุตสาหกรรม 129,954 คนหรือประมาณ 1.8 เปอร์เซ็นต์ของกำลังแรงงานทั้งหมดของประเทศ (Tritasavit, 1978, 17) ปัญหาความคลาดเคลื่อนนี้อาจเนื่องมาจากการนิยามที่ได้การเคลื่อนไหวของกรรมกรในช่วงนี้มีลักษณะเด่นคือ การเคลื่อนไหวมีความพัวพันกับประเด็นทางการเมืองอย่างใกล้ชิดด้วย นอกเหนือจากประเด็นทางเศรษฐกิจ

เรื่องนี้มีสาเหตุอยู่ที่ว่า ชาวจีนอพยพนั้นมีการจัดตั้งสมาคมลับขึ้น โดยในระยะแรกเรียกว่า "ตัวเหี้ย" และต่อมาในสมัยรัชกาลที่

5 ทาง การ เปลี่ยน มา เรียก สมาคม พวก นี้ ว่า “อั้งยี่” (ศุภรัตน์, 2525, 2)

สมาคมลับเหล่านี้มีสาเหตุและมีบทบาททั้งในทางเศรษฐกิจ และทาง การ เมือง ในทางเศรษฐกิจถือว่าเป็นการรวมตัวกันขึ้น ประชุมเป็นพวกพ้องกันสาบานจะช่วยกันรักษาการทำมาหากินใน หมู่พวกเดียวกัน ถือเสมือนเป็นที่นั่งร่วมบิดามารดาเดียวกันเพราะ พลัดพรากบ้านเมืองมาไกล ส่วนในทาง การ เมือง นั้น เป็น เพราะ การ เมือง ช่มชัง พวกคนจีนจึงคิดรวมกลุ่มกันเป็นสมาคมเพื่อช่วย เหลือกันยามตกทุกข์ได้ยาก หรือถูกคุกคามรังแก อนึ่งการรวมตัว เป็นสมาคมลับนี้ โดยปกติรวมกันตามภาษาถิ่นที่ใช้พูด เช่น แต่จิว ฮกเกี้ยน และ กวางตุ้ง และไหหลำ เป็นต้น กล่าวกันว่าคนจีนทุกคน จะต้องมีสังกัดในสมาคมลับไม่แห่งใดก็แห่งหนึ่ง

นโยบายของ รัฐ ต่อ สมาคมลับอั้งยี่แบ่งได้เป็น 3 ช่วงคือ ช่วง พ.ศ. 2367–2400, ช่วงที่สองพ.ศ. 2400–2432 และช่วงที่สาม พ.ศ. 2432–2453 นโยบายของ รัฐ ทั้งสามช่วงล้วนมีจุดมุ่งหมายที่จะทำ ให้สมาคมลับอั้งยี่สลายตัวไป

ในช่วงแรก รัฐมีนโยบายห้ามไม่ให้มีการรวมกลุ่มตั้งสมาคม ลับ แต่ในทางปฏิบัติ ด้วยเหตุที่รัฐบาลขาดเจ้าหน้าที่คอยตรวจตรา อีกทั้งบรรดาเจ้าเมืองก็ไม่สนใจดูแลห้ามปราม ดังนั้นสมาคมลับที่ ไม่ได้กระทำผิดอย่างรุนแรงใหญ่โตก็สามารถดำเนินการอยู่ได้โดย รัฐบาลไม่ได้แทรกแซงมากนัก

ในช่วงที่สอง รัฐเปลี่ยนนโยบายมาเป็นให้มีการตั้งอั้งยี่ได้ภายใต้ กฎเกณฑ์บางประการ โดยหวังผลที่จะควบคุมอั้งยี่ให้อยู่ในขอบเขต ของกฎหมายบ้านเมือง และต้องการผูกพันไม่ให้เงินผลได้จากรัฐบาล ไทยไปเป็นเงินในบังคับต่างประเทศและยังใช้เงินอั้งยี่ค่านานาจะไม่ ให้เงินเข้ารีตประเพณีเดิมเกริม

ช่วงที่สาม ปีพ.ศ. 2432 อั้งยี่กรุงเทพฯ ยุคสมัยครพรรคพวก เข้าตีกันครั้งใหญ่ รัฐบาลจึงหันมาใช้นโยบายห้ามตั้งสมาคมลับอีก แต่การปฏิบัติมิให้เป็นจริงได้ มาเริ่มเอาหลังจากที่ได้มีการศึกษา กฎหมายสมาคมลับที่อังกฤษประกาศใช้ในมลายูและปีนัง จนนำมา ใช้ในพระราชบัญญัติอั้งยี่พ.ศ. 2440 จุดมุ่งหมายของกฎหมายนี้คือ การวางเงื่อนไขให้มีการจัดตั้งสมาคมแบบเปิดเผยเป็นทางการ ซึ่ง จะทำให้สมาคมลับต้องสลายโดยปริยายเพราะจะไม่จับอีกต่อไป ความสำเร็จในนโยบายของ รัฐ เป็นเพราะมีปัจจัยสนับสนุนคือ มีการ ปรับปรุงกองตระเวนให้เข้มแข็งขึ้น และผลของการปฏิรูปการปกครอง ทำให้รัฐบาลสามารถควบคุมความประพฤติและการปฏิบัติราชการ ตามอำเภอใจของเจ้าเมืองต่าง ๆ ได้มากขึ้นกว่าเดิม ความสำคัญ ของสมาคมลับที่จะปกป้องการรังแกของเจ้าเมืองจึงลดลงตามลำดับ ด้วย

ปี 2453 เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญอีกจุดหนึ่ง เพราะมีการ เหยียดหยามระหว่างสมาคมลับกับอำนาจรัฐไทย เมื่อทางราชการ ประกาศยกเลิกวิธีผูกปี้ซื้อมือจีนมาเรียกเก็บเงินค่าราชการ จากคนจีน

ปีละ 6 บาท เท่ากับที่เรียกเก็บจากคนไทย ผลจากการนี้สมาคมลับ ของคนจีนพยายามก่อการนัดหยุดงานขึ้นอย่างกว้างขวาง แต่ทาง ราชการก็สามารถควบคุมสถานการณ์ได้ การนัดหยุดงานสลายไปภายใน 5 วัน นับเป็นจุดจบของนโยบายเอาใจจีนอพยพ (Chinese favoritism) กระแสความรู้สึกต่อต้านจีนเริ่มสูงขึ้น และยิ่งสูงขึ้นอีกในสมัยรัชกาล ที่ 6 เมื่อมีการรณรงค์อุดมการณ์ชาตินิยมโจมตีว่าจีนคือยิวแห่งบูรพาทิศ การแบ่งฝักฝ่ายเพื่อสนับสนุนการต่อสู้ทางการเมืองในประเทศจีน โดยคนจีนในไทย หลังการปฏิวัติของจีนพ.ศ. 2454 (ค.ศ. 1911) ทำให้ความหวาดระแวงคนจีนคลุมเคลือมากยิ่งขึ้น

จากนั้น โครงสร้างของรัฐสมบูรณาญาสิทธิที่เริ่มอยู่ตัวแล้ว ก็สามารถสถาปนาอุดมการณ์ที่เป็นใหญ่ (hegemonic ideology) ขึ้น ครอบงำสังคมได้ สมาคมลับในฐานะที่เป็นองค์กรจัดตั้งทางด้าน แรงงานชนิดหนึ่งก็พ่ายแพ้ไปในการต่อสู้ทางอุดมการณ์กับอำนาจรัฐ ไทยในยกแรก ความหมายดั้งเดิมของคำว่า “อั้งยี่” ถูกแปรสภาพไป จากเดิม กล่าวคือ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน ความหมายของคำได้แปลไปเป็นว่า หมายถึงข่องลับ หรือสมาคม ไต ๆ ที่กระทำการไม่ต้องด้วยกฎหมาย ไม่จำกัดว่าจะเป็นของชน ชาติใด (ศุภรัตน์, 36, 42; พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493, 2515, 1008)

ถึง พ.ศ. 2470 พระราชบัญญัติแก้ไขกฎหมายลักษณะ อาญา พุทธศักราช 1470 ก็เริ่มนำเอา “การหยุดงาน หรือการปิดงาน งดจ้าง” มาบัญญัติไว้เป็นกฎหมาย การหยุดงานหรือการปิดงานงด จ้าง อาจถูกมองว่ามีความประสงค์อย่างอื่น นอกเหนือการระงับข้อ ได้แย้งภายในของเขตการค้าขายหรืออุตสาหกรรม หรืออาจถูกมอง ว่าเป็นส่วนหนึ่งของแผนการที่จะล้มล้างรัฐบาลก็ได้ จะให้เปลี่ยนแปลงประเพณีการเมืองหรือเศรษฐกิจก็ได้ ฯลฯ และถ้าถูกตัดสิน ว่าเข้าข่ายกรณีสุดท้าย ผลก็คือ “ท่านว่าฉันมีความผิดต่อระวางโทษ ถึงขั้นประหารชีวิตหรือจำคุกฉันไว้จนตลอดชีวิต” (ประชุมกฎหมาย ประจําศก เล่ม 40, 145-7)

กล่าวโดยสรุป ถึงขั้นนี้ รัฐเห็นแล้วว่าพลังกรรมกรหรือการ เคลื่อนไหวแรงงานนั้นสามารถก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในรัฐบาล หรือประเพณีทางการเมืองและเศรษฐกิจได้ ปัญหากรรมกรจึงมิใช่ ปัญหาที่จะมองข้ามได้อีกต่อไป

กรรมกรช่วง พ.ศ. 2475 ถึง พ.ศ. 2503

ดังที่กล่าวไว้ในตอนต้นว่าการมองปัญหากรรมกร เราอาจ แยกพิจารณาออกเป็น 2 ประเด็น คือ การเปลี่ยนแปลงทางปริมาณ หรือโครงสร้างของชนชั้น กับการเปลี่ยนแปลงทางคุณภาพหรือ ความสำนึกทางประวัติศาสตร์ของชนชั้น

ในกรณีของการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างของชนชั้น ช่วง

เวลาเกือบ 30 ปีนี้ มีข้อสำคัญคือเป็นจุดเริ่มของกระบวนการการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของชนชั้นกรรมกรซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนจีนให้มาเป็นคนไทย ซึ่งเบื้องหลังการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีปัจจัยเกื้อหนุนทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญสองประการ คือ ปัจจัยภายในอันหมายถึงนโยบายของรัฐ และปัจจัยทางสากลโดยเฉพาะอย่างยิ่งการปฏิวัติใหญ่ของจีน พ.ศ. 2492 (ค.ศ. 1949)

ประการแรก นโยบายของรัฐ เดิมทีเดียวรัฐบาลสยามในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไม่ยอมรับว่าประเทศสยามมีปัญหาเรื่องกรรมกร เพราะอ้างว่าสยามเป็นประเทศลัทธิกรรม การกินอยู่ในประเทศสยามถูก ดินฟ้าอากาศก็ต่างกับประเทศตะวันตก การกำหนดเวลาทำงานจึงไม่มีปัญหาดังประเทศตะวันตก ยิ่งกว่านั้นยังอ้างว่าคนงานมีเสรีภาพมาก และที่สำคัญก็คือคนงานส่วนมากเป็นชาวต่างประเทศ อาทิ จีน มะลายู และแขก เป็นต้น การที่จะเข้าไปวางกฎเกณฑ์หรือแก้ไขเปลี่ยนแปลงในขนบธรรมเนียมประเพณีนิยมอาจจะทำให้เกิดความยุ่งยากขึ้นได้ (หลวงประเจิด อักษรลักษณ์, 2479, 1-2) แต่สภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกที่เกิดขึ้นในระยะ พ.ศ. 2473-2482 ส่งผลให้มีการว่างงานทั้งในเมืองและชนบทเกิดขึ้น เพราะราคาข้าวในตลาดโลกตกต่ำ

รัฐบาลในระบอบรัฐธรรมนูญที่เกิดขึ้นหลังการปฏิวัติ 2475 ก็เคยอ้างปัญหาการว่างงานมาโจมตีระบบเก่า และได้ตั้งเป้าหมายไว้ในหลักหกประการของคณะราษฎร ประการหนึ่งว่า *“ต้องบำรุงความสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่จะจัดหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะทำการวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาง”*

ในเค้าโครงการเศรษฐกิจของนายปรีดี พนมยงค์ ก็แสดงความมุ่งหมายว่า รัฐบาลไม่เพียงแต่จะปรับปรุงการกลไกกรรมอันเป็นเศรษฐกิจหลักของประเทศให้ดีขึ้นเท่านั้น หากยังต้องการจะพัฒนาอุตสาหกรรมให้พึ่งตัวเองได้อีกด้วย ดังที่ผู้เสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจได้อ้างถึงหลักการของนักเศรษฐศาสตร์เยอรมัน ชื่อเฟรดอริค ลิสต์ว่าต้องสร้างรัฐที่บริบูรณ์หรือพึ่งตนเองได้ กล่าวคือ มีอุตสาหกรรมกลไกกรรม ศิลปวิทยา ให้พร้อมบริบูรณ์

แต่ในทางปฏิบัติ เค้าโครงการเศรษฐกิจดังกล่าวต้องห่างไป เพราะก่อให้เกิดความขัดแย้งกันในคณะรัฐมนตรีจนนำไปสู่การปิดสภา และประกาศคงใช้รัฐธรรมนูญบางมาตราโดยพระยามโนปกรณนิติธาดา เมื่อวันที่ 31 มีนาคม 2476 เพราะแม้แต่เรื่องกรรมกรซึ่งจัดได้ว่ายังไม่ใช่ปัญหาใหญ่ในขณะนั้นก็ยังก่อให้เกิดความขัดแย้งทางความคิดระหว่างผู้เสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจ กับรัชกาลที่ 7 ได้ เช่น ในเดือนพฤศจิกายน 2475 สมาคมคนงานรถรางหยุดงานประท้วงบริษัทสยามอีเลคตริก เรื่องที่บริษัทปลดคนงานออก (Mabry 40) เรื่องนี้ นายปรีดี พนมยงค์ มองว่าโดยพื้นฐานแล้ว

เกิดจาก *“...เพราะเหตุที่เอกชนเป็นเจ้าของโรงงาน”* (ช้อยนันทน์และชิตติยา, 2518, 259-60) แต่รัชกาลที่ 7 กลับทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยว่า *“ที่”* เกิดเป็นดังนั้นก็เพราะมีคนยให้เกิดการหยุดขึ้น เพื่อจะได้เป็นโอกาสให้ตั้งสมาคมคนงานและตนจะได้เป็นหัวหน้า และได้รับเงินเดือนกินสบายเท่านั้น” (ช้อยนันทน์และชิตติยา, 2518, 320)

การที่นโยบายทางเศรษฐกิจของคณะราษฎรต้องห่างไป ตามเงื่อนไขคล้ายอำนาจทางการเมือง ทำให้นโยบายของรัฐต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมและต่อกรรมกรปรากฏออกมาในรูปของการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นตามสถานการณ์มากกว่าเป็นการผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมีแผนเป็นระบบอย่างจริงจัง นโยบายอุตสาหกรรมที่กล่าวไว้อย่างกว้าง ๆ ในเค้าโครงการเศรษฐกิจ พ.ศ. 2476 นั้น รัฐบาลแต่ละสมัยก็ยังคงเก็บมาแถลงต่อสภาซ้ำ ๆ กันในลักษณะถ้อยคำที่เกือบจะไม่มีการเปลี่ยนแปลง ทั้ง ๆ ที่ผลในทางปฏิบัติเกือบไม่ค่อยมีอะไรตีบหน้าอย่างเห็นได้ชัดนัก ผลงานด้านอุตสาหกรรมที่รัฐบาลภูมิใจในการโฆษณาให้รับผู้กินทั่วไปก็คือสร้างโรงงานทำกระดาษ ทอผ้า และทำน้ำตาล (แถลงปี 2480; ประเสริฐ, 2517, 248) ตั้งกระทรวงอุตสาหกรรมและกระทรวงพาณิชย์ พ.ศ. 2485 สร้างสิ่งที่รัฐบาลคิดว่าเป็นสิ่งที่นำมากลุมใจขึ้นคือเขื่อนชัยนาทซึ่งเป็นเขื่อนที่ใหญ่ที่สุดในโลกเขื่อนหนึ่ง (แถลงปี 2498; ประเสริฐ, 2517, 813) และได้เร่งรัดการอุตสาหกรรมเพื่อประสานกับพลังงานไฟฟ้า ยังผลให้เกิดโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ขึ้น คือ โรงงานปูนซีเมนต์ที่อำเภอตากสิน โรงงานน้ำตาลที่จังหวัดชลบุรี โรงงานน้ำตาลที่จังหวัดสุพรรณบุรี และโรงงานกระดาษที่อำเภอบางปะอิน เป็นต้น (แถลงปี 2500; ประเสริฐ, 2517, 880)

อย่างไรก็ตาม ผลของการพัฒนาอุตสาหกรรมอย่างไม่สู้มีระบบ (จากแง่ของรัฐ) นี้ทำให้สถิติกรรมกรการผลิตเพิ่มปริมาณขึ้นบ้างเหมือนกัน แม้จะไม่มีความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจของประเทศ คือจาก 110,312 คนในปี 2480 เป็น 195,875 คน ในปี 2490 เป็น 212,500 คน ในปี 2498 และเป็น 471,027 คน ในปี 2503 (Tritasavit, 1978, 23, 28)

ประการที่สอง เงื่อนไขทางสากลประกอบกับเงื่อนไขด้านนโยบายของรัฐที่มีปฏิกริยาต่อเงื่อนไขทางสากลดังกล่าว ทำให้เกิดกระบวนการที่จะแทนที่กรรมกรจีนด้วยกรรมกรไทยขึ้นในช่วงนี้

ดูเหมือนรัฐบาลจะมีความมุ่งหมายทำนองนี้อยู่แล้ว ตั้งแต่หลังการปฏิวัติ 2475 ใหม่ ๆ ดังที่รัฐบาลได้แถลงต่อสภาเมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2475 ว่า *ในการให้สัมปทานนั้นรัฐบาลจะกำหนดให้ผู้รับสัมปทานใช้กรรมกรสยามตามส่วนและงานของรัฐบาลก็จะพยายามใช้กรรมกรสยามอย่างมากที่สุดที่จะทำได้* (ประเสริฐ, 50)

อย่างไรก็ตามคำแถลงดังกล่าว ส่วนหนึ่งคงเป็นเพราะความ

รู้สึกชาตินิยม และอีกส่วนหนึ่งคงเป็นเพราะต้องการแก้ปัญหาเรื่อง คนว่างงาน มากกว่าความตั้งใจที่จะเปลี่ยนโครงสร้างกรรมกรจริง ๆ

กระบวนการการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างมาเกิดขึ้นอย่างจริงจัง เมื่อหลัง พ.ศ. 2490 ด้วยการที่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ลดจำนวนคนต่างด้าวเข้าเมืองจากราวปีละ 10,000 คนให้เหลือเพียงชาติละไม่เกิน 200 คนต่อปีในปี 2492 ซึ่งเป็นการจงใจสกัดกั้นการเข้ามาของคนจีนโดยตรงเพราะคนจีนเป็นชนกลุ่มใหญ่ที่สุดที่อพยพเข้า นอกจากนี้ยังมีการขึ้นภาษีรายหัวคนต่างด้าวจาก 20 บาทต่อปี เป็น 400 บาทต่อปีใน พ.ศ. 2495 และมีการจำกัดอาชีพมากมายหลายอย่างไว้สำหรับคนไทยเท่านั้น ฯลฯ

เบื้องหลังนโยบายเหล่านี้ นอกจากจะมาจากความหวาดระแวงที่ผู้นำไทยมีต่ออำนาจทางเศรษฐกิจและศักยภาพทางการเมืองของจีนในไทยที่เคยเป็นมาจากอดีตแล้ว ปัจจัยเฉพาะหน้าอีกประการหนึ่งที่ช่วยเร่งให้เกิดนโยบายดังกล่าวก็คือการปฏิวัติใหญ่ของจีนใน ค.ศ. 1949 (พ.ศ. 2492) ซึ่งเห็นได้ชัดว่าตั้งแต่ปี 2493 รัฐบาลเริ่มโฆษณาให้เห็นถึงภัยคุกคามจากคอมมิวนิสต์ทันที และรัฐบาลเรียกร้องให้ “เพื่อนร่วมชาติทุกคนจงมีความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์และรัฐธรรมนูญ ทั้งให้รำลึกอยู่เสมอว่าประเทศชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์และรัฐธรรมนูญเป็นของประชาชนคนไทยทุกคนร่วมกันเราต้องรักต้องบูชา ต้องช่วยกันรักษาไว้ให้คงอยู่กับประเทศไทยตลอดกาล” (ประเสริฐ, 2517, 669) แนวคิดเช่นนี้สอดคล้องกับนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์ของอเมริกาอย่างเต็มที่ เพราะรัฐบาลอเมริกาเห็นว่า ประชากรจีนกว่า 3 ล้านคนในเมืองไทยเป็นแนวร่วมของจีนคอมมิวนิสต์ และถ้าหากไม่ได้รับความช่วยเหลือทางทหาร ประเทศไทยก็จะไม่สามารถต่อต้านทานแรงกดดันและคุกคามของคอมมิวนิสต์ได้ (แถมสุข, 2524, 51)

พร้อม ๆ กับมาตรการต่าง ๆ ที่รัฐบาลดำเนินการต่อคนจีนอย่างเข้มงวด ทั้งปราบและทั้งปราบ ประกอบกับคนจีนจำนวนมากไม่อพยพกลับไปเมืองจีนดังที่เคยเป็นมา เพราะสังคมจีนเปลี่ยนแปลงรอบ ทำให้ลูกหลานจีนยอมรับการแปรสภาพเป็นคนไทยมากขึ้นตามลำดับนับแต่ พ.ศ. 2492 เป็นต้นมา ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าการปฏิวัติจีน พ.ศ. 2492 และนโยบายของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ช่วง 8 เม.ย. 2491-20 กันยายน 2500 เป็นปัจจัยหลักสองประการที่ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างชนชั้นกรรมกรไทย

หันกลับมาพิจารณาในด้านการเปลี่ยนแปลงในเชิงคุณภาพหรืออีกนัยหนึ่งสำนักทางประวัติศาสตร์ของชนชั้นกรรมกรที่ผ่านการเคลื่อนไหวต่อสู้มาในยุคนี้ จะเห็นได้ว่าการเคลื่อนไหวของกรรมกรอาจถูกใจมดีได้ว่าเป็นการกระทำควมวุ่นวายของคนจีนที่ไม่สำนึกในบุญคุณของผืนแผ่นดินไทย อุดมการณ์ที่มีส่วนในการหล่อหลอมให้เกิดสำนักแบบนี้คืออุดมการณ์ชาตินิยมที่ก่อตัวขึ้นมาตั้งแต่

สมัยรัชกาลที่ 6 และช่วงก่อนหน้าสงครามโลกครั้งที่ 2 อุดมการณ์นี้ก็เคยแสดงบทบาทมาอย่างต่อเนื่อง เช่นในคำแถลงเปลี่ยนชื่อประเทศสยามเป็นไทยของรัฐบาลจอมพลป. เมื่อ พ.ศ. 2482 ก็ให้เหตุผลและความรู้สึกที่ว่า “การใช้คำว่าประเทศสยามนั้น นอกจากจะไม่ตรงกับเชื้อชาติของเราแล้ว ในต่อไปภายหน้าคนชาวต่างด้าวที่เข้ามาอยู่ในประเทศของเราอีกก็จะถือเอาสิทธิประเทศของเราเป็นประเทศของเขาก็ได้ คือว่าเราเป็นชาวไทย เราก็ออยู่ในประเทศสยาม ชาวจีนก็อยู่ในสยาม ถ้าหากว่าการอพยพของชาวต่างประเทศมากขึ้น ในต่อไปข้างหน้าตั้งพันปี เราก้ออาจไม่เข้าใจว่าประเทศสยามนี้เป็นของไทยหรือของจีน” (ประเสริฐ, 303-4)

นอกจากนี้การเคลื่อนไหวของกรรมกรอาจถูกอำนาจรัฐเผด็จการตีตราว่าเป็นการเคลื่อนไหวสนับสนุนฝักฝ่ายทางการเมืองมากกว่าเป็นการต่อสู้เพื่อแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนในเรื่องการทำงานและการดำรงชีพ ทั้ง ๆ ที่อันที่จริงแล้วการเคลื่อนไหวของกรรมกรกล่าวโดยส่วนรวมแล้วเป็นการเคลื่อนไหวเพื่อแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจ กล่าวคือ ในช่วง พ.ศ. 2489-90 มีการหยุดงานถึง 173 ครั้ง ซึ่งเป็นการหยุดงานสำคัญ ๆ 28 ครั้ง การหยุดงานส่วนใหญ่เป็นการเรียกร้องค่าจ้างเพิ่มในสภาวะเงินเฟ้อหลังสงคราม (Mabry, 42) แต่การเคลื่อนไหวสุดดังกล่าวถูกมองได้ว่าเป็นฐานอำนาจทางการเมืองของกลุ่มนายปรีดี พนมยงค์ เพื่อช่วงชิงการนำกับกลุ่มของจอมพลป. เพราะในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 กรรมกรจีนบางส่วนถูกเกณฑ์ไปทำงานให้กับหน่วยทหารญี่ปุ่น บางส่วนต้องตกงานเพราะกฎหมายสงวนอาชีพ บางส่วนต้องถูกขับไล่ออกจากจังหวัดที่ถือว่ามีความสำคัญทางยุทธศาสตร์ ฯลฯ พวกเขาจึงมีการเคลื่อนไหวต่อต้านญี่ปุ่น และภายหลังเข้าร่วมเคลื่อนไหวร่วมกับขบวนการเสรีไทยโดยพัฒนาการจัดตั้งขึ้นเป็น สหพันธ์สหภาพแรงงานกรุงเทพฯ (Bangkok Federation of Trade Unions) ในปี 2487 และจัดตั้งรวมตัวเข้ากับกรรมกรไทยในวันเมย์เดย์ 2489 ภายใต้ชื่อว่า สมาคมสหภาพกรรมกรทั่วไป (General Trade Union Association—G.T.U.A.) และต่อมาในปี 2490 ก็ใช้ชื่อว่า สหอาชีพกรรมกร (Central Labour Union—CLU.)

ในเมื่อองค์กรจัดตั้งดังกล่าวถูกมองว่ามีความสัมพันธ์แนบแน่นกับนายปรีดี พนมยงค์ (Mabry, 43) ดังนั้น เมื่อสหอาชีพกรรมกรได้สมัครเข้าเป็นสมาชิก สหพันธ์กรรมกรโลก (The World Federation of Trade Union, WFTU) ของค่ายคอมมิวนิสต์ในปี 2492 รัฐบาลจอมพลป. ซึ่งกำลังพยายามทำลายฐานอำนาจของปรีดีก็ต้องการเมืองอย่างจริงจัง จึงไม่ยอมต่อทะเบียนให้กับสหอาชีพกรรมกร แต่ได้ตั้งองค์กรขึ้นมาแบ่งแยกพลังกรรมกร โดยใช้ชื่อว่า สมาคมกรรมกรไทย (Thai Labour Union—TLU) ในปี 2491 และในปี 2493 สมาคมกรรมกรไทยก็เข้าเป็นสมาชิกของ สหพันธ์

กรรมกรเสรีสากล (International Confederation of Free Trade Union, ICFTU) ของค่ายทุนนิยมหรือที่เรียกว่าค่ายโลกเสรี โดยมี การปรับองค์กรใหม่ และใช้ชื่อว่า สมาคมกรรมกรแห่งประเทศไทย (Thai National Trade Union Confederation—TNTUC) แต่เน้น มาการเคลื่อนไหวกรรมกรก็ตกอยู่ในท่ามกลางเวทีการต่อสู้ของยุค สงครามเย็น

ช่วง พ.ศ. 2493-2503 การเคลื่อนไหวกรรมกรจะพบกับความ ล้อแหลมชนิดใหม่ กล่าวคือ “การกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์”

ปี 2494 รัฐบาลจอมพลป.ก็สนับสนุนให้มีการจัดตั้งสหพันธ์ กรรมกรหญิงขึ้นโดยอยู่ในความอุปการะของท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม และปี 2497 (หรือ 2499 ?) ก็สนับสนุนให้ตั้งสมาคม กรรมกรเสรีแรงงานแห่งประเทศไทย (Free Workmen’s Association of Thailand, FWAT) ภายใต้การอุปการะของ พล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์ อธิบดีกรมตำรวจสมัยนั้น

แม้จะตกอยู่ใต้ภัยคุกคามของรัฐบาลเผด็จการยุคสงครามเย็น ซึ่งมีเครื่องมือเครื่องใช้คอยควบคุมจำกัดการเคลื่อนไหวมากมาย เช่น พระราชบัญญัติว่าด้วยการป้องกันการทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ พ.ศ. 2495, พระราชบัญญัติการกระทำอันไม่เป็นที่ไทย พ.ศ. 2495, และการนำรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2475 กลับมาใช้ใหม่ในเดือน มิถุนายน 2495 ซึ่งหมายความว่ารัฐบาลสามารถแต่งตั้งสมาชิกประเภท ที่สองได้จำนวนเท่ากับสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรก็ตาม แต่การ เคลื่อนไหวของกรรมกรก็ไร้จะสูญหายไปเสียเลย กรรมกรยังคง เป็นพลังส่วนหนึ่งที่ร่วมกับกลุ่มบุคคลในอาชีพอื่น ๆ คัดค้านนโยบาย ต่างประเทศที่ตามกันอเมริกัน เช่นการสงทหารและข้าวไปช่วยรบ ที่เกาหลีปี 2493, การเข้าร่วมเป็นสมาชิกที่แข่งขันของ องค์การสนธิ สัญญาซีโต้ 2497 เป็นต้น และยังร่วมคัดค้านนโยบายการปกครอง ภายใตที่เป็นเผด็จการอีกหลายกรณี

อย่างไรก็ตาม ในช่วง พ.ศ. 2498-2501 บรรยากาศทางการ เมืองเปิดกว้างต่อการเคลื่อนไหวมากขึ้น กล่าวคือในปี 2498 ได้มี การประกาศใช้พระราชบัญญัติพรรคการเมือง ทำให้เกิดการตั้ง พรรคการเมืองและการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มผลประโยชน์ และแนวความคิดต่าง ๆ อย่างคึกคัก กรรมกรส่วนหนึ่งตื่นตัวรวมกัน ตั้งพรรคการเมืองขึ้นชื่อว่า พรรคกรรมกร โดยมีนายประกอบ โต ลักษณะล้ำ อดีตผู้นำกรรมกรมีกะสันเป็นหัวหน้าพรรค พรรคนี้นำ กรรมกรฝ่ายก้าวหน้าเข้าช่วงชิงการนำใน สมาคมกรรมกรแห่งประเทศไทย (TNTUC) ได้ ในปี 2500 รัฐบาลจึงตั้งองค์กรใหม่ขึ้นมาแทน สิ่งที่ถูกช่วงชิงไป กล่าวคือ ตั้ง สหพันธ์กรรมกรแห่งประเทศไทย (Thai National Federation of Trade Unions, TNFTU) และใน ต้นปี 2501 สมาคมกรรมกรเสรีแรงงานแห่งประเทศไทย (FWAT) ก็ปรับตัวและเปลี่ยนชื่อใหม่อีกเป็น สหพันธ์กรรมกรเสรีแห่งประเทศไทย

ไทย (Federation of Free Workers Union of Thailand, FFWUT)

ช่วงเวลาประมาณ 3 ปีนี้ (2498-2501) นักศึกษาด้านแรงงาน ผู้หนึ่งเรียกว่าเป็น ยุคทองของการเคลื่อนไหวกรรมกรไทย (Mabry, 45) เพราะภายใต้บรรยากาศทางการเมืองที่เปิดกว้างขึ้นนั้น ทำให้มี การประกาศใช้กฎหมายแรงงานฉบับแรกออกมา คือ พระราชบัญญัติ แรงงาน พ.ศ. 2499 และในช่วงหนึ่งปีมีการก่อตั้งสหภาพแรงงาน ถึง 200 แห่ง มีองค์กรในระดับสหภาพแรงงานถึงสององค์กร คือ TNTUC และ FWAT มีการหยุดงาน 12 ครั้งในปี 2499 21 ครั้งในปี 2500 และ 4 ครั้งในปี 2501

นอกเหนือจากการต่อสู้เคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจการเมือง ดังกล่าวมาแล้ว ในแง่อุดมการณ์ ถือได้ว่ากรรมกรประสบผลสำเร็จ ทางอุดมการณ์ในระดับหนึ่ง เพราะไม่ว่ารัฐบาลจะมีเป้าหมายแอบแฝง ใดๆหรือไม่ก็ตาม สำนักคณะรัฐมนตรีได้ประกาศออกมาเมื่อ วันที่ 30 เมษายน 2499 ว่า กรรมกรเป็นแรงงานสำคัญของอุตสาหกรรม ทั้งมวล ควรกำหนดให้มี “วันกรรมกร” เพื่อให้กรรมกรมีความรู้สึก ในเกียรติและความสำคัญของตน จึงให้ถือว่า วันที่ 1 พฤษภาคม เป็น วันกรรมกรแห่งชาติ (ประเสริฐ, 828)

อย่างไรก็ดี “ยุคทอง” ของกรรมกร ต้องถือว่าเป็นช่วงเวลา อันแสนสั้น 20 ตุลาคม 2501 จอมพลสฤษดิ์ ทำการปฏิวัติ (รัฐ ประหาร) อีกครั้งหนึ่ง ครั้นถึงวันที่ 31 ตุลาคม 2501 บรรยากาศ เผด็จการก็ปกคลุมวงการกรรมกรอีกครั้งเมื่อประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 19 ระบุว่า

“โดยที่พระราชบัญญัติแรงงานพุทธศักราช 2499 มีบทบัญญัติ ไม่เหมาะสม เปิดช่องให้ใช้เป็นเครื่องมือยุยงส่งเสริมให้เกิดความวุ่น วาญระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง ทำลายความเห็นใจและการประนี ประนอมระหว่างกัน กับทั้งเป็นโอกาสให้ตัวแทนคอมมิวนิสต์อาศัย บทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัตินี้เป็นเครื่องมือยุยงลูกจ้างในทางมิชอบ อันเป็นกบฏวิธเพื่อจุดประสงค์ตามแผนการณ์ ทั้งนี้ทำให้เกิดระส่ำระสาย ในการประกอบอุตสาหกรรม พาณิชยกรรม เป็นภัยร้ายแรงแก่การดำเนินงาน เศรษฐกิจเพื่อความเจริญรุ่งเรืองของประเทศ คณะปฏิวัติเห็นสมควร ยกเลิกพระราชบัญญัตินี้เสีย...”

กรรมกรช่วง พ.ศ. 2504 ถึง พ.ศ. 2524

ตัวเลขจำนวนลูกจ้างเอกชนได้เพิ่มขึ้นเป็นลำดับจาก 1,143,234 คนในปี 2503 เป็น 1,819,886 คนในปี 2513, เป็น 2,824,670 คน ในปี 2517 และเป็น 3,291,400 คนในปี 2521

ตัวเลขดังกล่าวยังไม่รวมลูกจ้างรัฐวิสาหกิจ ซึ่งถ้ารวมเข้าด้วย แล้ว ในปี 2521 เราจะได้ภาพองค์ประกอบของลูกจ้างไทยดังนี้

ลูกจ้าง 3,512,000 คน ใน พ.ศ. 2521 แยกเป็น

— ลูกจ้างการเกษตร	1,042,900 คน
— ลูกจ้างอุตสาหกรรมและหัตถกรรม	931,900 "
— ลูกจ้างการบริการ	581,900 "
— ลูกจ้างพาณิชยกรรม	397,300 "
— ลูกจ้างก่อสร้าง	263,900 "
— ลูกจ้างขนส่ง, คลังสินค้าและคมนาคม	210,800 "
— ลูกจ้างการสาธารณสุข, โภคและสาธารณสุข	57,900 "
— ลูกจ้างชุดแร่	12,700 "

ที่มา: รายงานผลการสำรวจแรงงานที่ราชอาณาจักรรอบที่ 2 กรกฎาคม-กันยายน 2521 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ

จำนวนลูกจ้าง 3,512,000 คนนี้ คือลูกจ้างเอกชน 3,291,400 คน รวมกับลูกจ้างรัฐบาลอีก 210,600 คน ที่ประกอบธุรกิจทางเศรษฐกิจ กล่าวคือบรรดาลูกจ้างในรัฐวิสาหกิจทั้งหลาย

ผู้เขียนถือเอาตัวเลข 3,512,000 คนนี้เป็นมาตรการขั้นแรกในการนิยามชนชั้นกรรมกร เพราะลูกจ้างเหล่านี้ประกอบกันขึ้นเป็นเครือข่ายของระบบการผลิตของเศรษฐกิจไทย

ปัญหาสำคัญที่ตามมาก็คือ ลูกจ้างจำนวน 3,512,000 คนนี้เป็นองค์ประกอบของชนชั้นกรรมกรไทย 2521 ได้ทั้งหมดหรือไม่? ผู้เขียนคิดว่าเหมารวมเช่นนั้นไม่ได้ เพราะคนที่ขึ้นชื่อว่าเป็นลูกจ้างนั้นมีฐานะแตกต่างกันได้มาก นับตั้งแต่ระดับผู้จัดการไปจนถึงกรรมกรไร้ฝีมือ ดังนั้น ถ้าเราจำแนกชนชั้นให้ละเอียดกว่าการจำแนกแบบสองชนชั้น (เช่น นายจ้างกับลูกจ้าง, นายทุนกับกรรมกร) เราจะพบว่าลูกจ้างบางส่วนมีฐานะทางชนชั้นที่กำกวม ซึ่งมักเรียกกันว่าเป็น "ชนชั้นกลาง" หรือ "กระดุมที่น้อย" ดังเช่นที่มาร์กซ์เคยตั้งข้อสังเกตไว้ว่า "...สิ่งที่ริคาโดลิ้มเน้นไปก็คือการเติบโตขึ้นอย่างสม่ำเสมอของจำนวนชนชั้นกลาง คนพวกนี้ยืนอยู่ระหว่างกรรมกรกับนายทุนและเจ้าที่ดิน" (Marx, 1968, 573)

ชนชั้นกลางในที่นี้ก็คือ "ลูกจ้างซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชา" ตามมาตรา 95 แห่งพระราชบัญญัติแรงงานสัมพันธ์ พ.ศ. 2518 นั่นเอง ซึ่งระบุไว้ว่า "ลูกจ้างซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชามีอำนาจในการจ้าง การลดค่าจ้าง การเลิกจ้าง การให้บำเหน็จหรือการลงโทษจะเป็นสมาชิกในสหภาพแรงงานที่ลูกจ้างอื่นได้จัดตั้งหรือเป็นสมาชิกอยู่ไม่ได้ และลูกจ้างอื่นจะเป็นสมาชิกในสหภาพแรงงานที่ลูกจ้างซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาดังกล่าวได้จัดตั้งขึ้นหรือเป็นสมาชิกอยู่ไม่ได้" ลูกจ้างพวกนี้จะอยู่ในสหภาพแรงงานของกรรมกรทั่วไปก็ไม่ได้ ในขณะที่เดียวกันจะอยู่ในสมาคมนายจ้างก็ไม่ได้ เราจึงถือว่าพวกนี้มีฐานะทางชนชั้นที่กำกวม

ผู้เขียนคาดว่า "ลูกจ้างซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชา" คงจะมีจำนวน

ไม่เกินไปกว่า 5 แสนคนในปี 2521 เพราะฉะนั้นจำนวนลูกจ้างกว่า 3 ล้าน 5 แสนคนของระบบเศรษฐกิจไทยปี 2521 นั้นเราพอจะกล่าวได้ว่าเป็นชนชั้นกรรมกรไม่ต่ำกว่า 3 ล้านคน

อย่างไรก็ตาม ตัวเลขประมาณการนี้ก็จะต้องอธิบายเพิ่มเติมอีก เพราะยังเป็นตัวเลขที่น่าเชื่อถือได้น้อยเพราะในสภาพสังคมทุนนิยมด้อยพัฒนาเช่นไทยนี้ เราจะต้องประเมินปริมาณของชนชั้นกรรมกรโดยพิจารณาถึงปัจจัยเกี่ยวเนื่องที่สำคัญอีกหลายประการ เช่น การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของเศรษฐกิจการเกษตร, กรรมกรในโรงงานเถื่อน, และกรรมกรไทยในต่างประเทศ เป็นต้น

ตัวอย่างเช่น การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของเศรษฐกิจการเกษตรนั้นทำให้เกษตรกรอันเป็นแรงงานส่วนใหญ่ของประเทศมิได้มีบทบาทเป็นเกษตรกรเพียงอย่างเดียว บางส่วนของแรงงานในภาคนี้ บางฤดูกาลได้ก้าวเข้ามาใช้ชีวิตเป็นกรรมกรอยู่ชั่วคราวด้วย ทั้งตามตัวเมืองและในชนบทเอง โดยเฉพาะการประกอบอาชีพที่เรียกว่า กิจการนอกไร่ (นิพนธ์, 2524, 68-78) ซึ่งมีทั้งกิจกรรม

สินค้าแปรรูป เช่น โรงสี โรงงานทำกระสอบ โรงมันอัดเม็ด ลานมันเส้น โรงเลื่อย โรงงานปลาป่น โรงงานน้ำแข็ง โรงหีบอ้อย ฯลฯ, กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยการผลิต เช่น อู่ซ่อมรถ และเครื่องทุ่นแรง ฯลฯ, กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการค้า เช่น ทำงานในร้านขายของขนาดใหญ่ ร้านขายวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ และกิจกรรมที่เป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือน เช่น การทอเสื่อ จักสาน การถักแหวน การเจียรระโนพลอย เป็นต้น เราจะดูเบากิจการนอกไร่นาเหล่านี้ไม่ได้เลย เพราะรายงานของคณะผู้สำรวจภาวะการจ้างงานในชนบทนอกสาขาเกษตร ของธนาคารโลกเมื่อปี 2524 พบว่า รายได้นอกสาขาเกษตรในภาคต่าง ๆ นั้นอยู่ในช่วง 20-40 เปอร์เซ็นต์ของรายได้รวม และถ้ารวมรายได้ที่เกี่ยวข้องกับสาขาเกษตร แต่ไม่ใช่จากการขายผลิตผลจากไร่นาโดยตรง เช่น การออกไปรับจ้างในไร่นาของผู้อื่น การให้เข้าวัวควาย รถไถนา และที่ดิน เป็นต้น รายได้เหล่านี้รวมกันอาจสูงถึงร้อยละ 70 ในภาคใต้ ร้อยละ 60 ในภาคเหนือและภาคกลาง และร้อยละ 50 ในภาคอีสาน (นิพนธ์, 2524, 51)

กิจกรรมที่เป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนนั้น ในหลายส่วนระบบทุนนิยมได้ก้าวเข้าไปครอบงำในแง่ของการ บงการของทุนในรูปแบบ (formal subsumption of labour under capital—Marx, 1979, 1023) ซึ่งหมายความว่าทุนมิได้เข้าไปบงการกระบวนการผลิตโดยตรง เช่น การที่นายทุนเงินกู้หรือนายทุนพาณิชย์ปล่อยเงินหรือวัตถุดิบให้ผู้ผลิตทำการผลิตสินค้าบางชนิดขึ้นมาแล้วรับซื้อกลับไปตามเงื่อนไขสัญญาที่ตนตั้งไว้ ที่รู้จักกันแพร่หลายก็คือ ระบบสัญญาผูกมัดว่าจ้างแรงงาน (labour contract) เช่น สัญญาเลี้ยงไก่ สัญญาว่าจ้างทำเฟอร์นิเจอร์เย็บเสื้อผ้า ฯลฯ ซึ่งจะจ่ายค่าจ้างให้ตามผลงานแทนที่จะเป็นรายวันหรือรายเดือนดังเช่นกรรมกรโรงงานทั่วไป หรือที่เห็นชัดอีกอย่างหนึ่งคือระบบการว่าจ้างกรรมกรแบกลินค้าตามโกดังสินค้าริมแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งกรรมกรส่วนใหญ่เป็นแรงงานที่อพยพมาจากต่างจังหวัดและมาทำงานในกรุงเทพฯ ระหว่างนอกฤดูการทำนา เป็นต้น

เมื่อนำปัจจัยเรื่องกรรมกรตามโรงงานเถื่อน ซึ่งมีจำนวนมาก แต่หาตัวเลขแน่นอนไม่ได้ ประกอบกับปัจจัยเรื่องกรรมกรไทยในต่างประเทศนับแสนคน มาพิจารณาพร้อมกับความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในเศรษฐกิจการเกษตรซึ่งก่อให้เกิด “กรรมกรนอกระบบสถิติของทางการฯ” อีกจำนวนมากแล้ว ปริมาณของชนชั้นกรรมกรไทยปัจจุบัน (ช่วง 2521-2525) ก็จะตกอยู่ในระหว่างอย่างน้อยที่สุด 3 ล้านคน หรืออย่างมากอาจถึง 6 ล้านคนดังที่มีผู้เสนอไว้ (ชัชวรินทร์, 2525, 12)

การขยายตัวทางปริมาณของชนชั้นกรรมกรตามที่กล่าวมานี้ สะท้อนให้เห็นถึงความสอดคล้องกับพัฒนาการของสังคมไทยโดยส่วนรวมได้เป็นอย่างดี กล่าวคือ ถ้าเราสำรวจความเปลี่ยนแปลงใน

โครงสร้างกำลังแรงงานของประเทศตั้งแต่ พ.ศ. 2503 เป็นต้นมา ก็จะเห็นแนวโน้มที่เด่นชัดบางประการ คือ

ประการแรก แรงงานในภาคเกษตรกรรมลดลงทั้งในแง่สัดส่วนและในแง่ความสำคัญต่อเศรษฐกิจแห่งชาติ กล่าวคือ สัดส่วนของแรงงานในภาคเกษตรกรรมได้ลดลงจากร้อยละ 82.4 ของกำลังแรงงานทั้งหมดในปี 2503 เหลือร้อยละ 73.69 ในปี 2521 ตัวเลข 73.69 เปอร์เซ็นต์นี้น่าจะสรุปไว้สูงกว่าความเป็นจริง เพราะแรงงานเกษตรเหล่านี้บางส่วนได้ อพยพเข้าไปอยู่ในโรงงานเถื่อนบางส่วนไปทำงานตะวันออกกลาง บางส่วนเร่ร่อนเป็นกรรมกรแบกหามและกรรมกรก่อสร้าง ฯลฯ ซึ่งตัวเลขเหล่านี้มักไม่ปรากฏตามสถิติที่เก็บกันมาได้ ส่วนในแง่ความสำคัญต่อเศรษฐกิจแห่งชาตินั้นแรงงานเกษตรกรรม 73.69 เปอร์เซ็นต์สร้างมูลค่าได้เพียง 27.09 เปอร์เซ็นต์ของมูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมของประเทศเท่านั้น

ประการที่สอง แรงงานในภาคอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วทั้งในแง่อัตราเพิ่มและความสำคัญต่อเศรษฐกิจแห่งชาติ อัตราเพิ่มของแรงงานในภาคอุตสาหกรรมดูได้จากสัดส่วนของแรงงานในภาคนี้ได้เพิ่มจากร้อยละ 3.4 ของกำลังแรงงานทั้งหมดในปี 2503 เป็นร้อยละ 6.8 ในปี 2521 ซึ่งเป็นอัตราเพิ่มถึงเท่าตัวในช่วงดังกล่าว และในแง่ความสำคัญต่อเศรษฐกิจแห่งชาติก็คือแรงงานในส่วนนี้สามารถสร้างมูลค่าได้ถึงร้อยละ 21.31 ของมูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศปี 2521

ประการที่สาม ความสัมพันธ์ในระบบค่าจ้าง (wage relationship) ได้เพิ่มความสำคัญมากขึ้น ในระบบเศรษฐกิจไทย กล่าวคือในปี 2503 มีกำลังแรงงานเพียงประมาณร้อยละ 10 ของกำลังแรงงานทั้งหมดที่อยู่ในระบบความสัมพันธ์แบบค่าจ้าง แต่ถึงปี 2521 สัดส่วนดังกล่าวเพิ่มขึ้นเป็นประมาณร้อยละ 20 (ดู นิพนธ์, 2524, ตาราง 42 หน้า 35) สภาพการมีงานทำ (work status) ที่เพิ่มขึ้นในส่วนที่กล่าวแล้วนี้ ชดเชยไปด้วยการลดลงของแรงงานที่ช่วยธุรกิจของครอบครัวโดยไม่ได้รับค่าจ้าง (unpaid family) ซึ่งถูกพลวัตของระบบเศรษฐกิจทุนนิยมเร่งรัดผลักดันให้ลดลงจากร้อยละ 57.7 ในปี 2503 เป็นร้อยละ 48.76 ในปี 2521

ประการที่สี่ กรรมกรส่วนใหญ่ของชนชั้นกรรมกรไทยคือกรรมกรการเกษตร ซึ่งจะเห็นได้ชัดถ้าย้อนกลับไปดูตัวเลขลูกจ้างเกษตรกรรมปี 2521 ซึ่งมีถึง 1,042,900 คน ข้อสังเกตอันนี้อาจจะทำให้ดูแปลกออกไปจากความเชื่อดั้งเดิมที่ว่าเวลาพูดถึงกรรมกรแล้วมักจะคิดถึงกรรมกรตามโรงงานอุตสาหกรรมในเมืองเสียเป็นส่วนใหญ่ ข้อสังเกตอันนี้มีความหมายว่าการเคลื่อนไหวของชนชั้นกรรมกรไทยในอนาคตจะต้องให้ความสนใจกับกรรมกรการเกษตรมากขึ้นด้วย เพราะกฎหมายแรงงานของไทยก็มีแนวโน้มที่ให้ความคุ้มครองและส่งเสริมผู้ใช้แรงงานนอกวงเกษตรเป็นหลักอยู่

แล้ว (นิคม, 2524, 30) ยิ่งกว่านี้งานวิจัยชิ้นหนึ่งยังค้นพบว่ากรรมกรอุตสาหกรรมส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่ชนบท รองลงมาคืออยู่ในเขตกรุงเทพฯ และน้อยที่สุดคือกระจายอยู่ตามเขตชุมชนของเมืองต่าง ๆ (Edwells, 1982, 6) ข้อมูลเหล่านี้จึงยิ่งเรียกร้องให้ผู้ศึกษาชนชั้นกรรมกรไทยต้องศึกษาความเปลี่ยนแปลงของเกษตรกรรมและชนบทอย่างใกล้ชิดยิ่งขึ้น เพราะในแง่ที่ว่าการผลิตมูลค่าส่วนเกินของระบบทุนนิยมไทย ไม่ว่าทางด้านการเกษตรหรือการอุตสาหกรรมล้วนแต่มีฐานใหญ่อยู่ในเขตชนบท แต่มีศูนย์กลางในการดูดและเสพ (accumulation and realization) มูลค่าส่วนเกินอยู่ที่กรุงเทพฯ โดยใช้กลไกที่สำคัญคือเครือข่ายของทุนธนาคารและทุนพาณิชย์แบบทันสมัยครอบคลุมไปถึงชนบทเลยทีเดียว

การเติบโตทางคุณภาพของชนชั้นกรรมกรไทย 2503-2524

การเติบโตทางคุณภาพของกรรมกรย่อมเป็นผลมาจากการเคลื่อนไหวของกรรมกร และการเคลื่อนไหวของกรรมกรก็มีปัจจัยกำกับอยู่หลายประการ ต่อไปนี้จะพูดถึงปัจจัยที่กำกับการเคลื่อนไหวของกรรมกรไทยในรอบ 20 ปีที่ผ่านมาสัก 6 ประการ ส่วนการประเมินการเติบโตทางคุณภาพของชนชั้นกรรมกรไทยจะกล่าวในหัวข้อสุดท้ายของบทความนี้ซึ่งว่าด้วยอดีต ปัจจุบันและอนาคตของกรรมกรไทย

ปัจจัยกำกับการเคลื่อนไหวของกรรมกรไทย 2503-2524

ประการที่ 1 การเติบโตทางปริมาณเป็นพื้นฐานของการเติบโตทางคุณภาพ

สำหรับกรรมกรไทย แม้การขยายตัวจะเป็นไปอย่างรวดเร็วในรอบยี่สิบปีที่ผ่านมา และความสำคัญจะไม่มีใครปฏิเสธได้ก็ตาม แต่เมื่อมองในแง่เปรียบเทียบกับปริมาณของชาวานาชาไรแล้ว ภาววิสัยทางสังคมของชนชั้นกรรมกรยังมีขีดจำกัดอยู่ กล่าวคือโดยตัว

ของมันเองปัญหาของกรรมกรยังไม่อาจผลักดันขึ้นเป็นปัญหาหลักของสังคมไทยได้โดยอัตโนมัติ นอกเสียจากว่าชนชั้นนี้จะตระหนักในความเป็นปึกแผ่นของชนชั้น และผลักดันปัญหาพื้นฐานที่ชนชั้นตนเองเผชิญร่วมกับชนชั้นอื่น อาทิเช่น กรรมกรเผชิญหน้ากับปัญหาปากท้องและปัญหาเผด็จการร่วมกับชาวานาชาไรและชนชั้นกลางส่วนใหญ่

อย่างไรก็ตาม ในแง่ของปริมาณ อย่างน้อยฐานของชนชั้นกรรมกรไทยปัจจุบัน กระทำให้กล่าวหาได้ยากว่ากรรมกรเป็นคนส่วนน้อย (นิคม, 20)

ประการที่ 2 เงื่อนไขทางเศรษฐกิจที่ย่ำแย่ของกรรมกร

ในชั้นแรก ถ้าเราพิจารณารายได้ต่อบุคคลตามสถิติต่าง ๆ เราจะพบตัวเลขที่หลอกลตา เช่นรายได้ต่อบุคคลในสาขาอาชีพที่สำคัญปี พ.ศ. 2519 (ตามราคาปัจจุบัน) จะพบว่าตัวเลขดังตารางข้างล่าง

จากตารางนี้ ดูเหมือนว่าผู้ประกอบอาชีพอุตสาหกรรมพาณิชยกรรม และบริหาร เป็นผู้มั่งคั่งได้สูง คือประมาณเดือนละ 3,768 บาท, 5,862 บาท และ 2,722 บาทตามลำดับ

แต่ถ้าพิจารณาว่าค่าจ้างขั้นต่ำในปี 2519 เท่ากับ 25 บาท ประภอบด้วยแล้ว รายได้ต่อเดือนของกรรมกรที่ได้รับค่าจ้างตามอัตราค่าจ้างขั้นต่ำก็จะเท่ากับประมาณ 750 บาทต่อเดือนเท่านั้น

แต่การจ่ายค่าจ้างของอุตสาหกรรมต่าง ๆ ส่วนใหญ่เป็นการจ่ายในรูปค่าจ้างรายวัน งานวิจัยของกองวางแผนเศรษฐกิจและสังคมสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติปี 2519 (สมหมายฯ, 2519) สุ่มตัวอย่างจากสถานประกอบการ 1,731 แห่ง ซึ่งมีจำนวนคนงานทั้งสิ้น 118,430 คน ปรากฏว่าเป็นคนงานที่ได้รับค่าจ้างรายวันถึงร้อยละ 58.8 (สมหมายฯ, 30) และค่าจ้างเฉลี่ยของคนงานส่วนใหญ่ นั่นคือ วันละ 27.40 บาท ซึ่งสูงกว่าค่าจ้างขั้นต่ำของทางการเพียงเล็กน้อยเท่านั้น (สมหมายฯ, 32)

สาขาอาชีพ	รายได้ต่อบุคคลต่อปี (บาท)	ดัชนี
เกษตรกรรม	7,113	100.00
อุตสาหกรรม	45,215	635.67
พาณิชยกรรม	70,339	998.88
บริการ	32,665	459.23
เจ้านายภาคอาชีพ	7,732	

เมื่อคนงานส่วนใหญ่ได้รับค่าจ้างรายวันในเวลา 1 เดือน เขาจะทำงานประมาณ 24 วัน (สัปดาห์ละ 6 วัน) ก็จะมีรายได้ประมาณเดือนละ 657.60 บาท

สรุปว่า กรรมกรในกิจการอุตสาหกรรม, พาณิชยกรรม, และบริการ ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ในอาชีพดังกล่าว มีรายได้จากค่าจ้างเฉลี่ยประมาณเดือนละ 657.60 บาท แต่รายได้เฉลี่ยต่อบุคคลในสามอาชีพดังกล่าวมีถึงเดือนละ 4,117.19 บาท แสดงว่ารายได้ของนายจ้างหรือนายทุนในกิจการดังกล่าวรวมทั้งฝ่ายจัดการ ซึ่งมีจำนวนน้อย จะต้องสูงอย่างมากมาย จึงจะสามารถดึงค่าเฉลี่ยของรายได้ขึ้นไปถึงกว่าสี่พันบาทต่อเดือนได้ ความมั่งคั่งดังกล่าวถูกดูดซับไปอยู่ที่ใครบ้างในกระบวนการผลิต? การตอบคำถามนี้ต้องดูโครงสร้างของค่าจ้างในระบบเศรษฐกิจทุนนิยมของไทย

งานวิจัยดังกล่าวข้างบนอีกเช่นกัน จากการศึกษาสถานประกอบการ 908 แห่ง (มีทั้งอุตสาหกรรม, พาณิชยกรรม, และการบริการ) พบว่า ลักษณะการใช้ทุนของสถานประกอบการดังกล่าวสามารถเฉลี่ยออกมาให้เห็นดังตารางข้างล่างนี้

มีการวิเคราะห์กันว่าภาวะเศรษฐกิจของโลกเริ่มชะงักกันตั้งแต่ปลายปี 2515 เนื่องจากสหรัฐอเมริกาลดค่าเงินดอลลาร์ และกลุ่มโอเปคได้ประกาศขึ้นราคาน้ำมัน วัตถุดิบและสินค้าทั่วไป จึงมีราคาสูงขึ้น (กรมแรงงาน, 2521, 4) ภายใต้สภาพเช่นนี้เราเห็นการปรับองค์ประกอบการใช้ทุนใหม่ กล่าวคือ ค่าวัตถุดิบฯ ที่เพิ่มขึ้น

0.6% ก็ถูกชดเชยด้วยการลดค่าจ้างสำหรับนักบริหารและเจ้าหน้าที่สำนักงานลง 0.6% เหมือนกัน ส่วนค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ที่เพิ่มขึ้น 0.7% ก็ถูกชดเชยด้วยการลดค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานลง 0.7% เช่นกัน

ฉะนั้นผลสะท้อนจากภาวะเศรษฐกิจเช่นนี้ก็คือนายทุนการเงินการธนาคารยังสามารถเรียกดอกเบี้ยได้สูงขึ้น ค่าวัตถุดิบฯลฯ ที่สูงขึ้นนั้นนายทุนอุตสาหกรรม, การค้าและการบริการก็สามารถผลัดภาระไปให้กับผู้บริโภคได้ด้วยการขึ้นราคาสินค้า เพราะดัชนีราคาผู้บริโภคในกรุงเทพฯ มีอัตราเพิ่มจากปี 2516 ถึงปี 2517 ถึงร้อยละ 23.3 กรรมกรทั่วไปถึงแม้จะมีการผลักดันให้ปรับอัตราค่าจ้างขั้นต่ำได้ถึง 2 ครั้ง คือจาก 12 บาทในปี 2516 เป็น 16 บาทและ 20 บาทในปี 2517 แต่เมื่อเทียบกับอัตราเพิ่มของดัชนีราคาผู้บริโภคแล้ว ค่าจ้างที่แท้จริงกลับลดลง (สมหมายฯ72) นักบริหารและเจ้าหน้าที่สำนักงานนั้นไม่เพียงแต่ไม่สามารถรักษาสถานภาพเดิมไว้ได้ พวกเขายังถูกลดความสำคัญลงด้วย บทเรียนทางประวัติศาสตร์ของชนชั้นกลางเหล่านี้จึงอยู่ที่ว่าเขาจะสามารถคว้าใช้ค่าทุน (Global capital) ที่พร้อมจะลดฐานะของพวกเขา หรือจะเป็นพันธมิตรกับค่ายกรรมกร (collective worker) ซึ่งตกอยู่ในสถานการณ์เดียวกันเพื่อจะต่อกรกับค่าทุน

ชีวิตทางเศรษฐกิจที่ย่ำแย่เช่นนี้ ไม่เพียงแต่ทำให้คุณภาพการทำงานของกรรมกรตกต่ำ, พลังการผลิตของประเทศโดยรวมเสื่อมถอย, การสร้างสรรควัฒนธรรมและการเมืองของกรรมกรเป็นไปอย่างลึกลับทุเลเท่านั้น แต่ยังทำให้ลูกหลานของกรรมกรที่จะ

ลักษณะการใช้ทุนโดยเฉลี่ยของสถานประกอบการ 908 แห่งในปี 2516—2517 :
จำแนกตามประเภทของค่าใช้จ่าย

ประเภทของค่าใช้จ่าย	(หน่วย : เปอร์เซ็นต์)	
	ปี	
	2516	2517
1. ค่าใช้จ่ายในการดำเนินงาน (ค่าใช้จ่ายประจำสำนักงานและค่าใช้จ่ายด้านบริการต่าง ๆ)	33.6	32.9
2. ค่าใช้จ่ายในการผลิต		
2.1 ค่าวัตถุดิบ ค่าไฟฟ้า ค่าน้ำมันเชื้อเพลิง ค่าเสื่อมของเครื่องจักรและโรงงาน	38.1	38.7
2.2 ค่าจ้างสำหรับนักบริหารและเจ้าหน้าที่สำนักงาน	9.2	8.6
2.3 ค่าจ้างคนงาน	3.8	3.8
3. ค่าใช้จ่ายอื่น ๆ (ค่าใช้จ่ายประเภทดอกเบี้ยเงินกู้และค่าใช้จ่ายเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ)	15.3	16.0

มาแทนที่เป็นพลังการผลิตของสังคมนี้โดยส่วนรวมในอนาคตต้อง พิกลพิการและโฆษณาสถาปัตยกรรมตั้งแต่เด็กอีกด้วย ปัจจัยทางเศรษฐกิจ เช่นนี้จึงมีอิทธิพลกำกับการเคลื่อนไหวของกรรมกรโดยตรงทั้งในปัจจุบันและในอนาคต

ประการที่ 3 ลักษณะของนายทุนและวิสาหกิจในประเทศไทย

ลักษณะวิสาหกิจไทยสะท้อนลักษณะของพัฒนาการของเศรษฐกิจไทย ซึ่งเป็นพัฒนาการที่ไม่สม่ำเสมอ (uneven development) ส่วนลักษณะของนายทุนไทยโดยส่วนรวมสะท้อนลักษณะอำนาจนิยมตามลักษณะเด่นชัดของการของอำนาจรัฐในระบบอุปถัมภ์ใหม่

วิสาหกิจทุนนิยมของไทย มีตั้งแต่กิจการที่มีขนาดใหญ่ถึง เป็นของรัฐก็มีลักษณะผูกขาด ถ้าเป็นของเอกชนก็มีเงินทุนมหาศาล ร่วมมือกับทุนระดับสากล ไปจนกระทั่งถึงวิสาหกิจระดับกลาง และที่มากที่สุดก็ถือเป็นวิสาหกิจขนาดเล็กที่มีทุนน้อยและขาดความพร้อมในการดำเนินกิจการ สถิติของกรมโรงงานอุตสาหกรรม ในปี 2522 ระบุว่า ถ้าไม่นับโรงสีจะมีโรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ ทั่วประเทศประมาณ 45,160 โรงโดยแยกเป็นโรงงานขนาดที่จ้างคนงานน้อยกว่า 10 คน ร้อยละ 63.5, ขนาด 10-49 คนร้อยละ 29.7, ขนาด 50-199 คน ร้อยละ 5.5 และขนาดเกินกว่า 200 คนร้อยละ 1.2 (นิพนธ์, 94) วิสาหกิจระดับกลางและระดับเล็ก (ซึ่งมีจำนวนมากที่เป็นโรงงานเถื่อน) เหล่านี้มักมีปัญหาแรงงานมาก เพราะเป็นวิสาหกิจที่ต้องดิ้นรนทางธุรกิจอย่างเข้มข้น แต่ขาดอำนาจผลักดันทางการเมืองคุ้มครองหาอภิสิทธิ์ จึงพยายามแสวงหากำไรจากการใช้แรงงานของกรรมกรให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ อีกทั้งการบริหารงานบุคคลและการแรงงานสัมพันธ์ก็ไม่มีหรือมีก็ขาดระบบระเบียบ

ลักษณะความคิดและพฤติกรรมของชนชั้นนายทุนไทยนั้นมีผู้ค้นคว้าวิจัยและสรุปไว้ว่าเป็นแบบอำนาจนิยมและอ้างอุปถัมภ์ (authoritarian-paternalistic; Tritasavit, 114) ตัวอย่างเช่นนายจ้างผู้หนึ่งเคยอภิปรายว่า “บอกเมืองไทยค่าแรงต่ำที่สุดในโลกฉันไม่พอใจ แต่ในขณะนี้ เพื่อความเจริญของประเทศนี้เราไม่ควรจะพูดคำนี้ ความจริงไม่มีใครอยากได้ค่าแรงถูก แต่ว่าถ้ามีงานทำเอละก็ ยังดีกว่าไม่มีเสียเลย” (เดช, 84)

ความคิดที่ว่านายทุนเป็นผู้อุปถัมภ์ให้งานกรรมกรทำยังคงจะมีอิทธิพลยึดเยื้อไปอีกนาน ครอบงำเท่าที่อัตราการว่างงานและอัตราการทำงานต่ำระดับยังคงเป็นปัญหาใหญ่อยู่เช่นทุกวันนี้ เช่นมีตัวเลขคนว่างงานเปิดเผยประมาณ 1.2 ล้านคนมาเป็นเวลาหลายปีแล้ว

ยิ่งกว่านั้นประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่ชนชั้นนายทุนได้รับการปกป้องคุ้มครองจากอำนาจรัฐเผด็จการมาเป็นเวลายาวนาน ยิ่งทำให้อุดมการณ์ของชนชั้นนายทุนมีความแนบแน่นกับอุดมการณ์ของชนชั้นปกครองเผด็จการอย่างใกล้ชิด ช่วง พ.ศ. 2504-2515 ที่เรียก

กันว่า “ยุคทอง” ของชนชั้นนายทุนไทยนั้นมองในมุมกลับก็คือ “ยุคมืด” ของชนชั้นกรรมกรไทยนั่นเองภายใต้การคุ้มครองของอำนาจรัฐเผด็จการ อัตราความเจริญเติบโตโดยเฉลี่ยของหัตถอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นถึงปีละ 10.35 เปอร์เซ็นต์ แต่อัตรากำลังของกรรมกรกลับถูกกดให้ต่ำกว่า 12 บาทมาโดยตลอด (ไตรรงค์, 119-148)

การขับไล่เผด็จการเมื่อปี 2516 ดูเหมือนจะนำมาซึ่ง “ยุคทอง” ของกรรมกร แต่กระนั้นนายทุนก็ยังไม่ละท่าที่เผด็จการของตน เมื่ออำนาจรัฐถูกบรรยากาศการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่เป็นประชาธิปไตยควบคุมได้มากขึ้น นายทุนจึงต้องออกโรงมาเล่นเอง เจ้าหน้าทีระดับสูงของรัฐด้านแรงงานผู้หนึ่งบันทึกพฤติกรรมของนายทุนไทยในยุคประชาธิปไตยแบ่งบานไว้ด้วยความสลดใจว่า

“แม้ช่วงประชาธิปไตย (พ.ศ. 2516-2519) จะเปรียบเสมือนยุคทองของคนงาน แต่ขณะเดียวกัน การต่อต้านจากผู้ที่ไม่เห็นด้วย ทั้งทางตรงและทางอ้อมก็เป็น ไปอย่างกว้างขวาง เห็น ได้ชัดจากท่าทีของวงการธุรกิจ การค้า อุตสาหกรรม ที่ได้แสดงออกในช่วงปี พ.ศ. 2514-18 โดยการสับเปลี่ยนทางหนังสือพิมพ์ การร้องเรียนไปยังรัฐบาล ตลอดจนการเข้าพบรัฐบาล เรียกร้องให้ยกเลิกกฎหมาย ไม่เห็นด้วยที่จะให้มีการตั้งสหภาพแรงงาน ตลอดจนกล่าวหาว่าการเคลื่อนไหวของคนงานเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับลัทธิการเมือง การเรียกร้องต่างๆ เป็นการสร้างความวุ่นวายแก่บ้านเมือง นับว่าเป็นการกระทำที่ไม่เป็นธรรมและถูกต้อง โดยเฉพาะกฎหมายแรงงาน ได้ผ่านการพิจารณาของรัฐบาลหลายรัฐบาล และผ่านสภานิติบัญญัติแห่งชาติ สิ่งที่น่าสลดใจก็คือ การแพร่ข่าวลือ ทั้งหลายเกี่ยวกับคนงานจะร่วมกับฝ่ายซ้าย หรือคอมมิวนิสต์ทำการต่อประเทศชาติ แต่ข้อเท็จจริงก็ปรากฏชัดเจนออกมาว่า แม้ในช่วงวิกฤตการณ์แรงงานมีการนัดหยุดงานมาก มีการแสดงความรู้สึกอย่างรุนแรง แต่ก็ไม่มีเหตุร้ายใด ๆ เกิดขึ้น” (นิคม, 18-19)

หลัง 6 ตุลาคม 2519 สังคมไทยเข้าสู่ยุคสมัยของเผด็จการอีก อัตราค่าจ้างขั้นต่ำถูกหยุดไว้กับที่เท่ากับ 25 บาทในช่วง พ.ศ. 2518-2520 อัตราการขยายตัวของผลผลิตทั้งหมดภายในประเทศ (G.D.P.) ที่เคยอยู่ในอัตราเฉลี่ยร้อยละ 8.9 ในปี 2522 มาตกเหลือร้อยละ 6.5 ในปี 2523 ภาวะฝนแล้งจากกลางปี 2522 ทำให้ผลผลิตทางการเกษตรของปี 2522/2523 ลดลง และมีผลให้ระดับน้ำในเขื่อนอยู่ในระดับต่ำ การผลิตไฟฟ้าโดยพลังน้ำลดต่ำลงด้วย รัฐบาลใช้นโยบายประหยัดพลังงานไฟฟ้าทั้งในสถานที่ราชการและวงการธุรกิจเอกชน ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก ซึ่งมีอัตราดอกเบี้ยในตลาดโลกสูง และการขึ้นราคาน้ำมันของกลุ่มประเทศโอเปกเป็นสาเหตุสำคัญ ทำให้ประเทศต่าง ๆ หันมาใช้วิธีกีดกันทางการค้าเพื่อคุ้มครองอุตสาหกรรมภายในประเทศของตน ส่วนปัญหาภายในของไทยเกิดภาวะเงินเฟ้อภายในประเทศ แต่ขาดดุลชำระเงินอย่างสูง ทำให้รัฐบาลใช้นโยบายการเงินอย่างเข้มงวดและการเก็บภาษีการค้า

สำหรับนิติบุคคลเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 35 เป็น 45 ฯลฯ ทำให้เกิดผลกระทบต่อเนื่องคือ การลงทุนทางธุรกิจขยายตัวช้าลง เมื่อพิจารณาโดยส่วนรวมของภาคอุตสาหกรรมทั้งหมด การผลิตของภาคอุตสาหกรรมในปี 2523 ลดลงเหลือเพียงร้อยละ 65.80 ของกำลังการผลิตทั้งหมด ต่ำกว่าการผลิตในปี 2522 ซึ่งใช้กำลังการผลิตร้อยละ 85 ของกำลังการผลิตทั้งหมด (ธนาคารกรุงไทย, 1-3)

ภาวะอุตสาหกรรมดังกล่าวส่งผลโดยตรงถึงสถานการณ์แรงงาน คือทำให้สถานการณ์แรงงานของปี 2523 รุนแรงขึ้นเมื่อเทียบกับปี 2522 ธุรกิจหลายแห่งต้องชะลอการจ้างงานหรือปลดคนงานออก ธุรกิจขนาดเล็กหลายแห่งต้องปิดกิจการ ระดับราคาสินค้าของปี 2523 สูงขึ้นจากปี 2522 ประมาณร้อยละ 25 ทำให้กรรมกรต้องเรียกร้องให้เพิ่มอัตราค่าจ้างขึ้นต่ำขึ้นอีก ถึงแม้รัฐบาลจะพยายามใช้มาตรการหลายประการ เช่น การเปิดศาลแรงงาน นโยบายการสร้างงานในชนบท และการปรับอัตราค่าจ้างขั้นต่ำเป็นต้น แต่ก็ไม่ใช่ขั้วสถานการณ์ได้มากนัก ช่วงเดือนกรกฎาคมถึงกันยายน 2523 มีคนต้องออกจากงานมากกว่าหมื่นคน (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2523, 435)

ท่าทีเผด็จการแบบใหม่ของฝ่ายนายทุนบางส่วนได้เริ่มก่อตัวขึ้นมากในช่วงนี้ การจะตีตรากรรมกรว่าเป็นฝ่ายซ้ายหรือเป็นคอมมิวนิสต์ย่อมเป็นการล้าสมัยและไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง ท่าทีของนายทุนบางส่วนดังกล่าวจึงก่อตัวขึ้นเป็นขบวนการที่จะยับยั้งการเกิดขึ้นของสหภาพแรงงาน อันเป็นองค์การประชาธิปไตยสำหรับการต่อสู้ขั้นพื้นฐานของกรรมกรหรือถ้าหากยับยั้งไม่ได้ก็จะใช้วิธีแยกสลายลดบทบาท ก่อให้เกิดความแตกแยกในสหภาพแรงงานเพื่อนำไปสู่เป้าหมายการยุบเลิกสหภาพ หรือให้สหภาพที่มีอยู่ไม่มีประสิทธิภาพหรืออ้างยั้งไม่สามารถกระทำได้เช่นนี้อีก ก็จะใช้ไม้สุดท้ายคือ สร้างกระบวนการข่มขู่ คุกคาม ทำร้าย กระทั่งสังหารชีวิตผู้นำสหภาพแรงงานต่าง ๆ (กรรมกรไทย, 2524, 2)

รูปธรรมที่เกิดขึ้นจริงตามขบวนการดังกล่าว ท่านสามารถพบได้ดาษดื่นตามหน้าหนังสือพิมพ์ตั้งแต่ช่วงปลายปี 2523 เป็นต้นมา แต่ทฤษฎีหรือแนวคิดที่เป็นระบบของขบวนการดังกล่าวกลับตัวออกมาในปี 2524 ในเอกสารที่ชื่อว่า **“เทคนิคแรงงานสัมพันธ์เชิงรุก”** (ม.ร.ว.ดำรงเดช, 2524)

ผู้เขียนมิได้หมายความว่าผู้สร้างเอกสาร **“เทคนิคแรงงานสัมพันธ์เชิงรุก”** เป็นผู้อยู่เบื้องหลังขบวนการข่มขู่ คุกคาม ทำร้าย หรือสังหาร ผู้นำสหภาพแรงงานต่าง ๆ ในช่วงดังกล่าว แต่ที่ยกมากล่าวอ้างถึงในที่นี้เพื่อจะชี้ให้เห็นว่า การเผชิญหน้าระหว่างนายทุนกับฝ่ายกรรมกรในวงการแรงงานสัมพันธ์ของไทยปัจจุบันได้ยกระดับไปสู่คุณภาพใหม่ที่แหลมคมขึ้นอีกขั้นหนึ่งแล้วนั่นเอง กล่าวคือทั้งนายทุนและฝ่ายกรรมกรจะต้องระดมเทคนิคและอำนาจต่อรอง

ของฝ่ายตนมาใช้กันอย่างเต็มที่ ฝ่ายนายทุนจะกล่าวหาอย่างเลื่อนลอยว่ากรรมกรเป็นฝ่ายซ้ายหรือเป็นคอมมิวนิสต์ก็เห็นจะไม่ได้ผล ในทำนองเดียวกัน ฝ่ายกรรมกรจะกล่าวหาว่านายทุนว่ากดขี่ขูดรีดอย่างไรก็คงจะไม่สำเร็จ และซ้ำอาจเสี่ยงต่อการตกงานหรือเกิดความล้มเหลวในการเคลื่อนไหวของสหภาพแรงงานได้ง่าย ๆ

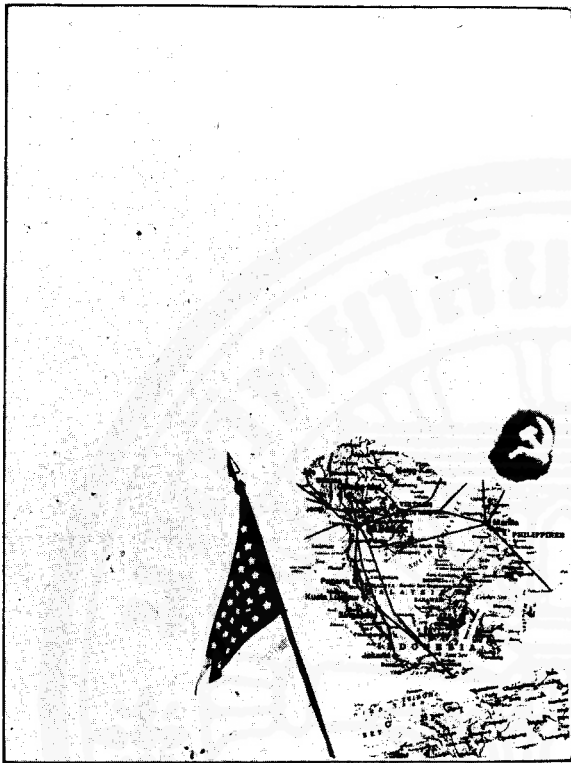
รายละเอียดของเอกสารดังกล่าว ผู้เขียนไม่ขอนำมากล่าวในที่นี้อีก ผู้สนใจอาจหาอ่านได้จากตัวเอกสารดังกล่าวเอง หรือจากที่ผู้เขียนสรุปความบางส่วนไว้ในเอกสารวิชาการหมายเลข 23 ของสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 3-5 กุมภาพันธ์ 2525 หน้า 102-107 สิ่งที่จะเน้นย้ำไว้ในที่นี้ก็คือ ท่าทีของฝ่ายนายทุนที่มีต่อการแรงงานสัมพันธ์ ตามทัศนะของผู้สร้างเอกสารเทคนิคแรงงานสัมพันธ์เชิงรุก ซึ่งพอสรุปให้เห็นถึงท่าทีเผด็จการของฝ่ายนายทุนได้ดังคำของผู้สร้างเอกสารว่า

“แน่นอนที่สุด เกือบจะ ไม่มีบริษัทใดที่อยากจะให้มีสหภาพ เพราะนอกจากจะทำให้เสียค่าใช้จ่ายมากขึ้นแล้ว ยังทำให้ความสัมพันธ์สมถะกลมเกลียวระหว่างกันน้อยลงไป ฉะนั้น ถ้าบริษัทของท่านยังไม่มีความพอใจ ก็ควรพยายามให้เป็นเช่นนั้นต่อไป ไปด้วยการจัดโครงการแรงงานสัมพันธ์เชิงรุกขึ้น ในบริษัท” (ม.ร.ว.ดำรงเดช, 3)

นี่แหละ ระบบการเมืองของประเทศเป็นประชาธิปไตยไม่ได้ก็เพราะผู้เผด็จการพยายามปฏิเสธหลักการตัวแทนของประชาชน กล่าวคือพยายามปฏิเสธ ส.ส. जनิต ในบริษัทประชาธิปไตยในการแรงงานสัมพันธ์ก็ย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ ถ้าฝ่ายจัดการพยายามปฏิเสธหลักการตัวแทนของกรรมกร กล่าวคือ สหภาพแรงงาน ฉะนั้น ในแง่นี้ท่าทีของแรงงานสัมพันธ์เชิงรุก จึงเป็นท่าทีของเผด็จการ เมื่อเขาถือหลักการว่า **“ไม่มีทางที่ผู้นำสหภาพแรงงานกับฝ่ายจัดการจะมีผลประโยชน์ร่วมกันได้ เพราะหน้าที่ของผู้นำสหภาพ คือการค้านฝ่ายจัดการ.... ในการวางโครงการแรงงานสัมพันธ์เชิงรุกเราจะต้องคำนึงอยู่เสมอว่า สหภาพกับฝ่ายจัดการไม่มีผลประโยชน์ร่วมกัน ส่วนพนักงานเป็นฝ่ายที่สาม ไม่ใช่ฝ่ายตรงข้าม และเป็นผู้มีอำนาจอย่างแท้จริง”** (ม.ร.ว.ดำรงเดช, 3)

ทัศนะที่คล้ายคลึงกันนี้ยังมาจาก **“นายจ้างสายเหยี่ยว”** อีกด้วย นายจ้างสายเหยี่ยวผู้หนึ่งเป็นทั้งที่ปรึกษาด้านแรงงานและกรรมกรบริษัทหลายแห่ง เป็นผู้พิพากษาสมาคมนายจ้างของศาลแรงงานกลาง เป็นกรรมกรสมาคมนายจ้างสิ่งของไทยเป็นกรรมกรสภาองค์การนายจ้างแห่งประเทศไทย เป็นกรรมกรสมาคมจัดการงานบุคคล เป็นอนุกรรมการคณะกรรมการแรงงานสัมพันธ์ เป็นอนุกรรมการคณะกรรมการพิจารณาอุทธรณ์เงินทดแทน และเป็นอนุกรรมการพิจารณาร่างกฎหมายแรงงาน

เขาผู้นี้แหละที่มองว่า **“ผู้ใช้แรงงาน” นั้นเปรียบเสมือน “หมูโซ่”** ดังคำพูดของเขาเองเมื่อเล่าถึงความภูมิใจและประทับใจใน

การแก้ปัญหาแรงงานจากประสบการณ์ที่ผ่านมาสี่สิบปีว่า “พูดถึงภูมิใจ ประทับใจ...ก็คือว่ามีกิจการสิ่งทอแห่งหนึ่งมันไปไม่ไหวเสร็จแล้วทางเราเข้าไปซื้อกิจการ แล้วโรงงานนั้นก็มีความแข็งแรงงานอยู่ เราก็บอกว่าในช่วงนี้อย่าเพิ่งเรียกร้องอะไรเราเลย ขอให้ไปได้ก่อน เพราะว่าเดิมมันขาดทุน แล้วเราก็ไปซื้อกิจการมา ซึ่งสหภาพก็รับทราบ จากประสบการณ์ที่ผ่านมา 20 ปี นับเป็นครั้งแรกที่ผมประทับใจว่ามีสัญญาสหภาพฯจากผู้ใช้งานปกติก็พูดกันว่าไม่มีสิ่งจะในหมู่ใคร ซึ่งสภาพที่เกิดขึ้นนี้ผมก็มองว่า...เออ...เขาก็ยังมีสิ่งจะ (วิเศษ, 2525, 16)

นี่แหละที่เราเรียกว่าทัศนะแห่งสำนักทางชนชั้น ทัศนะเช่นนี้มิได้เป็นสิ่งที่นักคิดนักเขียนหรือนักวิชาการคนใดไปหยิบยื่นหรือคิดตราให้ ดังที่มีการกล่าวโจมตีกันอยู่เสมอ แต่ทัศนะแห่งความเป็นปฏิปักษ์ทางชนชั้นเช่นนี้เกิดขึ้น พัฒนขึ้น และแสดงออกมาท่ามกลางชีวิตจริงทางสังคมที่มีความขัดแย้งและการต่อสู้ทางชนชั้นดำรงอยู่นั่นเอง

ในปัจจุบันนี้เราจึงสรุปได้ว่าลักษณะของวิสาหกิจที่ส่วนใหญ่มีขนาดเล็กย่อมทำให้การเคลื่อนไหวของกรรมกรเต็มไปด้วยอุปสรรค เพราะการแรงงานสัมพันธ์จากระบบระเบียบและประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์ของชนชั้นนายทุนไทยที่เป็นเผด็จการและอิงแอบกับอำนาจรัฐเผด็จการมาเป็นเวลานาน ยิ่งทำให้การแรงงานสัมพันธ์กลายเป็นการแรงงานที่ “ไม่” สัมพันธ์อยู่เสมอ

ประกาศที่ 4 นโยบาย กลไก บทบาทของรัฐและบรรยากาศทางการเมือง

ในประเทศทุนนิยมต้อพัฒนาที่มีรูปแบบทางการเมืองเป็นเผด็จการฟาสซิสต์ใหม่นั้น รัฐจะเป็นตัวแปรที่สำคัญที่สุดในการกำหนดทิศทางและลักษณะการเคลื่อนไหวของกรรมกร

ในกรณีของไทย กล่าวโดยส่วนรวม ช่วง 20 ปีที่ผ่านมารัฐบาลได้ส่งเสริมไม่ว่าโดยพฤตินัยหรือนิตินัยให้มีการตั้งสมาคมพ่อค้านายทุนในรูปแบบต่าง ๆ แต่ขณะเดียวกันกลับไม่ส่งเสริม และไม่มีความจริงใจที่จะสนับสนุนให้กรรมกรและกสิกรรวมตัวกันเป็นกลุ่มผลประโยชน์ ผลก็คือ อำนาจต่อรองระหว่างกรรมกรและกสิกรฝ่ายหนึ่งกับพ่อค้านายทุนอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งไม่ทัดเทียมกันอยู่แล้ว มีความไม่ทัดเทียมกันมากยิ่งขึ้น ความแตกต่างในด้านอำนาจต่อรองดังกล่าวนี้ มีผลกระทบต่อการแบ่งปันรายได้ระหว่างคนสองกลุ่มนี้ไปในทางที่ไม่เป็นธรรมมากยิ่งขึ้น (วังสรรค์, 2523, 79)

บทบาทของรัฐไทยต่อชนชั้นกรรมกรในช่วง 20 ปีที่ผ่านมาอาจจำแนกออกได้เป็น 2 ด้านใหญ่ ๆ คือ บทบาทในการควบคุมด้านหนึ่ง และบทบาทในการสนับสนุนเทียม (pseudosupportive position) อีกด้านหนึ่ง

รูปแบบที่เด่นชัดของการควบคุม คือการกวาดล้างจับกุมผู้นำกรรมกร (ผู้นำกรรมกรที่ถูกกวาดล้างจับกุมในสมัยจอมพลสฤษดิ์ คุรยละเอียดใน **พัฒนาการของขบวนการกรรมกรไทย** จัดทำโดยคณะผู้ดำเนินงาน มูลนิธิธรรมาภรณ์ พงศ์พันธ์, 1 พฤษภาคม 2524, หน้า 18-19; ผู้นำกรรมกรที่สูญหายหรือถูกกวาดล้างจับกุมในข้อหาวิสัยสังคมหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 คุรยละเอียดในหนังสือพิมพ์ **อาทิตย์ ฉบับพิเศษ** วันที่ 1 พฤษภาคม 2521, หน้า 3) และการออกกฎหมายเผด็จการกดหัวกรรมกร เช่น ประกาศของคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน ฉบับที่ 1 ลงวันที่ 8 ตุลาคม 2519 และประกาศกระทรวงมหาดไทย ลงวันที่ 8 ตุลาคม 2519 เป็นต้น

ส่วนรูปแบบของการสนับสนุนเทียม ก็คือ การออกกฎหมายคุ้มครองแรงงานในสถานการณ์ที่กดดันจนเสี่ยงไม่ได้ แต่การบังคับใช้กฎหมายให้ได้ผลเต็มเม็ดเต็มหน่วยและเป็นธรรมกับชนชั้นกรรมกรจริง ๆ ก็ทำไม่ได้ ตัวอย่างเช่น พระราชบัญญัติกำหนดวิธีระงับข้อพิพาทแรงงาน พ.ศ. 2508, พระราชบัญญัติจัดหางานและคุ้มครองคนหางาน พ.ศ. 2511, ประกาศของคณะปฏิวัติฉบับที่ 103 เรื่องการคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2515 เป็นต้น

หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 บรรยากาศทางการเมืองมีประชาธิปไตยมากขึ้น ทำให้กรรมกรมีบทบาทในการเรียกร้องผลักดันให้ออกกฎหมายที่ทำให้กรรมกรมีสิทธิเสรีภาพและอำนาจต่อรองได้มากขึ้น คือพระราชบัญญัติแรงงานสัมพันธ์ พ.ศ. 2518 อย่างไรก็ตาม

ที่ดี ประกาศของกระทรวงมหาดไทยลงวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2519 ที่เปลี่ยนเงื่อนไขของค่าจ้างขั้นต่ำจากอัตราที่ควรเพียงพอสำหรับ 3 คน เป็นเพียงสำหรับลูกจ้างคนเดียวนั้นเท่ากับเป็นตัวบังคับให้เห็นถึงความต้อพัฒนาของระบบเศรษฐกิจและความขาดประสิทธิภาพของกลไกของรัฐไปด้วยพร้อม ๆ กัน ดังที่นักวิชาการด้านแรงงานผู้หนึ่งวิจารณ์ว่า “แม้แต่ค่าจ้างที่จะให้เพียงพอสำหรับลูกจ้างคนเดียวนั้น กลไกของรัฐบาลที่รับผิดชอบคือกรมแรงงาน ก็ไม่สามารถควบคุมให้นายจ้างปฏิบัติตามได้อย่างทั่วถึง ซึ่งก่อให้เกิดความได้เปรียบเสียเปรียบระหว่างนายจ้างที่ปฏิบัติตามกฎหมายและละเมิดกฎหมายแรงงาน รัฐบาลได้เปลี่ยนแปลงเงื่อนไขของค่าจ้างขั้นต่ำโดยรัฐบาลมิได้เข้ามารับผิดชอบจัดการประกันสังคมขั้นทดแทน เพื่อให้การสงเคราะห์แก่บุตรหลานของผู้ยากจนให้มีโอกาสได้รับการศึกษา อาหาร การอนามัย หรือการให้การประกันรายได้ และการมีงานทำแต่ประการใด ทำให้ฐานะของลูกจ้างตกต่ำลงไปอีก ในส่วนของการพิจารณาปรับปรุงอัตราค่าจ้างขั้นต่ำ คณะกรรมการที่รัฐมนตรีมหาดไทยแต่งตั้งก็ได้มีการกำหนดนโยบาย แนวทาง หลักเกณฑ์การปรับอัตราค่าจ้างขั้นต่ำที่เหมาะสม ไม่ประชุมพิจารณา ศึกษาข้อมูล ต้องรอให้สหภาพแรงงานทั้งหลายเรียกร้องหรือประท้วงก่อนเสมอ” (สุภชัย, 2523, 21-22)

เมื่อนำเอาบทบาทและนโยบายของรัฐ, กลไกของรัฐและบรรยากาศทางการเมืองมาพิจารณาร่วมกัน ย่อมได้ข้อสรุปที่เด่นชัดประการหนึ่งว่า ในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา การเคลื่อนไหวของกรรมกรและสถาบันกรรมกรได้ล้มลุกคลุกคลานตามผลของการเปลี่ยนแปลงด้านการเมืองมาตลอดเวลา จนกล่าวได้ว่า “การแรงงานของประเทศไทยผูกพันอย่างใกล้ชิดกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ซึ่งเป็นบทเรียนที่มีคุณค่าในการศึกษาถึงขั้นตอนการพัฒนากระบวนการแรงงานของไทยในแต่ละสมัยได้เป็นอย่างดี” (นิคม, 72-73)

ปัจจัยข้อนี้กล่าวโดยสรุปก็คือ บรรยากาศทางการเมืองที่เป็นเผด็จการและนโยบายของรัฐที่ไม่ส่งเสริมการแรงงานสัมพันธ์อย่างจริงจังและจริงจังและเป็นธรรม ทำให้การแรงงานสัมพันธ์ของไทยไม่ได้ก้าวหน้าไปดังเช่นในอารยประเทศอื่น ๆ เขา

ประการที่ 5 วัฒนธรรมกรรมกรไทย

วัฒนธรรมในที่นี้ครอบคลุมถึงกระแสสำนึกทั้งหมดที่กรรมกรมีต่อโลก, สังคม, และชีวิตทั้งของเขาและสิ่งแวดล้อมที่เขาก่อเกี่ยวของที่มาของสำนึกดังกล่าวจึงมีความหลากหลายตามสภาพครอบครัว พื้นฐานการศึกษา และการเรียนรู้จากชีวิตจริงในการทำงานของกรรมกรแต่ละวิชากิจ ซึ่งมีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่ไม่เพียงแต่แตกต่างกันเท่านั้น หากยังมีความไม่สม่ำเสมออย่างถึงพัฒนาการของสังคมในวงกว้างด้วย

แต่ภายใต้ความหลากหลาย ละเอียดอ่อน สลับซับซ้อน ซึ่ง

กำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วด้วยนี้ คงไม่มีใครปฏิเสธได้ว่า “วัฒนธรรมกรรมกรไทย” นั้นเป็นสิ่งที่กำลังก่อรูป และยังไม่เป็นตัวของตัวเอง ทั้งนี้ยังไม่ต้องไปพูดถึงการเป็นวัฒนธรรมที่เป็นใหญ่ในสังคม (hegemonic culture) ซึ่งคงต้องกินเวลาอีกไม่น้อยทีเดียว

ในสภาพที่วัฒนธรรมกรรมกรไทย กำลังก่อรูปและยังไม่เป็นตัวของตัวเองนี้ กรรมกรส่วนใดที่มีพื้นฐานใกล้ชิดกับกลุ่มชนใดหรือชนชั้นใดก็มักรับเอาอิทธิพลทางวัฒนธรรมของคนกลุ่มนั้นหรือชนชั้นนั้นไว้มากบ้างน้อยบ้าง ไม่ทางตรงก็โดยอ้อม และถ้าไม่เป็นฝ่ายเลือกก็เพราะไม่มีทางเลือก

ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนจึงเห็นว่าไม่ใช่เรื่องเหลวไหล ที่มีผู้ให้ภาพวัฒนธรรมกรรมกรไทยว่ามีหลายภาพ และหลายแง่มุม เช่น

สำหรับกรรมกรไทยส่วนใหญ่กล่าวโดยส่วนรวม มีผู้อธิบายว่า “การดำเนินชีวิตทางสังคม ลักษณะครอบครัวรากฐานที่มาจากชนบทที่เป็นชาวนา และสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ทำให้คนงานไทยมีลักษณะยอมจำนน ยอมถูกครอบงำโดยง่ายโดยชนต่างชาติ ถูกครอบงำด้วยวัฒนธรรมต่างชาติ มีลักษณะถูกคุกคามสำนักความคิดของตนเอง มีค้อยกอ้างจะโต้แย้งกับผู้ที่ตนคิดว่ามีวัฒนธรรม มีการศึกษามหาสูงกว่า ถ้ายิ่งเป็นชนชั้นสูง (กลุ่มผู้ปกครอง) ด้วยแล้วคนงานไทยก็มักกล้าโต้เถียงเอาเลย แต่ในทางกลับกันถ้าเห็นเป็นเพื่อน คนงานก็จะโต้เถียงอย่างเอาเป็นเอาตาย แม้จะเป็นเพียงเรื่องเล็กน้อย อีกลักษณะหนึ่งที่คนงานไทยถูกครอบงำโดยความคิดชนชั้นนายทุน เช่น ความคิดที่เห็นแก่ตัว ความคิดตัวใครตัวมัน (ล้วนเป็นรากเง้าความคิดของนายทุนแท้ ๆ) ลักษณะต่าง ๆ เช่นนี้เมื่อทำให้ฝ่ายทุนสามารถบงการชีวิตของคนงานได้” (ปกรณ, 2525, 16)

หรือในกรณีของกรรมกรรัฐวิสาหกิจ ซึ่งถือกันว่ามีสำนึกทางการเมืองสูง จนเรียกกันว่าเป็นส่วนหัวของขบวนการกรรมกรไทยนั้นก็มิใช่ให้เหตุผลว่าเป็นเพราะ ลูกจ้างแรงงานรัฐวิสาหกิจ มีความเป็นกลุ่มก้อนขนาดใหญ่ ส่วนใหญ่อยู่ในกิจการสาธารณูปโภคที่ผูกขาด มีระบบบริหารที่คล้ายคลึงกับระบบราชการ และมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับกลุ่มอำนาจสำคัญ ๆ ในสังคม เช่น กลุ่มทหาร ข้าราชการชั้นสูง ตลอดจนนักการเมือง ดังนั้น แนวความคิดและการเคลื่อนไหวจึงพุ่งเข้าสู่การเรียกร้องทางการเมืองและโครงสร้างทางเศรษฐกิจโดยตรงมากกว่ากรรมกรกลุ่มอื่น ๆ เช่น นอกเหนือจากการเรียกร้องเงินเดือนและสวัสดิการแล้ว ยังมีแนวความคิดเรียกร้องให้มีการแก้ปัญหาการพัฒนาชนบท การประกันราคาพืชผลการเกษตร การแก้ไขปัญหาค่าผูกขาดทางเศรษฐกิจของกลุ่มนายทุน และการเคลื่อนไหวจัดตั้งพรรคแรงงานประชาธิปไตย เป็นต้น (ศรีศักร, 2524, 28)

ด้วยเหตุนี้จึงสรุปได้ว่า วัฒนธรรมที่พัฒนาไปอย่างหลากหลายและไม่สม่ำเสมอในชนชั้นกรรมกรไทย นอกจากจะทำให้ขบวนการ

เคลื่อนไหวของกรมกรรมาชดเชยสภาพได้ง่ายแล้วระดับคุณภาพของวัฒนธรรมของกรมกรรมาชดเชยที่ถูกละเลยด้อยกว่าค่าที่อยู่ในหลาย ๆ ด้านยังทำให้ศักดิ์ศรีความภาคภูมิใจและความมั่นใจในการเคลื่อนไหวถูกจำกัดไปมากด้วย

ประการที่ 6 การจัดตั้งของกรมกรรมาชดเชย

ในปัจจุบันการจัดตั้งที่เป็นทางการของกรมกรรมาชดเชยในรูปแบบที่สำคัญที่สุดคือสหภาพแรงงาน การจัดตั้งในรูปแบบนี้นอกจากจะสะท้อนพัฒนาการที่ไม่สม่ำเสมอในระบบเศรษฐกิจไทยแล้ว ยังสะท้อนพัฒนาการที่ไม่สม่ำเสมอภายในชนชั้นกรรมาชดเชยไทยเองอีกด้วย กล่าวคือในปี 2523 มีสหภาพแรงงานทั้งสิ้น 255 สหภาพ มีสมาชิกทั้งสิ้น 153,550 คน ในแง่นี้จึงเห็นได้ว่ากรมกรรมาชดเชยส่วนใหญ่ ยังเป็นกรรมาชดเชยที่ไม่มีการจัดตั้ง กรรมาชดเชยที่มีการจัดตั้งแล้วยังคงมีไม่ถึง 5 เปอร์เซ็นต์ของกรรมาชดเชยทั้งหมด

ในประการต่อมา กรรมาชดเชยที่มีจำนวนมากที่สุดคือกรรมาชดเชยการเกษตรนั้นกลับมีสัดส่วนในการจัดตั้งได้น้อยที่สุด เช่นในปี 2521 มีกรรมาชดเชยการเกษตรประมาณกว่าล้านคนแต่มีสหภาพแรงงานเพียง 8 แห่ง และมีสมาชิกเพียง 1,554 คนเท่านั้นในปี 2523

กรรมาชดเชยที่มีจำนวนไม่มากนัก แต่มีสัดส่วนการจัดตั้งสูงที่สุดคือกรรมาชดเชยในกิจการสาธารณูปโภค เช่น ในปี 2521 กรรมาชดเชยนี้มีจำนวนประมาณ 57,900 คน แต่มีสหภาพแรงงานถึง 12 แห่ง และมีสมาชิกถึง 25,092 คนในปี 2523

เห็นได้ว่าวิสาหกิจขนาดใหญ่ มีลักษณะกิจการที่ทันสมัย (แต่ขาดประสิทธิภาพ!) และมีลักษณะผูกขาดโดยรัฐ เช่น การสาธารณูปโภค การขนส่งและการคมนาคม เป็นต้น มักมีสัดส่วนของกรรมาชดเชยที่มีการจัดตั้งสูง ทั้ง ๆ ที่สัดส่วนของกรรมาชดเชยในวิสาหกิจเหล่านี้ต่อกรรมาชดเชยทั้งหมดมีไม่มากนักก็ตาม

แต่ในวิสาหกิจขนาดเล็ก ที่กระจัดกระจายกันอยู่ทั่วไปลักษณะกิจการไม่ค่อยทันสมัย แต่โอปอุมกรรมาชดเชยส่วนใหญ่เอาไว้ เช่น เกษตรกรรม, การก่อสร้าง, พาณิชยกรรม และบริการ เป็นต้น กลับมีสัดส่วนของกรรมาชดเชยที่มีการจัดตั้งที่ต่ำมาก

กรรมาชดเชยอุตสาหกรรมมีสัดส่วนของการจัดตั้งอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อเทียบกับสองกลุ่มที่กล่าวมาข้างต้น กล่าวคือในปี 2521 มีกรรมาชดเชยอุตสาหกรรมประมาณเกือบล้านคน ในปี 2523 มีจำนวนสหภาพแรงงานของกรรมาชดเชยอุตสาหกรรม 161 แห่ง และมีสมาชิก 55,538 คน ดังนั้นเป็นต้น อย่างไรก็ตาม แนวโน้มในอนาคตอันใกล้การจัดตั้งของกรรมาชดเชยอุตสาหกรรมเหล่านี้จะเป็นตัวชี้ขาดความเข้มแข็งหรือความอ่อนแอของชนวนกรรมาชดเชยไทย เพราะกรรมาชดเชยนี้เป็นส่วนสำคัญที่สุดที่จะชี้ขาดความเข้มแข็งหรือความอ่อนแอของระบบเศรษฐกิจทุนนิยมของไทย

เมื่อนำเอาปัจจัยทั้ง 6 ประการนี้มาพิจารณาประกอบกันแล้วคำถามที่เกิดขึ้นก็คือว่า ปัจจัยเหล่านี้จะช่วยอธิบายการเคลื่อนไหวและการเติบโตทางคุณภาพของชนชั้นกรรมาชดเชยไทยในช่วง 20 ปีที่ผ่านมาได้อย่างไรบ้าง ?

ในการตอบคำถามนี้ เราจะเห็นได้ว่า การวิเคราะห์เพียงแค่การนัดหยุดงานที่เกิดขึ้นในแต่ละปี ๆ ย่อมไม่สามารถให้ภาพความเคลื่อนไหวของชนชั้นกรรมาชดเชยทั้งหมดได้ เพราะถึงแม้การนัดหยุดงานจะเป็นรูปแบบการต่อสู้ที่สำคัญ หรืออาวุธขั้นสุดท้ายของกรรมาชดเชยก็ตาม แต่ในชีวิตจริงมิใช่ว่าการกรรมาชดเชยจะถือเอาการนัดหยุดงานเป็นรูปแบบหลักของการเคลื่อนไหว หรือใช้กันได้พร่ำเพรื่อ เพราะการนัดหยุดงานย่อมมีผลโดยตรงและโดยพลันต่อการดำรงชีวิตของกรรมาชดเชย ดังจะเห็นได้ว่า แม้ในปี 2516 ซึ่งเป็นปีที่มีการนัดหยุดงานมากที่สุดในประวัติศาสตร์ไทยคือถึง 501 ครั้งก็ตาม แต่ก็มีการกรรมาชดเชยที่เกี่ยวข้องกับการนัดหยุดงานเพียง 177,777 คนเท่านั้น การเคลื่อนไหวในรูปแบบอื่น ๆ เช่น การยื่นข้อเรียกร้อง การเจรจาต่อรอง หรือแม้กระทั่งการพิพาทแรงงานที่ไม่ถึงขั้นหยุดงาน ฯลฯ ก็เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในชีวิตจริงมากกว่าการนัดหยุดงานมากนัก

นอกจากนี้แล้วยังมีการเคลื่อนไหวอีกหลายอย่างที่สรุปผลลงเป็นตัวเลขทางสถิติหรือแสดงปริมาณที่แน่นอนไม่ได้ แต่ก็มี ความสำคัญต่อสภาพของชนชั้นกรรมาชดเชยไม่น้อยไปกว่ารูปแบบต่าง ๆ ที่กล่าวมา อาทิเช่น การเคลื่อนไหวจัดการด้านการศึกษาและเสริมสร้างวัฒนธรรมในหมู่กรรมาชดเชย, การเคลื่อนไหวจัดตั้งองค์กรของกรรมาชดเชย ไม่ว่าจะเป็นสหภาพแรงงาน สหพันธ์แรงงาน สภาแรงงาน หรือพรรคแรงงาน, การเคลื่อนไหวผ่านสถาบันทางด้านแรงงาน เช่น เคลื่อนไหวเพื่อผลักดันกฎหมายทางด้านแรงงาน เคลื่อนไหวผ่านศาลแรงงาน หรือไตรภาคีชุดต่าง ๆ เป็นต้น, การเคลื่อนไหวประจำ เช่น ในโอกาสวันแรงงานแห่งชาติ, การเคลื่อนไหวจร เช่น การเคลื่อนไหวตามสถานการณ์เศรษฐกิจการเมืองที่วิกฤตขึ้นเป็นคราว ๆ ฯลฯ

การเคลื่อนไหวต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้ ผู้เขียนไม่มีความรู้ความสามารถพอที่จะประมวลและประเมินมาเสนอในที่นี้ได้ ไม่ว่าจะในแง่ของรายละเอียดหรือในแง่ของแนวโน้มอย่างกว้าง ๆ ก็ตาม

แต่อย่างไรก็ดี เพื่อไม่ให้บทความนี้จบลงอย่างไร้ข้อสรุปเสียเลยทีเดียว บทส่งท้ายที่จะกล่าวต่อไปนี้ ผู้เขียนจึงขอสรุปประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์บางประการของชนชั้นกรรมาชดเชยไทยมาเสนอไว้อย่างสังเขป เพื่อเชื่อมโยงให้เห็นว่าประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์ของชนชั้นนี้มีอิทธิพลดำรงอยู่ในสภาพปัจจุบันของชนชั้นนี้อย่างไร เพื่อว่าถ้าเราเข้าใจได้ถูกต้องและมากพอ ก็จะเป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยให้พิจารณาได้บ้างว่าอนาคตของชนชั้นนี้จะเคลื่อนไปในทิศทางไหน

อดีต—ปัจจุบัน—และอนาคตของชนชั้นกรรมากรไทย

ประสพการณ์ทางประวัติศาสตร์ในการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งชีวิตที่ดีกว่าทางเศรษฐกิจ, สิทธิเสรีภาพทางการเมืองและศักดิ์ศรีทางวัฒนธรรมของกรรมากรในสังคมประเทศไทยนี้ผ่านขวากหนามมาหลายด่าน จนอาจเรียกได้ว่าวิ้วรอยแห่งความขมขื่นในอดีตยังปรากฏอยู่ทั่วร่าง

แม้วิ้วรอยดังกล่าวหลายส่วนจะกลายเป็นแผลเป็นไปแล้ว แต่อีกหลายส่วนก็ยังเรื้อรังเป็นแผลลึกที่ยังต้องดูแลรักษาอย่างใกล้ชิด ยิ่งกว่านี้ยังมีแผลสดชนิดต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นสร้างความหวั่นไหวและเจ็บปวดให้อยู่มิได้ขาด

แต่ใครก็ตามที่มีชีวิตอยู่ในคริสต์ศตวรรษที่ 20 ถ้าเขาไม่หลับตาหนีความจริงจนสุดขีดแล้ว ย่อมพบข้อเท็จจริงประการหนึ่งว่า ชนชั้นกรรมากรนั้นไม่ว่าในประเทศใด ย่อมฆ่าไม่ตายและขายไม่ขาด เส้นทางของกรรมากรนั้นมีแต่เติบโตใหญ่ขยายตัว และแข็งแกร่งขึ้นเป็นลำดับ แม้เส้นทางดังกล่าวจะไม่ได้มีสายเดี่ยว และแม้ความคดเคี้ยวจะเป็นเรื่องธรรมดาก็ตาม

การที่จะคาดคะเนได้ว่าอนาคตของชนชั้นกรรมากรไทยกำลังมุ่งไปในทิศทางไหน ต้องเข้าใจให้ได้ก่อนว่าปัจจุบันชนชั้นกรรมากรมาอยู่ในจุดใด ซึ่งหมายถึงต้องเข้าใจด้วยว่า ชนชั้นนี้มาจากไหน และมาดำรงอยู่ในปัจจุบันได้อย่างไร การอธิบายภาพความคลี่คลายดังกล่าวนี้ผู้เขียนขอใช้อุทาหรณ์เรื่อง “บาดแผล” ที่กล่าวไว้แล้วในเชิงเปรียบเทียบเป็นปัจจัยในการเดินเรื่อง

บาดแผลแรกที่สร้างความเจ็บปวดแก่ชนชั้นกรรมากรในประเทศไทยก็คือการถูกตีตราว่าเป็นคนส่วนน้อยและเป็นคนต่างด้าว การที่ผู้มีอำนาจในสังคมตีตราดังกล่าวยังผลให้กรรมากรไม่เพียงแต่ไม่ได้รับการเหลียวแลในสภาพชีวิตทางเศรษฐกิจเท่านั้น ชีวิตทางการเมืองและวัฒนธรรมของพวกเขายังถูกรวบงำและถูกเหยียดหยามโดยผู้ปกครองศักดินาในระยะแรก และผู้ปกครองเผด็จการในระยะหลังอีกด้วย ปัจจุบันความเป็นคนต่างด้าวกลายเป็นแผลเป็นไปแล้ว และความเป็นคนส่วนน้อยนั้นแม้จะยังคงเป็นจริงอยู่เมื่อเทียบกับกลักรอันไพศาลก็ตาม แต่ความสำคัญทางเศรษฐกิจของพวกเขาก็และความมั่งคั่งที่ยากแหว่งแรงงานของพวกเขาส่งให้แก่ผู้ครอบงำระบบเศรษฐกิจมีมากเกินกว่าใครจะกล่าวหาให้พวกเขาเป็นคนส่วนน้อยอีกต่อไป

บาดแผลที่สองถูกเปิดขึ้นเพื่อไว้รองรับเชื้อโรคมลพิษหรือผู้ไม่หวังดีต่อประเทศชาติตามแต่ผู้เผด็จการจะหยิบยื่นให้ ปัจจุบันแม้แผลนี้จะยังหายไม่สนิท แต่ก็ทุเลาลงมากแล้ว ถึงแม้กรรมากรหลายต่อหลายคนต้องตกเป็นเหยื่อของโรคร้ายนี้ไปหลายคราว แต่ประสพการณ์ทางประวัติศาสตร์โดยส่วนรวมได้เปิดโปง

ให้เห็นว่าข้อกล่าวร้ายป้ายสีของชนชั้นปกครองเผด็จการเป็นสิ่งเหลวไหลมากขึ้นทุกที

เมื่อการตีตราให้กรรมากรเป็นคนส่วนน้อย, เป็นคนต่างด้าว, หรือแม้แต่เป็นแหล่งเพาะเชื้อคอมมิวนิสต์เริ่มใช้ไม่ได้ ยุทธศาสตร์ใหม่ที่ใช้แยกสลายกรรมากรก็เกิดขึ้น กล่าวคือ เมื่อเหมารวมทั้งชนชั้นไม่ได้ ก็ต้องดึงผู้นำกรรมากรออกจากกรรมากรส่วนใหญ่ แล้วตีตราใหม่ให้กับผู้นำกรรมากรเหล่านั้น เช่นตีตราว่า ผู้นำกรรมากรหรือผู้นำสหภาพมีหน้าที่ด้านฝ่ายจัดการถ่ายเดียว ส่วนพนักงานหรือกรรมากรทั่วไปนั้นเป็นฝ่ายที่สาม (ตามเทคนิคแรงงานสัมพันธ์เชิงรุก) หรือตีตราว่าสหภาพแรงงานเป็นหมูโจรที่จะหาสัจจะไม่ได้ (ตามทัศนะนายจ้างสายเหยี่ยวเป็นต้น)

ยุทธศาสตร์ใหม่ที่กล่าวนี้เป็นบาดแผลที่ยังอีกเสบบ่อยในช่วงปัจจุบัน กรรมากรถูกผลักดันให้เป็น “เหยื่อผู้เสียสละ” อยู่ตลอดเวลา และในยุคปัจจุบันยังล่อแหลมต่อการตกงานอีกด้วย เศรษฐกิจตกต่ำเมื่อใดซึ่งอ้างได้ทุกเมื่อ ไม่ภายในก็ภายนอก ไม่การค้าก็การเงิน ไม่การเงินก็การผลิต ไม่การผลิตก็การค้า ไม่นำท่วมก็ฝนแล้ง หรือไม่กี่ปัญหาพลังงาน ฯลฯ กรรมากรก็มักถูกเรียกร้องให้เสียสละ และอยู่ในความสงบ รัฐบาลจะสร้างบรรยากาศในการลงทุนก็เรียกร้องให้กรรมากรเสียสละและอยู่ในความสงบ รวมทั้งคณะรัฐประหารล้มเลิกรัฐธรรมนูญ ก็เรียกร้องให้กรรมากรเสียสละและอยู่ในความสงบ ฯลฯ โดยไม่เคยกลับไปเรียกร้องในทางตรงกันข้ามบ้างว่า เศรษฐกิจไม่ดีขึ้นเพราะใครวางนโยบายผิด หรือการเมืองไม่ดีนั้นเพราะใครล้มกติกาสหภาพประชาธิปไตย เป็นต้น เรียกร้องให้กรรมากรเป็นเหยื่อผู้เสียสละเสียจนกระทั่งผู้นำกรรมากรคนหนึ่ง กล่าวว่า เมืองไทยนั้นกรรมากรเปรียบเสมือนถูกจับไปมัดไว้ที่คอไต้มน้ำ เมื่อน้ำท่วมปากก็ต้องตายเพราะรัฐบาลไม่มีปัญญาควบคุมราคาสินค้า แต่ก็ไม่พยายามเพิ่มอัตราค่าจ้างขึ้นต่ำให้เหมาะสม ผิดกับรัฐบาลของประเทศที่พัฒนาแล้วซึ่งเขาอุ้มประชาชนหรือกรรมากรไว้บนเรือเวลาน้ำขึ้นก็เขยื้อนหนีไปไม่ต้องรอวันตายเหมือนกรรมากรไทย (ไพศาล, 2524, 367)

อย่างไรก็ตาม หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 เป็นต้นมา พัฒนาการการเคลื่อนไหวของกรรมากรเติบโตสูงขึ้นในฐานะ “พลังที่เป็นอิสระของสังคม” (อาจารย์สาร, พ.ศ. 2525, 6) อย่างเห็นได้ชัด ซึ่งต่างกับยุคสมัยก่อนหน้านี้ที่กรรมากรเคยต่อสู้อตามเงื่อนไขที่สังคมมอบให้เขาในฐานะที่เป็นเพียง “เครื่องมือ” ของบุคคลประเภทที่ไม่จริงใจต่อพวกเขา

ผู้เขียนมีความเห็นว่าทิศทางการคลี่คลายของสิทธิสหภาพแรงงานที่ดี ของพรรคแรงงานประชาธิปไตยก็เกิดขึ้นที่บ่งชี้พัฒนาการทางคุณภาพที่ก้าวหน้าและเป็นอิสระขึ้นของชนชั้นกรรมากรไทยในปัจจุบัน สภาพปัจจุบันอันนี้แหละที่จะบ่งชี้ต่อไปถึงความ

สำเร็จหรือความล้มเหลว ความเข้มแข็งหรือความอ่อนแอของชนชั้นกรรมากรในอนาคต ซึ่งผลจะออกมาอย่างไรนั้นควรพิจารณาประเด็นเหล่านี้ประกอบ

1. ขบวนการกรรมากรในปัจจุบัน มีความเคลื่อนไหวแต่ในส่วนหัวหรือระดับนำเท่านั้นที่เห็นเป็นรูปเป็นร่าง แต่พลังกรรมากรส่วนใหญ่ที่แท้จริงยังเป็นอัมพาตอยู่ ความข้อนี้ปฏิเสธรได้หรือไม่ ?

2. การเคลื่อนไหวในส่วนหัวหรือระดับนำนี้ ในปัจจุบันปรากฏชัดเจนในรูปของความขัดแย้งด้านแนวทางของผู้นำกรรมากรสองกลุ่ม กลุ่มแรกรู้จักกันในนามของ “ไพศาล-เอกชัย” ซึ่งเสนอแนวทางลัทธิสหภาพแรงงาน กับอีกกลุ่มหนึ่ง คือ กลุ่ม “สวัสดิ์-อาหมัด” ซึ่งเสนอแนวทางพรรคแรงงานประชาธิปไตย

3. แนวคิดหลักของกลุ่มสหภาพแรงงานอยู่ที่ว่า ปัญหาพื้นฐานหรือปัญหาหลักเร่งด่วน เฉพาะหน้าของกรรมากรไทยปัจจุบันคือปัญหาปากท้อง การจะแก้ปัญหานี้ได้ต้องดำเนินการขยายสหภาพแรงงานให้กว้างขวาง จริงจัง ต่อเนื่อง และเข้มแข็ง เพราะสหภาพแรงงานคือองค์กรพื้นฐานของกรรมากรในการเรียนรู้ทางการเมือง ในขณะที่เดียวกันก็แก้ไขปัญหากพื้นฐานทางเศรษฐกิจของกรรมากรให้ตกไปด้วย

4. แนวคิดหลักของกลุ่มพรรคแรงงานประชาธิปไตยอยู่ที่ว่า ภายใต้ระบบเผด็จการที่ฉลาดและอ่อนอย่างสังคมประเทศไทยขณะนี้ การมีสหภาพแรงงานเท่ากับมีแต่ชื่อสหภาพแรงงานยอมช่วยกรรมากรไม่ได้ เรื่องเฉพาะหน้า เช่น ค่าจ้าง สวัสดิการ ความไม่เป็นธรรมต่าง ๆ ซึ่งต้องเรียกร้องต่อสู้ต่อไปนั้นถือเป็นแนวทางรอง แนวทางหลักคือต้องโค่นล้มเผด็จการลงก่อน และสถาปนาระบอบประชาธิปไตย แนวทางหลักดังกล่าวนี้เป็นทางออกทางเดียวของชาติบ้านเมือง ดังนั้นทางออกของกรรมากรไทยปัจจุบันซึ่งต้องสอดคล้องกับแนวทางของชาติบ้านเมืองด้วย จึงมีทางเดียวคือเข้าร่วมการปฏิวัติประชาธิปไตยตามวิถีทางประชาธิปไตย ยกเลิกระบอบเผด็จการและสถาปนาระบอบประชาธิปไตย เพื่อให้ได้มาซึ่งสหภาพแรงงานตามความหมายที่แท้จริง

5. ปัญหาที่มีอยู่ว่า สองแนวทางนี้มีความขัดแย้งกันในเรื่องหลักการหรือวิธีการ ? ผู้เขียนมองว่าความขัดแย้งที่ดำรงอยู่เกิดมาจากหลักการมากกว่าวิธีการ กล่าวคือ ทั้งสองแนวเน้นปัญหาหลักที่ต่างกัน (ปัญหาปากท้อง—ปัญหาเผด็จการ) แนวทางแก้ปัญหากที่ต่างกัน (สหภาพแรงงาน—พรรคแรงงาน) ดังนั้นเป็นต้น

ด้วยเหตุนี้ถึงแม้ทั้งสองฝ่ายจะแสดงที่ท่าเปิดกว้างต่อการรวมขอมกันก็ตาม เช่น ไพศาลก็พูดได้ว่าไม่ได้คัดค้านแนวทางการตั้งพรรคแรงงานเพียงแต่ขอให้ทบทวนว่ามีความพร้อมแล้วหรือไม่ และมีความบริสุทธิ์ใจ จริงใจขนาดไหนในการตั้งพรรคการเมืองของกรรมากร (สยามใหม่, 8 พ.ค. 25, 12) ในขณะที่สวัสดิ์ก็พูดได้ว่า

ไม่ได้ปฏิเสธเลยว่าจะไม่ทำให้สหภาพเข้มแข็ง ไม่ใช่จะละเลยการต่อสู้ระดับเบื้องต้นของสหภาพซึ่งก็ทำไป ใครตื่นตัวทางการเมืองก็ไปเรื่องพรรค (สู่นาคต, 2-8 พ.ค. 25, 16) แต่เมื่อเนื้อแท้ของความขัดแย้งเป็นเรื่องหลักการเสียแล้ว การเรียกร้องเอกภาพหรือการรวมขอมย่อมเป็นเรื่องเพื่อฝัน เมื่อต่อสู้ทางความคิดพัฒนาไปมากเพียงใด ก็ยอมเป็นการสาวไส้ประเด็นปลีกย่อยมากขึ้นทุกที ประเด็นปลีกย่อยเหล่านี้ไม่ใช่เรื่องที่จะพิสูจน์กันได้ที่กันว่าใครผิดใครถูก เพราะเป็นการแสดงทัศนคติคคะเน ตามหลักคิดของแต่ละแนว เช่นขณะที่เอกชัย เอกหาญมถล แสดงทัศนคติคคะเนว่าในขณะที่สหภาพแรงงานยังไม่เข้มแข็ง การก้าวไปสู่พรรคแรงงานย่อมเป็นการก้าวกระโดด และเกรงว่าจะล้มไปเสียก่อน (สู่นาคต 25 เม.ย.-1 พ.ค. 25, 10) อาหมัด ขามเทศทอง ก็อาจแสดงทัศนคติคคะเนได้ถูกต้องหรือผิดพลาดพอ ๆ กันว่า ไม่ใช่บอกว่า (พรรคแรงงาน) ยังไม่ถึงเวลา เรื่องนี้ต้องพิจารณาว่าพูดในฐานะผู้ตามหรือผู้นำ ถ้าเป็นผู้นำพูดอย่างนี้ก็ปัญญอ่อน เพราะผู้นำต้องนำมาก่อน ถ้าปล่อยให้คนอื่นทำไปแล้วค่อยเข้ามาก็เป็นพวกฉวยโอกาส (สู่นาคต, 25 เม.ย.-1 พ.ค. 25)

6. ภายใต้กระบวนการตกเตียงได้แย้งที่ยังหาข้อยุติไม่ได้เช่นนี้กรรมากรจะทำอย่างไร ? ผู้เขียนมีความเห็นว่ากรรมากรควรเข้าร่วมเคลื่อนไหวต่อสู้ในแนวทางที่คนเห็นด้วย การกลบเกลื่อนความแตกแยกทางแนวคิดที่มีอยู่นอกจากจะไม่ช่วยให้สถานการณ์ดีขึ้นแล้วยังเป็นการหลอกตัวเองและหนีความเป็นจริงอีกด้วย เพราะในกระบวนการต่อสู้นี้นอกจากจะเป็นทางเดียวที่จะพิสูจน์ว่าแนวทางใดเป็นแนวทางที่ถูกต้องเหมาะสมที่จะสร้างพรรค และปกป้องสิทธิประโยชน์แก่ชนชั้นกรรมากรมากที่สุดแล้ว ยังจะเป็นการพิสูจน์ด้วยว่า กรรมากรไทยจะสามารถสร้างวัฒนธรรมใหม่ที่ก้าวหน้าขึ้นเป็นของชนชั้นตนได้หรือไม่ วัฒนธรรมใหม่นี้ก็คือถือว่าความขัดแย้งและการต่อสู้ทางความคิดที่มีหลักการเป็นเรื่องควรแก่การสนับสนุน, แนวทางที่ถูกต้องควรได้รับการสนับสนุน แต่ไม่ใช่เชิดชูเพื่อทับถมแนวทางอื่นเพื่อแสดงอหังการ แนวทางที่ผิดพลาดควรได้รับการวิจารณ์และแก้ไข แต่ไม่ใช่เหยียบย่ำทำลายอย่างสกปรก วุลา ผู้เขียนเชื่อว่า วัฒนธรรมใหม่เช่นว่านี้ ชนชั้นกรรมากรไทยสามารถสร้างพรรคขึ้นได้ ถ้าความขัดแย้งทางความคิดเป็นเรื่องของหลักการจริงไม่ใช่เรื่องการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว ดังที่กรรมากรทุกฝ่ายก็ปฏิเสธอย่างหนักแน่นด้วยกันทั้งสิ้น

อย่างไรก็ตาม ความเชื่อนี้ก็ต้องรอการพิสูจน์ด้วยเช่นกัน หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็ต้องพิสูจน์ว่าไม่ว่าการเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจการเมืองนั้นจะเป็นไปในแนวทางของลัทธิสหภาพแรงงาน หรือในแนวทางของพรรคแรงงานประชาธิปไตยก็ตาม กรรมากรไทยจะก้าวพ้นการเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจการเมืองแบบนำหน้าของระบบทุนนิยมต่อพัฒนาไปได้หรือไม่แน่นอน

7. ความสำเร็จของการเคลื่อนไหวกรรมกรในแง่ที่จะก่อให้เกิดการยกระดับคุณภาพของสังคมประเทศไทยด้วยนั้นจะจำกัอยู่ที่เฉพาะแต่เรื่องภายในของชนชั้นกรรมกรไม่ได้ พันธมิตรของชนชั้นกรรมกร คือบรรดาผู้คนที่ได้รับผลประโยชน์จากความผันผวนทางเศรษฐกิจแล้วไม่มีทางเลือก คนเหล่านี้คือเกษตรกรรายจนจำนวนมากที่กำลังเดินทางเข้ามาาร่วมเป็นสมาชิกในชนชั้นกรรมกรมากขึ้นทุกขณะ และชนชั้นกลางระดับกลางและต่ำไม่ว่าจะประกอบอาชีพอิสระหรือยังชีพด้วยค่าจ้างก็ตาม คนเหล่านี้เมื่อโดนความผันผวนของระดับค่าครองชีพกระหน่ำเข้าต่างก็ไม่มีทางหนีเช่นเดียวกับกรรมกร

การสร้างพันธมิตรกับคนเหล่านี้จึงจะถูกต้องเพราะทั้งอดีต

และปัจจุบันต่างพิสูจน์ว่าคนเหล่านี้ไม่มีช่องทางในการเลือกหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และคนเหล่านี้ต่างก็ต้องการประชาธิปไตยไม่เหมือนกับกลไกของนายทุนใหญ่ที่ผูกขาดอำนาจทางเศรษฐกิจหรือกลไกเผด็จการที่ผูกขาดอำนาจทางการเมือง พวกเขาล้วนมีทางเลือก และมีทางเลือกเปลี่ยนแปลงบันผลประโยชน์ซึ่งกันและกันได้ตลอดเวลาที่ยังมีการผูกขาดและการเผด็จการ

แนวทางที่ถูกต้องของกรรมกร จึงต้องมีลักษณะเป็นแนวทาง การสร้างพันธมิตรที่ถูกต้องด้วย ซึ่งหมายความว่าต้องเป็นแนวทาง เลือกพันธมิตรที่ถูกต้องด้วย ซึ่งในประเด็นนี้ก็ต่อองถูกก้าวต่อไป ของกรรมกรไทยนั่นเอง ●

หนังสือที่ใช้อ้างอิง

กรมแรงงาน, รายงานการบริหารแรงงาน ปีงบประมาณ 2519-20 2521.

กรมกิจการ แสงสุนทร, “ขบวนการกรรมกรไทยก่อน พ.ศ. 2475” ใน พิชิต จง-สิทธิวัฒนา, บก., **ขบวนการกรรมกรในประเทศไทย**, โครงการหนังสือ เล่มอันดับ 7 กองบรรณาธิการสังคมศาสตร์ปริทัศน์, 2518.

กรรมกรไทย (นามแฝง), “วิกฤตการณ์แรงงานในรอบปี 2524” น.ส.พ. **มาตุภูมิ รายวัน** วันจันทร์ที่ 28 ธันวาคม 2524.

คณะอนุกรรมการวางแผนส่วนรวมฯ, “แนวโน้มเศรษฐกิจและทางเลือกในการ กำหนดเป้าหมายเศรษฐกิจส่วนรวมของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5” (โรเนียว)

ชัชรินทร์ ไชยวัฒน์, (คำอภิปราย) ใน **สภามใหม่** ปีที่ 1 ฉบับที่ 25 (254) 8 พฤษภาคม 2525.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัชติยา กรรณสูต, **รวบรวม, เอกสารการเมือง การปกครองไทย**, โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2518.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, “มองประวัติศาสตร์ต้นรัตนโกสินทร์” **ศิลปวัฒนธรรม** ปีที่ 1 ฉบับที่ 4, 2523

ณรงค์ เพชรประเสริฐ, “รายงานผลการวิจัยเรื่องวิวัฒนาการทุนผูกขาดในประเทศไทย” เสนอฝ่ายวิจัย สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2525 (โรเนียว)

ดำรงเดช สุขสวัสดิ์, ม.ว.ว., “เทคนิคแรงงานสัมพันธ์เชิงรุก” เอกสารประกอบการสัมมนา ชมรมบริหารงานบุคคลคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 3 มิถุนายน 2524 (โรเนียว)

เดช บุญหลง, (คำอภิปราย) ใน **สุภชัย มนัสไพบุลย์, สัมมนาเรื่องความร่วมมือระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง**, 2516.

ไตรรงค์ สุวรรณคีรี, “การต่อสู้ของกรรมกรกับภาวะเศรษฐกิจผันผวนในประเทศไทย (2515-2518)” ใน **เศรษฐกิจไทย: โครงสร้างกับการเปลี่ยนแปลง** รวมบทวิเคราะห์เศรษฐกิจการเมือง, ฝ่ายวิชาการ คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521.

แถมสุข นุ่มนนท์, “ขบวนการต่อต้านอเมริกัน สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม” **รวมบทความประวัติศาสตร์ ฉบับที่ 2**, สมาคมประวัติศาสตร์, มกราคม 2524

ทรงชัย ฉยะลา, “ปัญหาการศึกษาวิถีการผลิตของไทยอันเนื่องมาจากทฤษฎี กึ่งเมืองขึ้น-กึ่งศักดินา” **วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง** ปีที่ 1 เล่มที่ 2, มีนาคม-เมษายน 2524.

ธนาคารกรุงไทย จำกัด, **ภาวะอุตสาหกรรมที่สำคัญปี 2523**, กรกฎาคม 2524.

ธนาคารแห่งประเทศไทย, **ภาวะธุรกิจและอุตสาหกรรมปี 2523**

ธเนศ อภรณ์สุวรรณ “ระบบแรงงานไทยในอดีต จากสมัยต้นรัตนโกสินทร์ถึง ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2” ใน **ขบวนการกรรมกรในประเทศไทย** (อ้างแล้ว)

นิคม จันทรวิฑูร, **แรงงานไทย: การเดินทางที่ยาวนาน**, ไทยวัฒนาพานิช, 2524

นิธิ เอียวศรีวงศ์, “สุนทรภู่: มหาทวิภาวะภูมิพี” **ศิลปวัฒนธรรม** ปีที่ 2 ฉบับที่ 8 มิถุนายน 2524.

_____, “วัฒนธรรมกะฎุมพีกับวรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์”, เอกสารวิชาการ วิชาการหมายเลข 20 เพื่อประกอบการสัมมนาเรื่อง สองศตวรรษรัตนโกสินทร์: ความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย จัดโดยสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 3-5 กุมภาพันธ์ 2525 (ก)

_____, อันเนื่องมาจากการคำสาปของสยามรัตนโกสินทร์ตอนต้น ของ วราภรณ์ ทินานนท์”, เอกสารประกอบการสัมมนาวิทยานิพนธ์มหาบัณฑิตสาขาประวัติศาสตร์ ครั้งที่ 1 ห้องประชุมสารนิเทศ จุฬาว 20-21 มีนาคม 2525 (ข).

นิพนธ์ พัวพงศกร, “การจ้างงานในประเทศไทย: การสำรวจภาวะในชนบท และเมือง” **การสัมมนาเรื่องการจัดงานในทศวรรษหน้า: ภาวะในเมือง และชนบท** จัดโดยสถาบันทรัพยากรมนุษย์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 22-23 ธันวาคม 2524

ปภรณ์ อุคมชัย, “บทบาทสหภาพแรงงานกับสังคมไทย” **ปาจารย์สาร** ปีที่ 9 ฉบับที่ 5 เดือนพฤษภาคม 2525

ประเจิดอักษรลักษณ์, หลวง, **กฎหมายอุตสาหกรรมและกฎหมายกรรมกร**, มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, 2479.

ประเสริฐ ปัทมสกุล, **รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี (2475-2517)**, กลุ่มรัฐกิจเสรี จัดพิมพ์ครั้งที่ 2, 2517.

เปตราส, เจมส์, “ระบอบฟาสซิสต์ใหม่ในโลกที่สาม” (รวีชัย วัฒนรังสรรค์ แปล) ใน กองชัย อภิวัฒน์รังสรรค์, บก., **บริษัทข้ามชาติ: โฉมหน้าใหม่จักรพรรดินิยม** ชมรมโรงงานเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2523.

พรเพ็ญ อันตระกูล, “บทวิจารณ์วิทยานิพนธ์เรื่องความเปลี่ยนแปลงของระบบไพร่และผลกระทบต่อสังคมไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ของอัญชลี สุสานันท์” เอกสารประกอบการสัมมนาวิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยศิลปากรประวัติศาสตร์ครั้งที่ 1 ห้องประชุมสารนิเทศ จุฬาว, 20-21 มีนาคม 2525

ไพศาล รวีชัยนันท์, (คำให้สัมภาษณ์) ใน **วารสารเศรษฐกิจธนาคารกรุงเทพ** จำกัด ปีที่ 13 เล่ม 9 กันยายน 2524

รักษ เมฆะนันท์, (คำให้สัมภาษณ์) ใน **ข่าวธุรกิจ** ปีที่ 1 ฉบับที่ 32, 12 เมษายน 2525.

รังสรรค์ ธนะพรพันธ์, “วิกฤตการณ์แห่งโครงสร้างและวิกฤตการณ์แห่งเส้นทางการพัฒนาเศรษฐกิจ” บทความสัมมนาทางวิชาการเรื่อง **วิกฤตการณ์เศรษฐกิจไทย 2522** จัดโดยคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 21-22 กุมภาพันธ์ 2523.

ศุภรัตน์ เลิศพานิชย์กุล, “บทย่อวิทยานิพนธ์เรื่องสมาคมลับอั้งยี่ในประเทศไทย พ.ศ. 2367-2453” เอกสารประกอบการสัมมนาวิทยานิพนธ์มหาวิทยาลัยศิลปากรประวัติศาสตร์ ครั้งที่ 1 ห้องประชุมสารนิเทศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 20-21 มีนาคม 2525

ศิลปวัฒนธรรม, ปีที่ 1 ฉบับที่ 4, 2523

ศรีศักร ภักดีธรรม, “กรรมกรไทย: ยุทธศาสตร์แห่งความขัดแย้ง” **ปริทัศน์** 6, 2524.

ศรีศักร ชูสวัสดิ์, “ผูกปี: การจัดเก็บเงินค่าแรงงานแทนการเกณฑ์แรงงานจากคนจีนในสมัยรัตนโกสินทร์” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาว, 2524

สมเกียรติ วันทะนะ, “รัฐสมบูรณาญาสิทธิในสยาม 2435-2475” เอกสารประกอบการปาฐกถาทางวิชาการ จัดโดยสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย สถาบันวิจัยสังคมและคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 19 มีนาคม 2525

สมศักดิ์ เจริญธีรสกุล, “ประวัติการต่อสู้ของชนชั้นกรรมกรไทย” **รพี** 23, งาม-จุฬา-ธรรมศาสตร์, 2523

สมหมาย ภาษี, บุญทวี ตันติสิระ และวิชานีวรรณ ถาวรจิตต์, **รายงานการวิจัยเรื่องโครงสร้างกำลังในอุตสาหกรรม**, กองวางแผนเศรษฐกิจและสังคม สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ธันวาคม 2519

สุธี ประศาสน์เศรษฐ์, “วิวัฒนาการระบบเศรษฐกิจไทยในรอบ 200 ปี” **อาจารย์สาร** ปีที่ 9 ฉบับที่ 1 มกราคม 2525

สุภาภรณ์ จรัสพัฒน์, “ภาษีเงินกับนโยบายด้านการคลังของรัฐบาลไทย พ.ศ. 2367-2468” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาว, 2523

สุภชัย มั่นสโพบูลย์, “การปรับค่าจ้าง: ผลกระทบต่อโครงสร้างค่าจ้างในธุรกิจ” ใน **วันกรรมกร**, สมาคมเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2523

สู่นาคต ปีที่ 2 ฉบับที่ 60 วันที่ 2-8 พฤษภาคม 2525

สำนักงานสภาพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ, **โครงการพัฒนาของรัฐสำหรับประเทศไทย (คำแปล)** รายงานของคณะสำรวจเศรษฐกิจของธนาคารระหว่างประเทศเพื่อการบูรณะและวิวัฒนาการ, 2503

สู่นาคต ปีที่ 2 ฉบับที่ 59 วันที่ 25 เมษายน - 1 พฤษภาคม 2525

Edwells, “The Class Structure of Dependent Capitalist Labor Forces : A Statistical Analysis and Comparison of Thailand, Indonesia, and Japan”, unpublished discussion paper, CUSRI, 1982

Jara, C.J., “Small peasant production and Its Articulation to the Capitalist Mode of Production : The Case of Ecuador” in Paul Zarembka, ed., **Research in Political Economy : A Research Annual Vol.2** Connecticut : Aijai Press Inc., 1979

Mabry, B.D., **The Development of Labor Institutions in Thailand**, Ithaca, N.Y. : Cornell University, Department of Asian Studies, Data Paper No. 112. 1979

Marx, K., **Theories of Surplus Value Part 2**, Moscow Edition 1968

Marx, K., **Capital Vol. One**, Lawrence & Wishart, 1977 (a)

Marx, K., **Capital Vol. Three**, Lawrence & Wishart, 1977 (b)

Marx, K., **Capital Vol. I**, Penguin Books, 1979

Tritasavit, P., “Labor Policy and Practices in Thailand : A study of Government Policy on Labor Relations, 1932-1976 (New York University PH.D., 1978); Michigan and London : University Microfilms International, 1978

วิจารณ์ :

นิพนธ์ พัวพงศกร *

รายงานของอาจารย์สมเกียรตินั้น ถ้ามองในแง่ของประโยชน์แล้ว ผมคิดว่า ในแง่ของวงการวิชาการแล้วนับเป็นบทความแรกที่จะให้ความรู้ลึกเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ทางด้านพัฒนาการหรือวิวัฒนาการของแรงงานที่ตีพิมพ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบทที่ 2 ซึ่งผมถือว่าเป็นข้อที่ดีที่สุดของบทความฉบับนี้ แต่ว่าผมยังไม่ค่อยชอบบทที่ 3 เท่าไหร่ เพราะว่ายังไม่ค่อยมีเรื่องการวิเคราะห์อะไรมากมาย เพียงแต่ใช้ความรู้สึกเสียส่วนใหญ่ แล้วก็งานอะไรก็แล้วแต่ของนักวิชาการ ถ้าหลงระเหิดอยู่กับความรู้สึกแล้วละก็บางครั้งแนวทางในการวิเคราะห์ผลจะไขว้เขวไปก็ได้ ทั้ง ๆ ที่ความรู้สึกอันนั้นอาจจะเป็นความรู้สึกที่เกิดจากจิตใต้สำนึกที่ดีก็ตาม

ผมจะวิจารณ์บทความนี้ 2 ประเด็น

คือ

1. แนวทางการวิเคราะห์และนิยาม บางอย่าง

2. เป็นเรื่องเกี่ยวกับเนื้อหาสาระ

1. แนวทางการวิเคราะห์ ขอทำความเข้าใจคำว่า “เศรษฐกิจทุนนิยม” อยากจะให้แยกออกจากคำว่า “เศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่มีการแข่งขัน” เพราะหลายคนเมื่อได้ยินคำว่า เศรษฐกิจนีโอ-คลาสสิก หรือระบบนีโอ-คลาสสิก เราก็ไปผูกพันกันว่า นั่นคือระบบเศรษฐกิจทุนนิยม อันที่จริงระบบเศรษฐกิจทุนนิยมนั้นในตัวของมันอาจมีทั้งการผูกขาด การแข่งขัน กึ่งแข่งขันกึ่งผูกขาด แต่เวลานี้เราใช้กันจนสลับสับสน เมื่อเราสลับสับสนเสียแล้วเราก็เลยคิดว่าวิธีการศึกษาสังคมศาสตร์ในโลกนี้มีแค่ 2-3 วิธีที่เราพูดกัน อันที่

จริง การศึกษาสังคมศาสตร์ การวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทั้งหลายทางสังคมนั้นผมคิดว่าทฤษฎีของเศรษฐศาสตร์นีโอ-คลาสสิก ซึ่งเป็นพวกประสบการณ์นิยมนั้น คงมีประโยชน์มากพอสมควร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ถ้าคุณเปรียบเทียบสังคมหรือวิวัฒนาการของสังคมกับระบบเศรษฐกิจที่มีการแข่งขันจริง ๆ ว่ามันแตกต่างกันอย่างไร อันนี้ผมคิดว่าไม่ค่อยมีคนทำมากนัก ยกเว้นช่วงตั้งแต่ 2503 ลงมาอาจมีการศึกษามากหน่อย แต่นำมาเสียดายนักเศรษฐศาสตร์ค่ายประสบการณ์นิยมไม่ค่อยสนใจศึกษาประวัติศาสตร์มากนัก ทั้งนี้ทั้งนั้นอาจจะเป็นเพราะปัญหาเรื่องเงิน ๆ ทอง ๆ ก็ได้

ขอพูดถึงปัญหาเรื่องคำนิยามก่อน นิยามอันแรกคือเรื่อง “แรงงาน” อันที่จริงน่าจะเสียดายที่อาจารย์สมเกียรติไปนิยามคำว่าแรงงาน ว่าคือ กรรมกร ที่จริงแล้ว “แรงงาน” กับ “กรรมกร” นั้นไม่ใช่เรื่องเดียวกัน กรรมกรเป็นเพียงส่วนหนึ่งของแรงงาน เพราะฉะนั้นบทความนี้อาจต้องเปลี่ยนชื่อว่าเป็น “วิวัฒนาการของชนชั้นกรรมกรไทย” ไม่ใช่ “ชนชั้นแรงงาน” เพราะว่าคุณใช้คำว่า “ชนชั้นแรงงาน” ผมคิดว่าผมก็เป็นแรงงานคนหนึ่ง ผมคิดว่าชาวไร่ชาวนาก็เป็นแรงงาน คิดว่าข้าราชการก็เป็นแรงงาน เพราะฉะนั้นอันนี้ต้องเข้าใจให้ถูกต้อง แล้วนอกจากนั้นบทความอันนี้ยังสนใจศึกษาเฉพาะกลุ่มกรรมกรในเมืองเท่านั้น เรียกได้ว่ากลุ่มกรรมกรในชนบทหรือกลุ่มผู้ใช้แรงงานในชนบทเกือบจะถูกทอดทิ้งไปเลย อันนี้ก็คงต้องเห็นใจอาจารย์สมเกียรติ เพราะว่าในเวลา 2 เดือน แล้วอาจารย์ก็ต้องมาจับในเรื่องที่อาจารย์ไม่เคยจับมาก่อน แล้วข้อมูลทางประวัติศาสตร์มันก็กระพอนกระพันทเหลือเกิน อันนี้ก็ถือว่าช่วยประโยชน์ให้อาจารย์สมเกียรติ ไปก็แล้วกัน

ที่ผมยกประเด็นนี้ขึ้นมา เพราะอยาก

จะชี้ว่าในระบบเศรษฐกิจไทยนั้น ผมคิดว่า

แรงงานส่วนที่สำคัญที่สุดคือกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพอิสระ กับ กลุ่มผู้ทำงานภายในครัวเรือน ผมคิดว่าแรงงานตรงนี้เป็นแรงงานส่วนที่ต้องได้รับการศึกษาอย่างละเอียดละอว่า พฤติกรรมมันเป็นอย่างไร มันมีการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างแรงงานด้านนี้เป็นอย่างไร ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งอันนี้อาจจะค่อนข้างลำบากหน่อย แต่ผมคิดว่าเป็นเรื่องที่น่าจะศึกษา ถ้าจะเข้าใจว่าระบบเศรษฐกิจไทยมันเป็นอย่างไร โดยที่ไม่ศึกษาแรงงานกลุ่มนี้ ผมคิดว่าคงจะปราศจากความเข้าใจที่ถ่องแท้

ประเด็นที่สองในเรื่องเกี่ยวกับ “แรงงานอิสระ” นิยามของคำว่า “แรงงานอิสระ” ในบทความของอาจารย์ สมเกียรติ หมายความว่า อิสระจากปัจจัยการผลิต ผมอยากตั้งคำถามว่าอิสระจากปัจจัยการผลิตจริงหรือเปล่า คำว่า “แรงงาน” หรือสิ่งที่เรากำลังจะพูดกันนั้น คือพูดถึงพลังแรงงานเป็นส่วนใหญ่ ภาษาทาง neo-classic ซึ่งผมถนัด เราเรียกว่า “อุปทานแรงงาน” “อุปทานแรงงาน” นั้นไม่ได้มีเพียงมิติเดียว คือไม่ได้มีเพียงจำนวนอย่างเดียวในเรื่อง “อุปทานแรงงาน” นั้น เวลาที่เราเป็นแรงงาน เรามืออะไรที่จะต้องตัดสินใจบ้าง เราตัดสินใจว่า

ประการที่ 1 เราจะทำอะไรก่อน ทำอะไรนั้น หมายความว่า เราจะอยู่กับบ้าน เลี้ยงลูกทำกับข้าว หรือจะออกไปทำอะไร โលนา หรือจะออกไปทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม ไปเป็นคนใช้เขานั่นคือ สิ่งแรกที่เราจะต้องตัดสินใจเสียก่อน ว่าเราจะใช้กำลังแรงงานของเราในกิจกรรมอะไร หลังจากตัดสินใจได้แล้วว่า จะทำอะไร ก็จะต้องตัดสินใจในขั้นต่อไปว่า คุณจะทำที่ชั่วโมง จะทำมากหรือทำน้อยนอกจากนั้นยังต้องตัดสินใจว่า จะเอาฝีมือขนาดไหนไปทำ ตรงนี้สำคัญ เพราะไม่เช่นนั้นพวกเรคงไม่มานั่งกันที่นี่ ไม่เช่นนั้นพวก

* เศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เราพออายุครบ 11 ปี เราก็ออกไปสู่ตลาดแรงงาน หรือแต่งงานแต่งงานเมื่ออายุถึงวัยเจริญพันธุ์ ไม่ต้องมาเสียเวลาลงทุนเรียนหนังสือที่นี่ เราลงทุนเรียนหนังสือที่นี่เพื่ออะไร เพื่อที่จะได้ปัจจัยการผลิตอีกชนิดหนึ่ง ที่เราเรียกว่า ความชำนาญหรือฝีมือ เพราะฉะนั้นที่บอกว่าอิสระจากปัจจัยการผลิตนี้ ผมชักไม่แน่ใจว่าอิสระจากปัจจัยการผลิตจริงหรือเปล่า เช่น พวกคุณนี้ออกไปคุณมีปัจจัยการผลิตที่สำคัญคือ คุณมีทุนมนุษย์ที่สำคัญ แรงงานนั้นไม่ใช่ทุกคนปราศจากทุนมนุษย์ แรงงานจำนวนมากมีทุนมนุษย์ เพราะฉะนั้นผมไม่คิดว่าตรงนี้จะเรียกได้ว่า แรงงานอิสระนั้นจะเป็นอิสระจากปัจจัยการผลิตทุกชนิด

นอกจากนั้นประเด็นสำคัญที่อาจจะเกี่ยวข้องกับเรื่องการนิยามอีกชนิดหนึ่ง เวลาที่เราออกไปทำงาน สมมติว่าเราออกไปทำงานให้กับโรงเรียนแห่งหนึ่ง คุณยังมีอิสระที่จะตัดสินใจว่าคุณจะทำงานหนักหรือจะทำงานเบา นายจ้างเขาขูดรีดคุณหรือ คุณก็เบียดขูดบ้าง ไม่มีอะไรห้ามไม่ให้คุณเบียด ที่คุณจะต้องอ้างบ้าง อะไรบ้างนี้เป็นสิทธิส่วนบุคคลของคุณ ทำไมมันถึงเป็นสิทธิส่วนบุคคลของคุณ คุณต้องจำแนกระหว่างคำว่า source of labour กับ source ของ service ของ labour คือ ตัวพลังแรงงาน กับ ตัวแรงงานเฉย ๆ มนุษย์เรานั้นเป็นเจ้าของตัวแรงงาน คือ ตัวของเราเอง ตัวบริการ หรือ ตัวพลังแรงงานเราก็เป็นเจ้าของ แต่คำว่า การมีกรรมสิทธิ์เป็นเจ้าของพลังแรงงานนั้นต้องจำแนกคำว่า “กรรมสิทธิ์” ออกเป็น 2 ด้าน ทางด้านกฎหมายนั้น เรารู้ว่า กรรมสิทธิ์ในการใช้ทรัพย์สินนั้นมี 2 ลักษณะ

1. กรรมสิทธิ์ในการเป็นเจ้าของ
2. กรรมสิทธิ์ในการใช้

เราเป็นเจ้าของพลังแรงงาน แต่เราสามารถโยกย้าย หรือ โอนกรรมสิทธิ์ในการใช้ ไปให้ผู้อื่นใช้ได้ เหมือนดังเช่นที่เราเป็นเจ้าของที่ดิน แล้วเราสามารถที่จะ

เอาที่ดินนั้นไปให้ผู้อื่นเช่าได้ตรงนี้ค่อนข้างสำคัญ เพราะว่าเราโยกย้ายเพียงกรรมสิทธิ์บางอย่างเท่านั้น ในบรรดากรรมสิทธิ์ที่เราถืออยู่ เรามีได้โยกย้ายกรรมสิทธิ์ทั้งหมดไปให้นายทุน นายทุนซื้อพลังแรงงานของเราได้ แต่ซื้อวิญญาณของเราไม่ได้ ผมไม่คิดว่า นายทุนซื้อวิญญาณของเราได้ ตรงนี้เป็นเรื่องสำคัญ แต่ในขณะที่เราออกให้ให้นายทุน เรื่องสำคัญคือว่ามันเป็นการขายแบบผูกมัด ผูกมัดอย่างไร ผูกมัดตรงที่คุณตรงไปเจอสภาพการจ้างงานในโรงงานต่าง ๆ ซึ่งไม่เหมือนกัน คุณต้องผูกมัดตรงนี้ ถ้าคุณให้ที่ดินของคุณไปให้คนอื่นเช่า คุณอาจไม่สนใจว่า คนที่เอาที่ดินของคุณไปใช้มันจะเอาไปใช้ทางดี ทางเลว หรือ คุณมีม้าสักตัว ม้าวิว-ควายสักคู่หนึ่ง เอาไปให้คนอื่นเช่า คุณอาจไม่สนใจว่า คนเช่ามันใช้งานม้า-ควายของคุณหนักขนาดไหน มันนำพิสมัย หรือไม่นำพิสมัยขนาดไหน แต่เวลาคุณไปทำงานคุณสนใจว่า สภาพโรงงานมันน่ารังเกียจขนาดไหน เพราะฉะนั้นอันนี้ อาจเป็นส่วนที่เราต้องเสียไป เราได้ค่าจ้างมาก็จริง ค่าจ้างเป็นรูปของการตอบแทนพลังแรงงาน แต่เราต้องเสียในเรื่องนี้ไป แต่ขณะเดียวกัน ถ้าเราพูดถึงระบบเศรษฐกิจที่มีการแข่งขัน เราก็มีสิทธิ์ที่จะเลือกสภาพการจ้างงาน กับค่าจ้างในอัตราต่าง ๆ และในสภาพต่าง ๆ ในโลกนี้ไม่ได้มีของอย่างเดียวไม่ได้มีทางเลือกกว่า ถ้าเราไม่ทำงานให้กับนายจ้างคนนี้ แล้วเราต้องอดตาย ผมไม่คิดว่า ทางเลือกในโลกนี้มีเพียง ขาวหรือดำ แต่ทางเลือกในโลกของเรานี้มีหลาย ๆ ทาง และนี่คือกระบวนการความคิดของนักเศรษฐศาสตร์แบบประสพการณ์นิยม

อันนั้น ผมพูดขึ้นมาเพราะต้องการให้เข้าใจนิยามบางอย่างเท่านั้นเอง

ทีนี้ อีกประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการประกอบการวิเคราะห์ คือเรื่องของการขูดรีดมูลค่าส่วน

เกิน โดยส่วนตัวของผมเองนั้น ผมไม่ค่อยแน่ใจว่ามีความเข้าใจ จากการศึกษาที่ผมอ่านอะไรมาไม่มากนัก ผมไม่ค่อยแน่ใจว่า ผมเข้าใจที่ชนะ หรือ ปรัชญาของ Marx ในทฤษฎีเกี่ยวกับเรื่องมูลค่าส่วนเกินมากนัก ย่อยขนาดไหน ผมยอมรับว่า ผมไม่เข้าใจ แต่ผมคิดว่าในระบบทุนนิยมที่มีการแข่งขันนั้น แรงงานนั้นมิได้เป็นเพียงปัจจัยเดียวที่รังสรรค์มูลค่าขึ้นมา แรงงานในที่ที่นั้น นายจ้างเองก็มีส่วนที่เป็นที่สร้างมูลค่าขึ้นมาด้วยเช่นกัน นี่ผมอยากจะยกประเด็นขึ้นมาให้เห็นชัดเจนว่า นี่คือข้อความที่แตกต่างกัน ถ้ามันแตกต่างกัน เช่นนี้เสียแล้ว โอกาสที่จะบอกว่า แรงงานถูกขูดรีด มันก็จะไม่ได้ถูกขูดรีดในทุกโอกาส ถ้าระบบเศรษฐกิจมีการแข่งขันกัน ไม่เคยมีหลักฐานว่าถ้ามีการแข่งขันกันแล้ว แรงงานจะถูกขูดรีด แรงงานจะถูกขูดรีดมูลค่าส่วนเกินก็ต่อเมื่อระบบเศรษฐกิจไม่ว่าจะเป็นการจ้าง หรือ ไม่ว่าจะเป็นการผลิตสินค้าในตลาดสินค้า มีการผูกขาด เมื่อนั้นจะมีการขูดรีดขึ้นมา ต้องเข้าใจกันให้ถ่องแท้ตรงนี้เสียก่อน ไม่งั้นนั่นเถียงกันไม่จบ

นี่ก็เป็นอีกประเด็นหนึ่งซึ่งผมมีความเห็นไม่สอดคล้องกับอาจารย์สมเกียรติมากเท่าไร เพราะว่ามีข้อความอยู่ตอนหนึ่งในตอนที่อาจารย์พูดถึงเรื่องการขูดรีดแรงงาน ซึ่งผมมีความรู้สึกอย่างนี้ แต่ว่าถ้าระบบเศรษฐกิจนั้นมีการผูกขาดและพิสุจน์ได้ ซึ่งผมคิดว่าพิสุจน์ได้ว่ามีในบางส่วนในบางตอน อันนี้ยอมรับได้ว่าแรงงานจะถูกขูดรีด และไม่ใช่ว่าแรงงานเท่านั้นที่จะถูกขูดรีด ปัจจัยการผลิตอื่น ๆ ก็มีโอกาที่จะถูกขูดรีด หรือ แม้กระทั่งในฐานะที่เป็นผู้บริโภคก็มีสิทธิ์ที่จะถูกขูดรีดได้ แต่การขูดรีดไม่ได้มีเฉพาะในระบบทุนนิยม คุณก็รู้อยู่แล้ว ในระบบสังคมนิยมที่เป็นอยู่ปัจจุบันนี้ คุณก็เห็นลักษณะการขูดรีด แต่เป็นการขูดรีด

ของชนชั้นที่ถูกปกครอง มันแตกต่างกัน
อย่างไรกันระหว่างในระบบทุนนิยมซึ่ง
นายทุนที่เป็นผู้ผูกขาด ขูดรีดกรรมกร
หรือขูดรีดผู้บริโภคนั้นในระบบ ผมคิดว่าใน
ลักษณะของมันในแก่นแท้ของมันแล้ว
มันไม่แตกต่างกัน มันมีการขูดรีดกันทั้ง
สองระบบ คุณหนีไม่พ้น ผมคิดว่าข้อ
สมมติของทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ประสพ-
การณ์นิยมที่ว่ามนุษย์เรานั้นเห็นแก่ประ-
โยชน์ส่วนบุคคลนั้น เป็นข้อสมมติซึ่งจะ
สอดคล้องกับพฤติกรรมของคนส่วนใหญ่
ในโลกนี้ ไม่ว่าคน ๆ นั้นจะอยู่ในระบบ
เศรษฐกิจใดก็ตาม ยุคใดก็ตาม มันเห็นแก่
ตัวทั้งสิ้น

ข้อสรุปของผมในการวิเคราะห์สังคม
ไทยนั้น แนวการวิเคราะห์แบบประสพการณ์
นิยมจะยังคงมีประโยชน์และน่าจะมีการใช้
แนวทางนี้ในการศึกษาต่อไป ไม่ใช่ปล่อยให้
วิชาวิชานั้นผูกขาดแต่เพียงฝ่ายเดียว

2. ในด้านเนื้อหา ยุครัตนโก-
สินทร์ตอนต้น เรากล่าวกันว่าไว้ว่าระบบ
ศักดินาเริ่มเสื่อมสลายเพราะมีการนำกุลี
จีนเข้ามา เมื่ออานบทความนี้แล้ว ผมไม่
ค่อยแน่ใจว่า :

ประเด็นที่ 1. การใช้แรงงานส่วน
ใหญ่ของประเทศในเวลานั้นมีลักษณะ
อย่างไร และการใช้แรงงานภายใต้ระบบ
ศักดินายังมีหลงเหลืออยู่มากน้อยขนาด
ไหน อันนี้ ผมไม่ค่อยได้ภาพจากบทความ
นี้เท่าไร จะเป็นเพราะว่า ข้อมูลต่าง ๆ มี
ไม่เพียงพอ โครงสร้างตลาดแรงงานใน
เวลานั้นเป็นอย่างไรร คงไม่ค่อยได้ภาพที่
ชัดเจนมากนัก

ประเด็นสำคัญที่มีพูดกันคือ ในยุค
รัตนโกสินทร์นี้ มีการคลี่คลายของ “แรง
งานเกณฑ์” หรือ “แรงงานระบบไพร่”
ทำให้มีการใช้แรงงานไพร่น้อยลง มีหลัก
ฐานอันหนึ่งซึ่งแสดงให้เห็นว่า มีการใช้
แรงงานเกณฑ์น้อยลง คือการเก็บค่าราช-

การแทนการเข้าเวร ทำนองนี้ ซึ่งอันนี้ผม
คิดว่าถ้าอาจารย์สมเกียรติ ได้อ่านงาน
ของคุณเดชา ฉายะพงศ์ คงจะช่วยเสริม
แต่งข้อความตอนนี้ได้มากพอสมควร ว่า
ทำไมการคลี่คลายของระบบแรงงานเกณฑ์
นั้นถึงเกิดขึ้น และก็ทำไมถึงต้องมีการ
จ้างแรงงานคนจีนเข้ามาแทนที่ในกิจกรรม
ต่าง ๆ อันนี้ผมเดาเอาเอง เพราะผมไม่
ค่อยมีความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ ผม
ดาเองว่าในเวลานั้นคงเป็นเพราะว่า อัตรา
การเพิ่มประชากรสุทธิคงจะน้อยมาก
เพราะว่าอัตราการเกิดถึงแม้ว่าจะสูง แต่
อัตราการตายก็คงจะสูงมากในสมัยนั้น

และคนไทยที่มีอยู่ ถ้าไม่เป็นไพร่
หรือสังกัดศักดินาทั้งหลาย จนกระทั่ง
ต้องมีกิจกรรมต่าง ๆ ทำ ซึ่งไม่จำเป็น
ต้องเป็นกิจกรรมที่ผลิตสินค้าขึ้นมาโดย
ตรง คุณอาจจะเป็นคนใช้ ต้องรับใช้เจ้า-
นายอะไรต่ออะไรทั้งหลาย มันก็เลยเป็น
เหตุผลอันหนึ่งที่ทำให้อุตสาหกรรมหรือ
ระบบการผลิตที่เกิดขึ้นไม่สามารถหา

กรรมกรหรือหาแรงงานมาใช้ได้ เลยจำ-
เป็นต้องเอากรรมกรหรือคนงานจีนเข้ามา
ทำ ผมอยากจะเห็นการศึกษาทางไปให้แน่
ชัดว่า ทำไมต้องเอากรรมกรคนจีนเข้ามา
ทำงานในสมัยนั้น ปัญหาอะไรกันแน่ ขาด
แคลนแรงงานกันถึงขนาดนั้นเชียวหรือ
และที่ผมไม่ค่อยสบายใจอีกนิดหนึ่ง คือ
ข้อสรุปที่ว่า การที่นำกุลีจีนเข้ามานั้นมีส่วน
ทำให้ระบบศักดินาเสื่อมสลาย อันนี้ถ้า
ผมอ่านไม่ผิด และฟังจากที่สรุปเมื่อก็ไม่
ผิด คงจะมีข้อสรุปอย่างนี้ ผมคิดว่าข้อ
สรุปอันนี้คงต้องหาหลักฐานมาพิสูจน์
อีกมาก ผมคิดว่า การที่ระบบศักดินาเสื่อม
สลายไปนั้นอาจจะมาจากสาเหตุอื่น ๆ
มากกว่า การที่เรานำเอากรรมกรจีนเข้า
มา การนำเอากรรมกรจีนเข้ามาอาจเป็น
เพียงปลายเหตุ อันนี้ผมไม่ค่อยแน่ใจถ้า
อาจารย์จะมีหลักฐานมาสนับสนุนตรงนี้
ก็จะเป็นเรื่องที่ควรจะได้เถียงกันต่อไป

ยุคต่อมา ตั้งแต่ 2398-2475 คือ
ยุคหลังสนธิสัญญาเบาว์ริง ในยุคนั้นการ

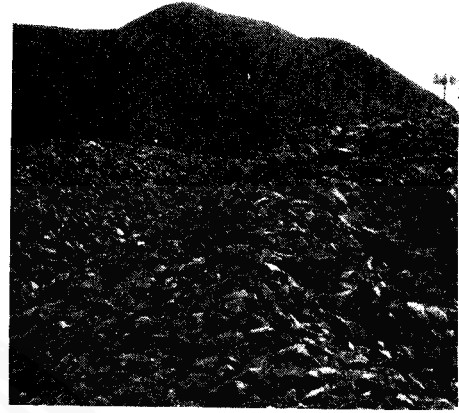
ปลูกข้าวในภาคกลางคงเป็นอาชีพหลักสำหรับเกษตรกร หัตถกรรมพื้นเมือง มีข้อสรุปหนึ่งซึ่งอาจารย์รับมาจากบทความของอาจารย์สุธีอีกทีหนึ่ง ผมมิได้เจตนาที่จะมาวิจารณ์ท่านประธานในวันนี้ แต่ว่าสงสัยว่าจะอดไม่ได้ ข้อสรุปที่บอกว่า หัตถกรรมพื้นบ้านหลายลงเพราะว่ามีสินค้าไหลบ่าจากประเทศทุนนิยมตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อังกฤษ ผมไม่แน่ใจว่าจริง ถ้ามันจะจริงก็จะเป็นจริงเพียงบางจังหวัดในภาคกลางโดยเฉพาะในบริเวณที่มีการปลูกข้าวเพื่อการส่งออกหรือในกรุงเทพ แต่ผมไม่คิดว่าจะเป็นความจริงสำหรับประเทศทั้งหมด ถ้าจะสรุปอะไรโดย over generalization แบบนี้แล้ว ผมคิดว่าค่อนข้างอันตรายเพราะคุณไปดูสภาพเศรษฐกิจในหมู่บ้านชนบทภาคกลางของเราเวลานี้ จะพบว่ามียัตถกรรมพื้นเมืองอยู่จำนวนมาก โดยวัดทั้งในแง่การใช้เวลาของชาวบ้านทั้งในและนอกฤดูกาลทำนา และวัดรายได้ที่ชาวบ้านได้จากอุตสาหกรรมลักษณะนี้ เรามีหลักฐานชัดเจนเวลานี้ที่เราเรียกว่า off-farm employment income เรามีหลักฐานชัดเจนว่าเวลานี้ภาคเกษตรกรรมของเรามีรายได้และมีการใช้แรงงานในสาขาที่เราเรียกว่า off-farm employment income โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งที่เราเรียกว่าหัตถกรรมพื้นบ้านนั้นเป็นมูลค่าไม่น้อยทีเดียว

ลักษณะของการจ้างงานที่เด่นชัดในยุคหลังสนธิสัญญาเบาว์ริงเป็นอย่างไร คือเริ่มมีระบบราชการ หรือ การจ้างงานสมัยใหม่เกิดขึ้น อันนี้น่าเสียดายที่อาจารย์สมเกียรติพูดถึงอย่างผ่าน ๆ และมีได้ลงไปวิเคราะห์ให้ลึกซึ้ง ผมคิดว่าตรงนี้อาจจะเป็นส่วนสำคัญเพราะเป็นจุดกำเนิดของระบบราชการไทยในปัจจุบันนี้ ถ้าเราจะเริ่มศึกษาระบบราชการไทยว่ามันและเพะกันมาถึงปัจจุบันนี้ได้อย่างไร ตรงนี้ก็น่าจะเป็นจุดเริ่มต้นศึกษากันก่อนว่ามันวางรากฐานกันมาอย่างไร

ประการที่สอง ในเรื่องระบบโรงงานอุตสาหกรรม ว่ามีการจ้างกรรมกรเกิดขึ้นอย่างชัดเจน มีโรงสีของฝรั่งเกิดขึ้น แต่ว่าจำนวนคนงานยังมีน้อยอยู่ นี่เป็นลักษณะการจ้างงานในเวลานั้น

ประการที่สาม กรรมกรส่วนใหญ่ยังเป็นคนจีน นี่ก็น่าสนใจว่าทำไมเราเปิดประตูรับคนจีนเข้ามาในตอนแรก ๆ และพอมาดอนหลังทำไมเราถึงปิดประตู ผมอยากจะเห็นว่ามีการศึกษาตรงนี้ให้มากขึ้น เท่าที่ผมเดา จากการที่ผมอ่านจากอะไรต่ออะไรในอดีต ผมคิดว่ามันไปเกี่ยวเนื่องกับในยุคจอมพล ป. ซึ่งเดี๋ยวผมจะพูดถึงนิดหน่อย แล้วในเวลานั้นถ้าสังเกตดูก็จะมีมีการอพยพ แสดงว่าแรงงานของเราเวลานั้นปักหลักอยู่กับที่ ไม่มีมีการอพยพของแรงงานไทยเลย นอกจากการใช้แรงงานจากเมืองจีนอย่างเดียว หลังจกมีการสร้างคลองรังสิตในสมัยนั้นแล้ว ระบบเกษตรกรรมเพื่อการค้าในบริเวณภาคกลางได้เจริญขึ้น ตรงนี้ผมอยากทราบว่า เมื่อระบบชลประทานกับระบบเกษตรกรรมในสมัยนั้นเจริญขึ้น มันมีผลต่อการใช้แรงงานในบริเวณนี้แตกต่างไปจากบริเวณอื่น ๆ ซึ่งยังใช้ระบบเกษตรกรรมแบบพึ่งพาตัวเองอย่างไรบ้าง อันนี้คงต้องศึกษากันต่อไป

ในยุคที่สาม คือยุค 2475 เรียกว่ายุคเรียกร้องรัฐธรรมนูญ จนถึง 2503 ก่อนที่เราจะเริ่มพัฒนาเศรษฐกิจนั้น มีข้อถกเถียงกันว่า บทบาทของรัฐเป็นอุปสรรคหรือเป็นปัจจัยที่ส่งเสริมการเจริญเติบโตของระบบทุนนิยมเอกชน ผมอยากที่จะเดินทางสายกลางว่าข้อสรุปของทั้งสองฝ่ายนั้นอันที่จริงถูก ฝ่ายหนึ่งบอกว่าบทบาทของรัฐเป็นอุปสรรคต่อทุนนิยมเอกชน อีกฝ่ายหนึ่งบอกว่า มันเป็นปัจจัยที่สนับสนุน ผมคิดว่าถ้าสรุปอย่างนี้จะถูกต้องบทบาทของรัฐนั้นเป็นอุปสรรคต่อทุน

นิยมเอกชนที่มีการแข่งขัน แต่เป็นการส่งเสริมทุนนิยมเอกชนที่มีการผูกขาด ถ้าคุณสรุปอย่างนี้ละก็ ความเห็นของอาจารย์สังศิต และอาจารย์อีกท่านหนึ่งนั้นถูกทั้งคู่ ไม่มีใครผิด เพียงแต่มองกันคนละแง่ ทำไมผมจึงพูดเช่นนี้ ผมคิดว่าตรงนี้มีงานของอาจารย์รังสรรค์ ซึ่งยังไม่ได้เผยแพร่ออกมา ในไม่ช้าก็คงจะมีงานชิ้นนี้ออกมา มีหลักฐานชัดเจนในช่วงนี้และจากประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ก็มีหลักฐานยืนยันว่าการค้าและการผลิต ในสมัยนั้นอยู่ในมือของนักการเมือง แต่ว่าด้วยความช่วยเหลือของคนจีน สิ่งที่น่าสนใจที่น่าจะย้อนกลับไปถึงสมัยอั้งยี่ ก็คือว่าสมัยอั้งยี่ที่เรามีการปราบอั้งยี่มีการออกพระราชบัญญัติต่าง ๆ เพื่อที่จะปราบปรามพวกนั้น มันมีผลให้คนจีนซึ่งเป็นพ่อค้าในกลุ่มนี้ ปรับปรุงตัวหรือปรับตัวเองอย่างไร จนกระทั่งก้าวมาสู่ฐานะที่จะร่วมมือกับผู้ปกครองในการก้าวเข้ามาเป็น “ผู้ผูกขาดในระบบเศรษฐกิจไทย” เขาเปลี่ยนกันอย่างไร เขาดำเนินวิธีการอย่างไร ตรงนี้ผมคิดว่าน่าสนใจมาก เพราะว่าเป็นยุคที่เขาเริ่มเปลี่ยนโฉมหน้าอะไรต่ออะไรบางอย่าง ในยุคนี้เราเห็นได้ชัดว่าแรงงานจีนถูกกีดกันออกจากระบบการผลิต มีการออกกฎหมายว่าอาชีพบางอย่างต้องสงวนไว้ให้คนไทย แม้กระทั่งอาชีพการเลี้ยงหมูก็มีการออกกฎหมายสงวน ผมคิดว่ายุคนี้เป็นเพราะว่ามีลัทธิชาตินิยมพุ่งขึ้นมาอย่างรุนแรง แล้วก็ก็เป็นเพราะว่าอัตราการเกิดของคนไทยในยุคนั้นสูงมาก โดยเฉพาะหลังปี 2485-86 อัตราการเกิด

ของไทยพุ่งขึ้นไปจนกระทั่งเกือบ ๆ จะร้อยละ 3 ต่อปี แล้วก็อีกสาเหตุหนึ่งอาจเป็นเพราะแนวคิดในการต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์สมัยนั้น แล้วเรารู้ว่าในประเทศจีน พรรคคอมมิวนิสต์ประสบความสำเร็จในการปฏิวัติ เพราะฉะนั้นแนวคิดต่าง ๆ เหล่านี้คงส่งผลให้มีการต่อต้านแรงงานจีนในประเทศไทย ในขณะที่เดียวกันเรามีปัญหาทางด้านอุปทานแรงงาน คือคนไทยของเรามีเพิ่มมากขึ้น เพราะฉะนั้นจึงมีแรงทั้งสองฝ่ายทำให้มีการกีดกันคนจีน

สิ่งที่น่าสนใจที่มีหลักฐานบางอย่างในยุคนั้นก็คือว่า มันเริ่มต้นมีการประท้วงเรียกร้องเรื่องค่าจ้าง เรียกร้องเรื่องเกี่ยวกับสภาพการจ้างงานขึ้นมา คงเป็นเพราะปัญหาเศรษฐกิจ แต่ก็คงต้องหาหลักฐานกันต่อไป มันมีสาเหตุอื่น ๆ เกิดขึ้นมาในยุคนั้นอีกหรือเปล่า

ในยุคที่สี่ คือ ยุคของแผนพัฒนาเศรษฐกิจตั้งแต่ฉบับที่ 1 จนถึงปัจจุบัน ผมคิดว่าบทความนี้คงไม่ให้อะไรเพิ่มเติมไปจากความรู้ที่เรามีอยู่ ผมอยากพูดว่าในยุคที่ 4 นี้ไม่ใช่เป็นยุคของนโยบายเศรษฐกิจเสรี อาจารย์สมเกียรติบอกว่านี่คือ ยุคของนโยบายเศรษฐกิจเสรี ผมอยากพูดว่าในประเทศไทยเรานั้น ตั้งแต่เราจำความได้เราไม่เคยมียุคของนโยบายเศรษฐกิจเสรี ถ้าจะมีก็ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงที่บอกว่า ใครใคร่ค้า ทำนั้นเอง หลังจากนั้นผมไม่คิดว่าเราไม่มี เพราะอะไรผมถึงคิดว่าเราไม่มียุคของนโยบาย

เศรษฐกิจเสรี คุณดูตั้งแต่สมัยจอมพล ป. จอมพลสฤษดิ์ โลม่าจนกระทั่งปัจจุบันนี้ถามจริง ๆ เกิดว่า เรามีระบบเศรษฐกิจเสรีหรือเปล่า มีเฉพาะนโยบายว่ากลุ่มข้าราชการบางคน กลุ่มนักการเมืองบางคนมาร่วมกับกลุ่มพ่อค้าบางคน แล้วก็อาศัยเงินงบประมาณรัฐบาลมาทำการค้าขาย อย่างนี้เราเรียกว่า เศรษฐกิจเสรีหรือในระบบทุนนิยมแบบแข่งขัน เราไม่เคยเรียกว่าเสรีเลย เราเรียกทุนนิยมผูกขาดต่างหาก คุณโถมั้งตั้งแต่ 2503 2503 เป็นยุคที่ข้าราชการไทย นักการเมืองร่วมกับพ่อค้า แล้วเปลี่ยนแปลงมาในยุคนั้นเราเริ่มนโยบายพัฒนาอุตสาหกรรมที่เราเรียกว่า “ผลิตสินค้าทดแทนสินค้านำเข้า” แล้วต่อมาก็เปลี่ยนมาเป็น “นโยบายส่งเสริมการนำออก” แต่คุณไปดูนโยบายส่งเสริมการลงทุนต่าง ๆ เหล่านี้ตลอดเวลามันกีดกันการค้าเสรีทั้งสิ้น ในลักษณะที่ว่า ถ้าคุณจะได้รับส่งเสริมจะได้รับสิทธิพิเศษต่าง ๆ ไม่ว่าด้านภาษีอากร ภาษีรายได้หรือภาษีการนำวัตถุดิบต่าง ๆ เข้ามาจากต่างประเทศ คุณต้องลงทุนอย่างน้อยในสมัยก่อน 50 ล้านบาท แต่เดี๋ยวนี้คุณต้องลงทุน 100 ล้านบาท เวลานี้เราบอกว่าเราจะมีโรงฆ่าหมูเสรี แต่เสรีเฉพาะส่งออกแล้วคุณต้องตั้งโรงฆ่าหมูเป็นมูลค่าอย่างน้อย 100 ล้านบาท ถ้าคุณไม่มี 100 ล้านบาท คุณแข่งกับเขาไม่ได้ แล้วอย่างนี้จะเรียกว่าระบบเศรษฐกิจเสรีได้อย่างไร ไม่เคยมีหรอก

ระบบแรงงานในสมัยนี้ ประเด็นสำคัญที่อาจารย์สมเกียรติ ไม่ได้พูดถึงคือ ตั้งแต่ยุค 2503 ที่เรามีการพัฒนาขึ้น มี การอพยพของชาวไร่ชาวนาเข้าสู่เมือง นี้เป็นปรากฏการณ์สำคัญซึ่งไม่เคยปรากฏมาในประวัติศาสตร์แรงงานไทยเลย นี้ควรนำมาพิจารณาด้วย ในขณะที่สัดส่วนของรายได้ประชาชาติและสัดส่วนของแรงงานในภาคอุตสาหกรรมมีมากขึ้น

ภาคเกษตรกรรมก็เริ่มมีน้อยลง นี่เป็นภาพกว้าง ๆ ในยุค 2503 แต่ว่าที่ผมติดใจนั่นคือ การที่เราตัดคนงานทางด้านบริหารของภาครัฐบาลออก อันนี้ผมฟังแล้วตะขิดตะขวงใจ เลนินตายไปตั้งนานแล้ว ทำไมต้องสนใจว่าเลนินพูดว่าอย่างไร บริการของรัฐบาลไม่ใช่กิจกรรมของตลาด ไม่ใช่ non-marketable goods หรืออะไรทำนองนั้น ถ้าคุณดูบริการของรัฐที่เราทำกัน บริการของรัฐที่ดำเนินการอยู่นั้นมี 2 ชนิด ชนิดที่อาจารย์สมเกียรติยกตัวอย่างมาเมื่อกี้เป็นชนิดที่เราเรียกว่า สินค้ามหาชนหรือบริการมหาชน กับมีสินค้าหรือบริการอีกชนิดหนึ่งที่รัฐเข้ามาแทรกแซงเรียกว่าเป็นบริการเอกชน เช่น การศึกษา ถ้าอย่างนั้นผมต้องตัดครูที่สอนอยู่ในโรงเรียนสวนกุหลาบ โรงเรียนเทพศิรินทร์ออกจากตลาดแรงงานแล้ว ถ้าคุณยอมรับวิธีการของเลนิน คุณต้องตัดทหาร ตัดตำรวจ ตัดครูที่สอนตามโรงเรียนต่าง ๆ ตัดออกจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ผมไม่คิดว่าเราน่าจะตัด แม้กระทั่งแม่บ้าน กิจกรรมของแม่บ้านก็จำเป็นต้องรวมอยู่ในกิจกรรมทางเศรษฐกิจหลังกิจการการค้าเถื่อน ก็จำเป็นต้องรวมอยู่ในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นกิจกรรมทั้งนั้น แต่ว่าเราไม่วัดในรายได้ประชาชาติ เพราะว่าวิธีการวัดของเรานั้นบกพร่อง เราควรแก้ไขวิธีการวัดของเราให้ถูกต้องยอมรับว่าบริการการทำงานของแม่บ้าน การเลี้ยงลูกอะไรต่ออะไร เป็นกิจกรรมที่เกิดประโยชน์กับประเทศชาติทั้งนั้น อันนี้ ผมไม่เห็นด้วยที่จะตัดออก เพราะว่าถ้าตัดออกแล้วคุณจะมองไม่เห็นถึงความสำคัญของงานบางประเภท

เนื่องจากว่าผมถูกวิจารณ์มาแล้ว ก่อนที่จะมาวิจารณ์วันนี้ ทั้ง ๆ ที่ของผมเขียนลงไปนั้น ผมเห็นว่าเป็นของเล่น ที่ทำขึ้นมาเพื่อกระตุ้นให้มีการวิพากษ์วิจารณ์ เพราะฉะนั้นผมจึงอยากพูดอะไรบางอย่าง

ในประเด็นที่ผมถูกวิจารณ์เรื่องเกี่ยวกับปัจจัยที่เป็นต้นเหตุของการนัดหยุดงาน

มีอยู่ประเด็นหนึ่งที่ผมอธิบายว่าจำนวนสหภาพแรงงานที่ขออนุญาตจัดตั้งขึ้นในแต่ละปีนั้น มีผลในทางลบต่อจำนวนการนัดหยุดงานคือ หมายความว่าปีใดก็ตามถ้าจำนวนสหภาพที่ขอจัดตั้งได้เพิ่มขึ้น ปีนี้จะพบว่าจำนวนการนัดหยุดงานลดลงและผมให้เหตุผลต่าง ๆ ว่าเป็นอย่างไร อาจารย์สมเกียรติบอกว่าเหตุผลข้อที่ 2 ของผมบอกว่าเมื่อลูกจ้างประสบความสำเร็จในการจัดตั้งสหภาพ ลูกจ้างจะมีความรู้สึกว่าประสบความสำเร็จ และอาจจะไม่อยากจะสร้างสถานการณ์ที่ขัดแย้งกับนายจ้างอีก อาจารย์สมเกียรติบอกว่าฟังดูคล้ายกับว่ากรรมกรกับสหภาพแรงงานนั้นเปรียบเสมือนเด็กกับของเล่น ซึ่งผู้เขียนคิดว่าสหภาพแรงงานมีความหมายต่อกรรมกรมากกว่าเป็นสัญลักษณ์ของความ รู้สึกที่ประสบความสำเร็จ แล้วตอนท้ายอาจารย์สมเกียรติก็เผชิญหยาบคายทฤษฎีของกรรมกรนายจ้างบ้างนั้น ถ้าอาจารย์จำได้เผชิญดูหนังกำลังภายในบ่อย ๆ มีภาคอยู่อันหนึ่งว่า คุณอย่าทำร้ายหมาหรือสุนัขจนตรอกอย่าไปทำร้ายให้จนตรอก เพราะเมื่อไหร่คุณไปทำร้ายให้จนตรอก แล้วเกิดอะไรขึ้นซะ มันสู้ยิบตาแล้วคุณเจ็บด้วย มองในแง่ทฤษฎีเหล่านี้แล้วไม่ใช่ของเล่น กรรมกรก็ตามเวลารวมตัวกันเป็นสหภาพ กว่าจะรวมตัวกันเป็นสหภาพได้หัดขึ้นคือ กรรมกรหลายคนถูกไล่ออกก็เพราะทาง ๆ นี้ จนกระทั่งเมื่อประสบความสำเร็จแล้ว ปีที่มันประสบความสำเร็จถ้าคุณขึ้นไปยื่นข้อเรียกร้องกับนายจ้างอีก มีหวังตอนนั้นนายจ้างก็เหมือนหมาจนตรอกละ ผมคิดว่าถ้ามองในแง่ยุทธศาสตร์ลักษณะนี้แล้ว มีเหตุผลอย่างหนึ่งที่เราค้นพบว่าปีใดก็ตามที่มีการจดทะเบียนจำนวนสหภาพเพิ่มขึ้น อัตราการนัดหยุดงานลดลง ตรงนี้มีเหตุผลอย่างหนึ่ง

วิจารณ์ :

ฉลาดชาย รมิตานนท์*

ก่อนอื่นผมอยากตั้งประเด็นไว้ว่า ปัญหาแรงงานนี้มีต้นตออยู่ที่ชนบท อยู่ที่สภาพการผลิตในสังคมชนบท ผมคิดว่าสิ่งที่อาจารย์สมเกียรติเสนอ และที่เสนอมาในตอนเช้าก็ดี ขาดภาพชนบทไปมาก เพราะผมมีสมมติฐานอยู่ว่า ปัญหาแรงงานก็คือ คนชนชั้นผู้ใช้แรงงานต่าง ๆ โดยเฉพาะกรรมกรที่ทำงานตามโรงงานอุตสาหกรรมก็เป็นพวกที่มาจากชนบท เพราะฉะนั้นก่อนที่จะมาถึงตัวการศึกษาชนชั้นผู้ใช้แรงงานในเมือง หรือในโรงงานต่างๆ ผมคิดว่าต้องให้ความสนใจปัญหาในชนบทให้มากกว่านี้ นี่คิดว่าเป็นสิ่งที่ขาดไป

สิ่งที่ผมขอวิจารณ์ก็คือ

1. กรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ ซึ่งมีอยู่ในหน้า 7 ที่ได้พูดถึงแนววิเคราะห์แบบ Weberian และ Neo-Weberian กับแนววิเคราะห์แบบ Marxist และ Neo-Marxist

ซึ่งแนวแบบ Weberian นี้ จริง ๆ แล้วอาจารย์สมเกียรติก็ไม่ใช้ แต่ใช้แนว Marxist ก็เลยไม่ทราบว่าเสนอไว้ทำไม ผมคิดว่าตัดออกไปก็ได้

อีกแนวหนึ่งถึงแม้ไม่ได้ใส่ไว้ในแนวทางการวิเคราะห์ แต่พูดถึงบ้างในหน้า 70 คือแนว Dependency ซึ่งอาจารย์สมเกียรติได้กล่าวไว้ว่า “ถึงตรงนี้เราคิดว่า จะสรุปไม่ได้ว่าสังคมไทยปัจจุบัน นอกจากจะมีลักษณะพึ่งพา (Dependent) ทุนนิยมโลกอย่างหนาแน่นแล้ว ยังพัฒนาลักษณะทุนนิยมของตนขึ้นมาในลักษณะที่พัฒนาอย่างยั่งยืน” ผมเกิดความรู้สึกว่าการใช้ทฤษฎี Dependency หรือการวิเคราะห์แบบเมืองแม่ หรือ เมืองประเทศมหาอำนาจเป็น

หลัก แล้วดูความสัมพันธ์กับประเทศไทยหรือประเทศด้อยพัฒนานี้ ผมคิดว่ามันมีประโยชน์และไม่ควรหยุดอยู่แค่นั้น ผมคิดว่าควรเอาทฤษฎีนี้ไปอธิบายต่อถึงความสัมพันธ์ระหว่างเมืองกับชนบท ซึ่งผมได้เสนอไว้แต่ตอนแรกแล้วว่า ถ้าเอาทฤษฎีนี้ไปใช้มองความสัมพันธ์ระหว่างเมืองกับชนบท แล้วมองดูปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่มันเกิดขึ้นในชนบท ผมคิดว่ามันมีประโยชน์มากขึ้น แต่ในบทความนี้ทั้งหมดมันขาดอันนี้ไป

ในข้อนี้ทั้งหมดผมสรุปว่าผมเห็นด้วยที่จะใช้แนวการวิเคราะห์แบบ Marxist เพื่อจะดูลักษณะทางชนชั้น และการใช้แนวการคิดแบบ Dependency ผมก็เห็นด้วยแต่ขอต่อเติมมาให้ขยายออกไปสู่การศึกษาในระดับเมืองและชนบทด้วย จะทำให้ภาพการศึกษาแรงงานไทยชัดเจนยิ่งขึ้น

2. เรื่องวิวัฒนาการของชนชั้นแรงงานไทย ที่ได้เสนอไว้ในบทที่ 2 ผมมีความเห็นตรงกันข้ามกับอาจารย์นิพนธ์ที่บอกว่างานนี้มี contribution มาก และเป็นงานแรก ผมคิดว่าไม่ใช่งานแรก งานแรกควรเป็นเรื่อง “ขบวนการกรรมกรในประเทศไทย” โดยคุณ พิชิต จงสถิตย์วัฒนา เป็นบรรณาธิการ อันนี้เป็นข้อมูลส่วนใหญ่ที่อ่านพบมา และอาจารย์สมเกียรติ ก็อ้างด้วยเหมือนกัน เพียงแต่ว่า

* คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ของอาจารย์สมเกียรติมีความละเอียดมากขึ้น และมีตารางตัวเลขมาสนับสนุนมากขึ้น

ในบทที่ 3 ได้พูดถึงวิกฤตการณ์แรงงานไทย คิดว่าอาจารย์สมเกียรติคงได้ลำดับเหตุการณ์ในเรื่องวิกฤตการณ์แรงงานไทยเอาไว้ว่าจะสมบูรณ์ แต่ประเด็นสำคัญในบทนี้น่าจะได้แก่การวิเคราะห์ถึงการเติบโต การล้มลุกคลุกคลานและการตีโต้จากฝ่ายทุนและฝ่ายรัฐบาล ซึ่งในประเด็นนี้ผมอยากจะพูดรวม ๆ กันไปโดยอาศัยพื้นฐานจากที่อาจารย์สมเกียรติได้เสนอเอาไว้ว่ามีเงื่อนไขอยู่ 9 ประการ ซึ่งได้เสนอไว้ในหน้า 73 เรื่อยไป เงื่อนไข 9 ประการนี้ อาจารย์สมเกียรติบอกว่าจะเป็นตัวอธิบายการเคลื่อนไหวของชนชั้นแรงงานว่าจะมีการเคลื่อนไหวในลักษณะไหน มีการรวมพลังกันได้มากน้อยเพียงใด

เงื่อนไขแรกคือ การเติบโตทางปริมาณ คือ หมายความว่า กรรมกรหรือชนชั้นแรงงานมีปริมาณมากขึ้น ซึ่งอันนี้อาจารย์สมเกียรติได้ให้ตัวเลขไว้ละเอียดพอสมควร ซึ่งผมคิดว่าน่าสนใจและน่าชมเชย ผมจะข้ามไปนะครับ

อันที่สอง คือการเติบโตทางด้านคุณภาพของชนชั้นผู้ใช้แรงงาน ผมคิดว่าน่าจะมีการตกในปัญหานั้นนะครับ อาจารย์สมเกียรติเสนอว่าในการพิจารณาเพื่อจะดูการเติบโตทางคุณภาพนั้น ประการแรก ดูที่การพิจารณาการจัดตั้ง คือ ดูว่าจำนวนสหภาพแรงงานมีมากน้อยแค่ไหน เกิดขึ้นมาใน พ.ศ. นั้น เท่านั้นเท่านั้นต่าง ๆ ซึ่งผมก็เห็นด้วยว่าการเติบโตทางด้านปริมาณก็มีความสำคัญ แต่ขณะเดียวกันควรดูให้ละเอียดว่าการเติบโตของสหภาพแรงงาน หรือ การเกิดขึ้นของสหภาพแรงงานในประเภทไหน ซึ่งมันอาจบอกลักษณะแตกต่างได้ ถ้ามันไปโป่งในสหภาพแรงงานประเภทหนึ่ง กับในอีกประ-

เกณฑ์หนึ่ง มันอาจมีความแตกต่างกันในการที่จะทำให้กระแสการต่อสู้ของกรรมกรไม่เหมือนกันหรือสูงต่ำผิดกัน จากตัวเลขที่อาจารย์สมเกียรติให้ บอกว่าจำนวนสหภาพแรงงานไปโตทางด้านการผลิต แต่ไม่ได้ให้รายละเอียดว่าหมายความว่าอย่างไร ผมเข้าใจว่าคงหมายถึง การเติบโตของสหภาพแรงงานของกรรมกรตามโรงงานเอกชนต่าง ๆ ซึ่งการเติบโตทางด้านนี้ ผมคิดว่าเป็นทางด้านปริมาณมากกว่าคุณภาพ เพราะตามโรงงานเอกชนกรรมกรมีเงื่อนไขหลายอย่างที่ไม่สามารถทำให้เขาเคลื่อนไหวทางการเมืองเพื่อเรียกร้องค่าจ้างแรงงาน หรือสวัสดิภาพแรงงานที่สูงขึ้นก็ได้ มันอาจมีข้อกำหนดทางการเมือง หรือ ข้อกำหนดทางกฎหมายมากมายที่จะคลุมเอาไว้ สหภาพแรงงานอีกประเภทที่อาจารย์สมเกียรติได้ให้ภาพไว้ว่ามันโตขึ้น คือ สหภาพแรงงานที่เกี่ยวกับการขนส่ง คลังสินค้า และการคมนาคม อันนี้ก็เช่นกัน ถ้าการขนส่ง คลังสินค้า และการคมนาคม อยู่ภายใต้การประกอบการของเอกชน ผมไม่แน่ใจเหมือนกันว่าการเติบโตขึ้นมาในลักษณะนั้น มันจะนำไปสู่คุณภาพหรือเปล่า หรือเป็นเพียงการโตขึ้นทางด้านปริมาณเท่านั้น

จุดสนใจที่แท้จริงของสหภาพแรงงานอยู่ที่อีกประเภทหนึ่งที่อาจารย์สมเกียรติเรียกว่าสหภาพแรงงานที่เกี่ยวข้องกับการสาธารณูปโภค ผมคิดว่าการแบ่งประเภทอย่างที่ว่ามาอาจทำให้เกิดความไขว้เขวในการวิเคราะห์ทางด้านคุณภาพของแรงงาน ยกตัวอย่างเช่น ไปแบ่งการขนส่งกับการสาธารณูปโภคออกจากกัน ผมไม่แน่ใจว่ามันถูกหรือเปล่า เพราะการขนส่ง เช่น รถเมล์ หรือรถไฟ เป็นสาธารณูปโภคหรือไม่ ในความคิดของผมไม่ยากให้แบ่งอย่างนั้น ยากให้พิจารณาว่าสหภาพแรงงานที่เกิดขึ้นนั้นสังกัดรัฐวิสาหกิจหรือไม่ คือผมพูดในลักษณะที่ว่า ผมมอง

เห็นว่าการรวมตัวในรูปสหภาพแรงงานในรัฐวิสาหกิจเป็นสิ่งที่น่าจับตามอง ผมคิดว่า การเคลื่อนไหวของกรรมกรส่วนใหญ่จะพบการเคลื่อนไหวที่มีระบบและนำหนักได้ที่สหภาพแรงงานตามรัฐวิสาหกิจ ทั้งนี้เมื่อเป็นรัฐวิสาหกิจผมก็ตั้งข้อสังเกตว่า เรื่องรัฐวิสาหกิจเป็นเรื่องสลับซับซ้อนมากเกินกว่าความรู้ของผม ผมเพียงแต่คาดเดาว่า ถ้าผมลองสมมติตัวเองเป็นรัฐบาล เราก็ไม่มีทางไปกีดกันไม่ให้เขาตั้งสหภาพแรงงาน เราก็ควรอนุญาตและจำเป็นต้องอนุญาต จำเป็นต้องอุดหนุนบ้าง อย่างน้อยก็เป็นสัญลักษณ์ว่ามีสหภาพแรงงาน หรือ อย่างน้อยก็เพื่อให้ที่ระบอบแรงกดดันอะไรต่าง ๆ เพราะฉะนั้น ถ้าผมเป็นรัฐบาลผมจะหนุนให้ให้มีสหภาพแรงงานในรัฐวิสาหกิจได้โตขึ้นและมีกิจกรรมมากกว่าสหภาพแรงงานอื่น ๆ ทำไมผมจะทำเช่นนั้น? เพราะผมคิดว่าอย่างที่ว่าอาจารย์สมเกียรติเสนอไว้ว่า รัฐบาลมีหน้าที่ 2 อย่าง คือ

1. หน้าที่ในการควบคุมสหภาพแรงงาน
  2. การแสดงบทบาทในการสนับสนุน
- เทียม (อาจารย์สมเกียรติใช้คำว่า การสนับสนุนเทียม หรือในภาษาอังกฤษว่า pseudo-supportive position ซึ่งอยู่ในหน้า 88)

อันนี้ผมเอามาสัมพันธ์กับสมมติฐานของผม แน่นนอนถ้าผมเป็นรัฐบาลผมจะหนุนให้เกิดสหภาพแรงงานในรัฐวิสาหกิจให้สูงขึ้น และ ให้มีกิจกรรมมากขึ้น เพื่อจะได้โฆษณาว่าเราไม่ได้กีดกันนะ เราก็มีสหภาพแรงงาน ในขณะเดียวกันผมก็รู้ว่ารัฐวิสาหกิจเกี่ยวข้องกับอะไรบ้าง เกี่ยวข้องกับประปา ไฟฟ้า โทรศัพท์ รถเมล์ กิจการเหล่านี้เป็นกิจการที่บริการประชาชน ฉะนั้นคนงานในรัฐวิสาหกิจหรือสหภาพแรงงานในรัฐวิสาหกิจ มีข้อจำกัดในการเคลื่อนไหวเรียกร้อง ถ้าหากคุณจะเคลื่อนไหวเรียกร้อง คุณตั้งมาตรการโน้มน้า ตัดน้ำ ไฟ โทรศัพท์ รถ-

เมล์...คนที่จะเหยียบคุณไม่ใช่รัฐบาล แต่ประชาชนจะเป็นคนเหยียบ เงื่อนไขอันนี้ผมคิดว่าใครก็ตามที่จัดการกับสหภาพแรงงาน น่าจะยินดีที่จะให้สหภาพแรงงานไปโตขึ้นที่รัฐวิสาหกิจ สรุปว่าเป็นนโยบายที่ใช้ประชาชนปราบปรามประชาชนด้วยกันเอง โดยรัฐไม่ต้องไปยุ่ง...ผมเดาเอาจะอะ อย่าเอาจริงเอาจึ่งมากนัก

เงื่อนไขสามเป็นเรื่องการเติบโตทางคุณภาพของชนชั้น ซึ่งอาจารย์สมเกียรติเสนอไว้หน้า 77 โดยยกเอาระดับการศึกษาเป็นตัววัดคุณภาพของชนชั้นผู้ใช้แรงงาน เอาตัวเลขคนจบ ป. 4, ป. 7 อะไรนี่มาวัด ผมคิดว่ามันไม่ค่อยถูก ผมกระอักกระอ่วนใจที่จะรับ เพราะว่าถ้าใช้กรอบ Marxist เช่นที่อาจารย์สมเกียรติใช้คุณภาพของชนชั้นกรรมาชีพไม่น่าจะขึ้นอยู่กับการศึกษา ป. 4, ป. 7 เพราะเรารู้ว่าการศึกษา ป. 4, ป. 7 ไม่ได้ให้อะไรมากนัก อ่านออกเขียนได้เท่านั้นเอง แต่ผมคิดว่าคุณภาพของชนชั้นกรรมาชีพในทัศนะทาง Marxist แล้ว มันจะเกิดขึ้นจากประสบการณ์ที่เกิดจากการถูกขูดรีดเอารัดเอาเปรียบ เพราะฉะนั้นยกเอาระดับ ป. 4, ป. 7 มาวัดผมคิดว่ามันไม่น่าจะใช้ได้ เพราะฉะนั้นอาจต้องตัดทิ้งไป ถ้าเป็นผมนะจะ อาจารย์สมเกียรติเก็บไว้ก็ได้ ผมไม่ว่า

ประการที่สี่ เป็นจิตสำนึก สรุปง่าย ๆ ว่าชนชั้นกรรมาชีพยังมีจิตสำนึกแบบชาวนา อันนี้ก็คงมาจากข้อเท็จจริงที่ว่า ชนชั้นกรรมาชีพมาจากชนบท มาจากภาคเกษตรกรรมที่ล้มเหลวแล้วก็คิดเอาจิตสำนึกแบบชาวนาด้วย แล้วในตอนท้าย ๆ อาจารย์สมเกียรติได้พูดถึงว่าทำอย่างไรจึงจะปลดปล่อยแรงงานออกจากรูปการจิตสำนึกแบบชาวนา หรือ ศักดินามาสู่รูปการจิตสำนึกแบบทุนนิยม ผมก็งงเหมือนกัน เพราะไม่รู้ว่าจะเหมือนกันว่าจริง ๆ แล้วรูปการจิตสำนึกแบบชาวนา

ประกอบ ทองมา

ผมติดใจคำวิจารณ์ของอาจารย์ นิพนธ์ เรื่อง “แรงงานอิสระเสรี” ตาม ทฤษฎีประสบการณ์นิยมที่บอกว่ากรรมกร ตามทฤษฎีนี้ มีอิสระพอสมควรที่ขายแรงงานได้ ผมเห็นด้วยถ้าในระบบนั้นเป็น ระบบที่มีการแข่งขัน เพราะอันนั้นมันเกี่ยวข้องกับ การขูดรีดกรรมกร (exploitation) มันมี imply ไว้ด้วย ที่นั่นปัญหาคือ ในระบบของ เรามีกการแข่งขันตามทฤษฎีประสบการณ์ นิยมจริงหรือเปล่า บางคนอาจตั้งข้อสงสัย อย่างผม อาจารย์นิพนธ์เอง ตอนสุดท้าย ก็ปฏิเสธว่าระบบเศรษฐกิจไทยไม่ใช่ระบบ เสรี อันนี้มีความสำคัญมาก ผมเห็นด้วย ว่ากรรมกรที่มีอิสระเสรีพอสมควรนั้น ผมว่ามันต้องแยกประเด็นว่า กรรมกรนั้น เป็นกรรมกรที่มีอันจะกินหรือเปล่า ถ้ามี เขามันอันจะกินก็มีอิสระพอสมควรที่จะ ขายแรงงานให้ใครก็ได้ หรือไม่ขายให้ ใครก็ได้ หรือจะอยู่เฉย ๆ ก็ได้ แต่ถ้าหาก เรามองจากกรรมกรอีกประเภทคือ เขาเข้า เขาค้า พวกนี้ไม่มีอิสระเสรีมากเท่าใด เขาจำเป็นต้องขายแรงงานของเขาตาม ภาวะความจำเป็นของเขา ผมว่ามันต้อง เข้าใจว่ามันมี 2 ระดับ

อีกประการหนึ่ง เรื่องการขูดรีดว่า มีทั้งทุนนิยมและสังคมนิยม ความเห็น แก่ตัวมีทั้งระบบทุนนิยมและสังคมนิยม อันนี้ผมว่ามันน่าจะเข้าใจผิดได้มาก ผม เห็นด้วยกับอาจารย์นิพนธ์ว่ามันมีด้วยกัน ทั้งนั้น แต่มันมันแตกต่างกันเรื่อง degree จริงหรือเปล่าว่าในระบบทุนนิยม ถ้าคุณ ไปถามนักธุรกิจในระบบทุนนิยมเขาไม่ แข่งขันหรือ เขาต้องการผูกขาด เพราะ จะทำให้เขา make money ได้ จะทำให้เขา ได้รายได้พอสมควรและแน่นอน ดัง นั้น การขูดรีด เอารัดเอาเปรียบ มีทั้งใน ระบบทุนนิยมและสังคมนิยม มันแตกต่างกันทางคิรี จริงหรือเปล่าว่าระบบทุน

ไม่สม่ำเสมอในการรับรู้สภาพชีวิต สภาพการทำงานต่าง ๆ คงเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่าไม่ใช่ เป็นแผนเดียวกัน ไม่ใช่เนื้อเดียวกัน

ที่นี้อีกประการหนึ่งที่ผมต้องการชี้ในที่ นี้ระหว่างหน้า 78-80 ก็คือ เรื่องนี้มีคนพยายาม มอง เช่น ปี 2515 ผาสุก พงษ์ไพจิตร บอกว่า จากการสัมภาษณ์คนในโรงงานต่าง ๆ อุดมการณ์ อื่น ๆ ไม่ค่อยมี นอกจากสนใจปัญหาเรื่องปาก ท้อง เพราะโรงงานส่วนใหญ่เป็นโรงงานขนาดเล็ก กรรมกรเข้า ๆ ออก ๆ กรรมกรจำนวนมาก ยังเป็นกรรมกรการเกษตร อพยพชั่วคราวคราว อันนี้เป็นแนวหนึ่งที่เขาพยายามที่จะอธิบาย ซึ่ง ผมก็ไม่ได้ตัดสินใจว่าอันนี้ถูกหรือ ไม่ถูก พอปี 2524 มีอีกคนที่พยายามมองทัศนคติและความ สำคัญของชนชั้นกรรมกรไทย คือ คุณศรีศักดิ์ ภักดีธรรม เข้าใจว่าคงเป็นนามปากกาในหนังสือ ปรีทศน์ฉบับที่ 6 คน ๆ นี้พยายามจำแนกกรรมกร ไทยออกเป็น 3 ประเภทใหญ่ คือ

1. กรรมกรฐานะต่ำ คือ พวกที่อพยพ เข้ามาทำงานตามฤดูกาล พวกที่เร่ร่อนอยู่ใน ตัวเมืองเขามองเห็นว่า พวกนี้อนุรักษ์นิยม ซึ่งถือโชคกลาง ผีสงเทวดา และมุ่งแก้ปัญหา เฉพาะหน้าให้เขาสามารถดำรงอยู่ได้ และคิ ขันบ้างเล็กน้อย อันนี้เป็นความเห็นของคุณ ศรีศักดิ์ ภักดีธรรม

2. กรรมกรลูกจ้างอุตสาหกรรม ซึ่งมี ทั้งอุตสาหกรรมทันสมัย หรือสถานประกอบการ ใหญ่ ๆ กับอุตสาหกรรมที่ยังทำแบบสถานประ-

กอบการที่ไม่ใหญ่นัก ความสัมพันธ์อยาก จะ เอาความสัมพันธ์แบบครอบครัว ต้องวางตัว เป็นเจ้าบ้าน พ่อบ้าน มาให้

3. ลูกจ้างรัฐวิสาหกิจ

ที่นี้ผมเองไม่ได้ประเมินว่าผมเองมี ทัศนคติอย่างไรบ้างว่าจิตสำนึกของกรรมกรไทย ปัจจุบันนี้ ซึ่งอันนี้เรื่องเดียวผมก็คิดว่ากว้าง ขวางแล้ว และถ้าจะพูดจิตสำนึกของพัฒนา การของชนชั้นกรรมกรมันก็เยอะ แต่ที่ผมเสนอ ไว้วันนี้ก็เพราะอันนี้จะเป็นปัจจัยอันหนึ่งที่จะ ใช้ประกอบในการพิจารณาความเคลื่อนไหว ของชนชั้นแรงงานนี้ ที่นี้ที่ผมสรุปไว้คือ ความ สำคัญในฐานะและทิศทางของชนชั้น ในแง่ที่ ว่าคนที่มีความสำนึก เป้าหมาย และทิศทาง อะไรต่าง ๆ ที่ค่อนข้างจะร่วมกันนี้ ผมใช้คำ ว่ามันยังไม่ตกหนัก คือ ไม่เห็นเป็นรูปเป็นร่างที่ ชัดเจน ให้เห็นเอกภาพที่มีระบบระเบียบ ยก ตัวอย่าง อย่างน้อยในปัจจุบันในหมู่กรรมกรที่ ค่อนข้างเป็นของกรรมกร เช่น รัฐวิสาหกิจ ซึ่ง เดิบโตมาก แม้แต่ในส่วนที่ก้าวหน้าเคลื่อนไหว เป็นข้างกรรมกร นี้ความสำนึกในฐานะทิศทาง ต่าง ๆ ก็ยังเป็นที่ถกเถียงกันมากในปัจจุบัน คน ที่อ่านหนังสือพิมพ์ก็คงพอจับเค้าเรื่องนี้ได้ ไม่ ว่าจะเป็นการถกเถียงกันในเรื่องของลัทธิคิน งาน หรือ ลัทธิสหภาพ (Unionism) แนวหนึ่ง กับแนวของพรรคแรงงานแนวหนึ่ง นี่เป็นรูป แบบที่ชัดเจนที่จิตสำนึกยังไม่เห็นเอกภาพเป็น ระบบระเบียบ นี่คือข้อสรุปเท่าที่ผมสรุปไว้

นิยมเอื้อต่อการทุจริตมากกว่าระบบสังคมนิยม การเห็นแก่ตัวมีด้วยกันทั้งนั้น แต่ ว่าโดยระบบแล้ว สังคมนิยมมีน้อยกว่าจริงหรือเปล่า

แล ดิลกวิทยรัตน์

สิ่งที่ผมอยากเพิ่มเติมอาจารย์สมเกียรติ คือ ในหน้า 76 ถ้าดูจากตารางนี้ นำแปลกที่ว่ากรรมกรทางด้านเกษตรกรรมมีถึงล้านกว่าคน มีจำนวนสหภาพแรงงานแค่ 8 สหภาพ แล้วมีคนที่เกี่ยวข้องเป็นสมาชิกสหภาพเมื่อปี 2523 แค่ 1,500 กว่าคน ที่นี้ผมไม่ทราบว่าจะเราจะพยายามอธิบายด้วยเหตุผลอื่นเช่น โลกทัศน์หรืออะไร ๆ ก็ตาม มันจะมีผลแค่ไหน แต่ที่แน่ที่ดังสหภาพแรงงานได้น้อย ก็คือ ปรากฏตามพระราชบัญญัติแรงงานปี 2518 ว่ากฎหมายเกี่ยวกับสหภาพแรงงานไม่ใช้บังคับกับราชการส่วนกลาง ราชการส่วนภูมิภาค เทศบาล และกิจการทางด้านเกษตร เพราะฉะนั้นกิจการทางด้านเกษตรไม่มีสิทธิ์ตั้งสหภาพแรงงาน ยกเว้นกรณีพิเศษบางอย่าง เช่น องค์การสงเคราะห์คนทำสวนยาง ซึ่งก็ไม่ใช้เกษตรกรรมเป็นลูกจ้างขององค์การ แต่มีลักษณะเกี่ยวข้องกับการเกษตร

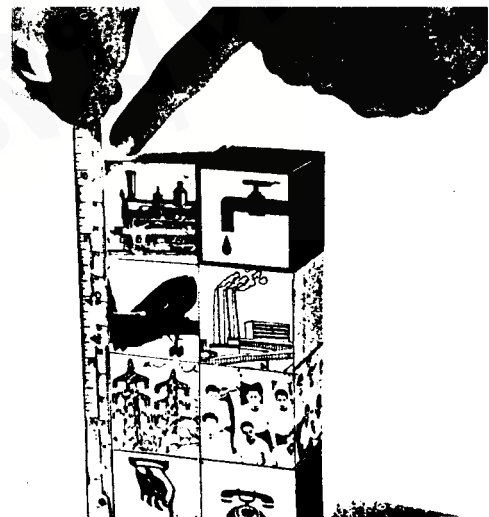
อีกอันหนึ่งที่นำแปลกใจมากและเป็นประเด็นที่รอการวิจัยอยู่มากกว่า เหตุใดลูกจ้างในกิจการที่เกี่ยวกับสาธารณูปโภคจึงสามารถรวมตัวเป็นสหภาพแรงงานที่เข้มแข็ง ผมคิดว่ามีความแตกต่างกันในการเรียกลูกจ้างพวกนี้ว่าลูกจ้างสาธารณูปโภค กับลูกจ้างรัฐวิสาหกิจ อย่างน้อยที่สุดในแง่มุมมองของสิทธิทางด้านกฎหมายแรงงาน เพราะว่ากฎหมายแรงงานจะเน้นเรื่องของการห้ามมิให้หยุดงานกับลูกจ้างในกิจการของสาธารณูปโภค ไม่ว่ากิจการนั้นเป็นรัฐวิสาหกิจหรือไม่ ฉะนั้นไม่ใช่

ทุกรัฐวิสาหกิจที่ห้ามหยุดงาน แต่ทุกกิจการสาธารณูปโภคที่ห้ามหยุดงาน อันนี้เป็นประเด็นอีกอันหนึ่ง ที่นี้ถ้าตั้งคำถามว่าไหนรัฐวิสาหกิจจึงมีสหภาพแรงงานมาก? ผมอาจจะขอโดยสารเหตุผลของอาจารย์ฉลาดชายไปนิดเดียว ไม่ไปไกลเท่าใด ที่ว่ารัฐบาลฉลาดที่จะตั้งเพื่อสนับสนุนให้ชนกับประชาชน ผมไม่คิดว่ารัฐบาลไทยฉลาดได้ถึงขนาดนั้น ผมว่าประเด็นหนึ่งที่แตกต่างกันคือ การที่ลูกจ้างสาธารณูปโภคซึ่งส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมดเป็นรัฐวิสาหกิจสามารถตั้งสหภาพแรงงานขึ้นได้นั้น ก็เพราะว่าในการเจรจาต่อรอง มันไม่มีใครเสียในทางเศรษฐกิจ ผมพูดอย่างนี้หมายความว่าในการที่ลูกจ้างเรียกร้องใด ๆ ก็ตาม ผู้บริหารรัฐวิสาหกิจนั้นไม่ได้เป็นผู้ควักกระเป๋า รัฐบาลเป็นผู้ควักกระเป๋า และในทางปฏิบัติพวกนี้ได้ประโยชน์เพิ่มขึ้นจากการ “ลอยตามน้ำ” โดยไม่ขัดขวางการเรียกร้องและเมื่อปรับบัญชีเงินเดือนแล้ว พวกนี้ได้ด้วย นี่เป็นสาเหตุที่ไม่ค่อยขัดขวางกันเท่าใดนักอีกอันหนึ่งผมคิดว่าเป็นเรื่องของ “อำนาจต่อรอง” อันนี้ชัดว่า ความเป็นสาธารณูปโภคมีความสำคัญกับความเป็นรัฐวิสาหกิจ เพราะลูกจ้างสามารถต่อรองกับรัฐบาลหรือผู้บริหารได้ เพราะกุมปัจจัยสำคัญคือ การให้บริการทางด้านสาธารณูปโภค แต่อย่างไรก็ตามผมไม่คิดว่าจะเอาผลประโยชน์ของประชาชนมาต่อรอง ผมว่าในระยะยาวพวกนี้เรียนรู้มากขึ้น เช่นการนัดหยุดงาน ไม่นัดชนินว่าตัดน้ำตัดไฟที่บอกว่าจะตัดน้ำตัดไฟส่วนมากรัฐบาลบอก กรรมกรไม่บอก ส่วนมากก็จะไม่เก็บเงิน อุทกภัยขึ้นก่อนอะไรทำนองนี้ จะไม่หยุดบริการอย่างไรก็ตามการคุมกิจการสาธารณูปโภคซึ่งกระทบกระเทือนภาพพจน์ของรัฐบาลมาก อันนี้อาจทำให้ลูกจ้างในกิจการรัฐวิสาหกิจมีอำนาจต่อรอง

ในประเด็นสุดท้าย ผมสงสัยว่าในกิจการสาธารณูปโภคต้นตัวกับการรวม

ตัวมาก ก็เพราะว่าการบริหารรัฐวิสาหกิจบ้านเรานั้นเป็นการยกระบบศักดินาเข้ามาไว้ทั้งระบบ เพราะฉะนั้นพอรู้ว่าตัวเองมีสิทธิ ลูกจ้างในระบบรัฐวิสาหกิจทั้งหลายก็เริ่มลุกฮือกันทำทนายวัฒนธรรมศักดินาในรัฐวิสาหกิจ ยกตัวอย่างเช่นกิจการไปรษณีย์ ซึ่งเป็นบริการแบบข้าราชการมาตลอดแล้วเพิ่งกลายเป็นรัฐวิสาหกิจเมื่อเร็ว ๆ นี้ ดังนั้นความรู้สึกที่ถูกกดขี่ในลักษณะเจ้าขุนมูลนายมันมากเมื่อรวมตัวกันขึ้นมาแล้วสิ่งที่เรียกว่า “ความก้าวร้าว” นั้นมีมาก แล้วก็มีการตื่นตัวมาก

นี่เป็นข้อสังเกตทั่ว ๆ ไปว่า เหตุใดสหภาพแรงงานในกิจการสาธารณูปโภคจึงเข้มแข็ง สิ่งที่ผมอยากจะฝากเป็นคำถามอันหนึ่ง และไม่ใช่เป็นต้องตอบก็คือว่า ถ้าหากว่าข้อเท็จจริงคือ ลูกจ้างที่เข้ามาแรก ๆ และเป็นคนจีนนั้นมีการรวมตัวกันในแนวตั้งอย่างที่อาจารย์สมเกียรติว่า ไม่ว่าจะเป็นผู้ถือหรือเจ้าของโรงสีก็อยู่ในกลุ่มเดียวกัน ปัญหาที่น่าจะตั้งคำถามก็คือ แล้วมารวมกันในแง่ของแนวนอนเมื่อไร อะไรเป็นสาเหตุ เพราะว่าเป็นปี 2489 ได้มีการรวมเป็นสหอาชีพกรรมกรแห่งประเทศไทย แล้วมาเปลี่ยนเป็นสหบาลกรรมกรไทยในปี 2490 เมื่อพูดถึงตอนนั้นมันมีการรวมตัวแบบแนวนอนแล้วอะไรทำให้มันขาดกันระหว่างสิ่งที่อยู่ข้างบนกับข้างล่างในแนวตั้งนั้นเปลี่ยนไปมากเป็นว่าแนวตั้งรวมกันเองหมด

วิทยากร เชียงกุล

ผมอยากตั้งข้อสังเกตเชิงทฤษฎี นิดหน่อย คือผมสนใจที่อาจารย์สมเกียรติ ตั้งประเด็นต่าง ๆ ว่าในการที่เราจะวิเคราะห์ ความเคลื่อนไหวของชนชั้นแรงงานหรือ ชนชั้นกรรมกร เราจะดูจากปัจจัยอะไร บ้าง ผมคิดว่าที่เรามองกันหรือที่อาจารย์ สมเกียรติมองนั้น ส่วนใหญ่เรามองกัน แค่ 2 ประเด็น คือ

ด้านหนึ่ง นายทุน หรือ เจ้าของ ปัจจัยการผลิตต่าง ๆ เป็นตัวขัดขวางกรรมกร

อีกด้านหนึ่ง ก็พวกกลไกรัฐในฐานะเป็นเครื่องมือ เป็นผู้ที่บีบให้ผลประโยชน์เกี่ยวกับนายทุน ก็สนับสนุน หรือปกป้องอะไรต่าง ๆ อย่างที่ได้ยกตัวอย่างมา นี่เป็นประเด็นหนึ่ง

อีกประเด็นคือ การมองในเรื่องจิตสำนึก ซึ่งเป็นเรื่องที่ตกค้างมาแต่อดีต หรือว่าการถูกครอบงำโดยอุดมการของชนชั้นที่เหนือกว่าในฐานะผู้ครอบครอง ปัจจัยทางการผลิต อันนั้นก็ทำให้ระดับจิตสำนึกของกรรมกรค่อนข้างต่ำ ไม่สามารถพัฒนาขึ้นมาได้ หรือว่ายังถูกครอบงำอยู่

แต่ผมคิดว่า เราควรมองสิ่งที่อาจารย์ ฉลาดชายพูดให้ชัดมากยิ่งขึ้น คือ การมองความสัมพันธ์ระหว่างภาคในเมืองกับ ภาคเกษตร หรือภาคชนบท ผมคิดว่าปัญหาหนึ่งที่ว่าชนชั้นคนงานในเมืองยังไม่สามารถพัฒนาให้เข้มแข็งกว่านี้ ผมคิดว่า ส่วนหนึ่งเพราะลักษณะของการพัฒนาทุนนิยมในโลกที่สาม หรือว่าในประเทศ ทุนนิยมรอบนอกนั้น ยังมีการขูดรีดจากภาคเกษตร หรือภาคชนบท ได้มาก ดังนั้น เราจะเห็นได้ว่าถึงอย่างไรก็ตาม ค่าจ้างแรงงานในเมืองมันยังสูงกว่า มันยังมีแรงจูงใจให้หนุ่มสาวอพยพจากชนบทเข้ามาทำงานในเมือง และมีความรู้สึกที่ว่าทำงาน

นี้มันดีกว่าอยู่ในชนบท และบางครั้งก็มีแรงงานมากเกินไป คือมีแรงงานที่ต่ำกว่าระดับ คือ อยู่กับครอบครัวมีรายได้ที่เป็นเงินสดน้อย อันนั้นก็ทำให้ส่วนหนึ่งมันมีความรู้สึกแข่งขัน คือ มีแรงงานที่ล้นเหลือมาจากชนบทเหลือเกิน การที่เข้าทำงานในโรงงานบางที่มันก็ไม่ใช่ว่าเรื่องง่าย กลายเป็นว่าเขาอยู่ในฐานะที่สูงกว่าในเชิงเปรียบเทียบ ความจริงแล้วถ้าเรามองดูรายได้ หรือผลกำไรของนายทุน เราก็เห็นได้ชัดว่าพวกกรรมกรได้ค่าจ้างแรงงานที่ต่ำมาก แต่ว่าโดยเปรียบเทียบกับค่าจ้างแรงงานในชนบทแล้วมันยังสูงกว่า นี่ก็เป็นปัจจัยที่ทำให้แรงงานพอใจที่จะอยู่ได้ หรือยังไม่เกิดความคับข้องใจ ไม่มีแรงกระตุ้นที่จะทำให้เกิดการต่อสู้ทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นปัจจัยเบื้องต้นที่ทำให้เกิดจิตสำนึกทางการเมืองต่อไป

อีกประเด็นหนึ่ง ถ้าเรามองให้สัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจของโลกแล้ว เราจะเห็นได้ว่าการขูดรีดภาคอุตสาหกรรมในปัจจุบันของประเทศไทยนั้นสามารถ

ที่จะส่งออกสินค้าอุตสาหกรรมได้มากขึ้น เพราะฉะนั้นในด้านหนึ่งก็สามารถไปขูดรีดประเทศอื่นมา และสามารถสะสมทุนต่อไป สามารถขยายตลาดสินค้า นี่เป็นลักษณะที่สำคัญของทุนนิยมในประเทศโลกที่สาม หรือทุนนิยมรอบนอก ซึ่งถ้าเราไปเทียบกับประเทศสมัยที่การอุตสาหกรรมเริ่มพัฒนานั้น เขาจำเป็นต้องยกระดับรายได้ของแรงงานให้สูงขึ้น เพราะอะไร เพราะไม่เช่นนั้นแล้วมันก็จะเกิดความขัดแย้งในระบบทุนนิยมขึ้นมา จะทำให้ไม่มีอำนาจซื้อ-ขาย คือสินค้าอุตสาหกรรมผลิตมาแล้วจะขายใคร ถ้าไม่ให้ค่าจ้างแรงงานสูงขึ้น แต่ในปัจจุบันสินค้าที่ผลิตขึ้นได้ในประเทศไทยสามารถไปขายที่ประเทศอื่น ๆ ที่อาจจะจนกว่าประเทศไทย หรือแม้แต่บางอย่างอาจไปขายในประเทศอุตสาหกรรมได้ด้วย เพราะค่าจ้างแรงงานถูกกว่า ฉะนั้นก็ยังสามารถขูดรีดค่าจ้างแรงงานได้ต่อไป โดยที่ทำไมได้ไปลดทอนอำนาจซื้อ เขายังสามารถขายสินค้าได้อยู่ อุตสาหกรรมยังสามารถที่จะเจริญเติบโตต่อไปได้ในขณะเดียวกัน

กวาดล ทรงประเสริฐ

ผมขอตั้งข้อสังเกตหนึ่งว่า ในช่วงปี 2398-2475 ที่คุณสมเกียรติ บอกว่า รัฐได้ลงทุนในการ import ชาวจีนโพ้นทะเลเข้ามานั้น มันมีน้อยครั้ง หรือมีมากครั้งอะไรก็แล้วแต่ แต่ตามข้อเท็จจริงในกองจดหมายเหตุแห่งชาติ ผมเชื่อว่า รัฐได้ import คนเข้ามาหลายครั้งหลายคราว โดยเฉพาะในภาคใต้ ในกรณีกรรมกรเหมืองภูเก็ต import มาอย่างน้อย 3 ครั้ง แล้วก็การ import ครั้งสำคัญ คือเข้ามาสร้างทางรถไฟสายใต้ นี่ก็ประเด็นใหญ่ที่ทำให้ชาวจีนโพ้นทะเลเชื้อสายแต้จิ๋วปัจจุบันนี้แห่เข้าไปปักยี่ได้

อีกประเด็น คือที่คุณสมเกียรติอ้างงานฝรั่ง ซึ่งผมไม่ค่อยเชื่อฝรั่งเท่าใดคือ ผมอยากให้คุณสมเกียรติตั้งข้อสงสัยขึ้นมาสักนิดคือ ผมเองก็สงสัยปลายรัชกาล

ที่ 5 การยกเลิกเงินผูกปี้ก็ดี ซึ่งคุณสมเกียรติ ยกมาว่าเป็นการยกเลิกอภิสิทธิ์ต่าง ๆ แก่แรงงานคนจีนจริงหรือ ในสายตาของพวกฝรั่งคือคุณสมเกียรติไม่ได้ถามว่าจริงหรือ แต่ผมถามว่าจริงหรือ ผมมีความเชื่อว่า โดยเนื้อแท้ของชนชั้นศักดินาขณะนั้น การยกเลิกเงินผูกปี้เป็นเทคนิคอย่างหนึ่ง ต่างหาก ในการทำงานที่จะ exploit ส่วนเกินของแรงงาน ไม่ว่าจะ กุ๊ย คือผมไม่ต้องการให้คุณสมเกียรติมองกรรมกรจีน-ไทยแตกต่างกัน ผมต้องการให้คุณสมเกียรติวิเคราะห์ปัญหาแรงงานด้วยคำว่า ชนชั้น ไม่ใช่ ชนชาติ ผมเองคิดว่าถ้าเราวิเคราะห์ให้ลึกแล้วจะเห็นว่าการผูกปี้ต่าง ๆ ก็ดี รัฐมีวิธีการ exploit ที่ฉลาดมากโดยเฉพาะรัชกาลที่ 5 เราจะเห็นว่ากรรมกรแรงงานต่าง ๆ ในยุคนั้น ซึ่งส่วนใหญ่คือจีนโพ้นทะเลเป็นตัวทำรายได้หลักให้แก่ท้องพระคลังหลวง ผันต่างหากมาใช้เงินผูกปี้เป็นรายได้หลัก

อีกประเด็น คือ การเลิกเงินรัชชูปการในปลายรัชกาลที่ 5 ถึงต้นสมัยรัชกาลที่ 6 ผมอยากจะตั้งข้อสังเกตว่า นั่นเป็นความผิดพลาดทางเทคนิคของชนชั้นผู้ปกครองต่างหาก ซึ่งข้อเท็จจริงชี้ให้เห็นว่า เมื่อถึงยุคสมัยนั้นเราเองไปคำนึงถึงอิทธิพลต่างชาติมาก ปัญหาคือ เงินรัชชูปการนี้เมื่อก่อนนี้ใครไม่เสียตักถูก เกิดการถกเถียงมาว่าถ้าทำเช่นนั้นจะเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยย์หรือเปล่า เพราะเงินรัชชูปการมันเป็นการเสียภาษีต่างหาก แล้วเกิดการ fail ในเรื่องนั้นขึ้นมา ซึ่งผมอยากจะให้คุณสมเกียรติวิเคราะห์ให้ลึกลงไปเลยในเรื่องปัญหาชนชั้นผู้ใช้แรงงานในอนาคต เพราะผมคิดว่าเราสามารถจะโยกออกมาได้ลึก เหตุผลอื่น ๆ นั้นที่ผมกำลังพูดเพราะต้องการให้คุณสมเกียรติผลิตผลงานออกมาในการที่จะไปชนกับกลุ่ม Neo-classic ซึ่งผมคิดว่ามันเดือนลอยเต็มที ●